İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni

J. JACQUES ROUSSEAU

İNSANLAR ARASINDAKİ EŞİTSİZLİĞİN KÖKENİ

JEAN JACQUES ROUSSEAU

1754

İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni

Jean Jacques Rousseau

Türkçesi
Ertuğ Ergün

Dizgi - Mizanpaj
Yeryüzü Grafik
431 92 68 Ankara

Kapak Tasarım
İsmet Şahin

ISBN
975-6386-27-4

Baskı Tarihi
I. Basım: Ekim 2003

· **Baskı**
Başak Matbaacılık
Tel: (0.312) 384 27 61

Yeryüzü Yayınevi
Sağlık 2. Sok. No: 65/1 Yenişehir/ANKARA
Tel: 431 92 68 Faks: 434 44 62
(Yeryüzü, AKAD Ltd.'in Bir Kuruluşudur)
e-mail: akad@akad.net

İÇİNDEKİLER

DIJON AKADEMİSİ TARAFINDAN ÖNERİLEN BİR KONU ÜZERİNE SÖYLEV:

İNSANLAR ARASINDAKİ EŞİTSİZLİĞİN SEBEBİ NEDİR? BU EŞİTSİZLİK, TABİAT KURALLARININ BİR SONUCU MUDUR?

Doğallığın, ahlaksızlıkta değil, tabiat kanunları doğrultusunda gerçekleşen olaylarda olduğunu kabul edebilmeliyiz.

Aristoteles, Siyaset, cilt 1, bölüm 5.

CENEVRE CUMHURİYETİNE İTHAF OLUNUR

Saygıdeğer, görkemli ve yüce efendiler,

Yalnızca erdemli bir vatandaşın ülkesine karşı yerine getirdiği şerefli vazifeler sonucunda unvan sahibi olduğunu bildiğimden dolayı, geçtiğimiz otuz sene boyunca, sizi halkın gözünde yüceltmek için çalıştım. Bu hayırlı fırsat belki de çabalarımın eksik noktalarını kapatıyorken, kendimi, gayretli olmaya beni zorlayan ve ilham veren bu ödülün peşinde koşmaya adadım. Aranızda olmanın mutluluğunu tatmış biri olarak; doğanın insanlar arasında mukadder kıldığı eşitliği ve insanların ortaya çıkardığı eşitsizliği, sayesinde her ikisinin de doğa kanunlarıyla uyum içinde ve topluma faydalı olacak biçimde, toplumsal düzenin ve bireylerin refahının sağlanması gayesiyle, bu devlette sorunsuzca bir arada bulunduğu ve bağdaştırıldığı inanılmaz zekaya değinmeden nasıl ifade edebilirim? Sağduyunun bir idarenin oluşumu gayesiyle koyduğu kurallar üzerine yaptığım araştırmamda, hepsinin içinizdeki hakikat dahilinde bulduğuma o

kadar şaşırdım ki sizin hudutlarınız içinde doğmamış olsaydım, toplumun bu durumunu, bundan en çok faydayı sağlayan ve çirkinliklerinden en iyi korunan insanlara göstermem kaçınılmaz olurdu.

Doğum yerimi tercih etme hakkı tanınmış olsaydı, insan becerilerinin sınırlarıyla ölçüsünde, diğer bir deyişle iyi idare edilebildiği seviyede gelişmiş bir toplumu seçerdim. Ki böyle bir toplumda her insan kendi mesleğiyle eşdeğer olurdu, hiç kimse kendi yapması gereken işi başkasının omuzlarına yüklemezdi. Öyle bir devlet ki her birey bir diğerini çok iyi tanıyor olurdu, ne ahlaksızlık dolapları ne de faziletin alçakgönüllülüğü gözden kaçardı; kişilerin birbirlerini görme ve tanıma adeti, toprak sevgisinden ziyade vatandaş sevgisine dönüştürürdü ülke sevgisini.

Planlanan eylemlerin halkı mutluluğa götürmesi ereğiyle hükümdarların ve halkın çıkarlarının tek ve bir olduğu bir ülkede doğmuş olmak isterdim. İdareciler ve halk benzer kişiler olmadığı taktirde bu durum gerçekleşmeyeceğinden, buna takiben tercihim, öncekinin akıllıca yumuşatılmış biçimi olan demokratik yönetimden olurdu.

Özgür yaşamak ve ölmek isterdim. Ne ben ne de bir başkasının saygın bağlılığı başından atmasına izin veren yasalara tabi kalındı. Başka bir şey taşımak için yapılmamış, en kibirli omuzlarda uysallıkla taşınan, teslim olması kolay, bağlayıcı kulluk...

O durumda dilerdim ki; devlet dahilinde hiç kimse kanunlardan üstün olduğunu söyleyemesin, devlet haricinde hiç kimse otoritesini kabul etmeye zorlamasın devleti. Eğer diğerlerinin kaderi, yasaya tabi olmayan birinin yargı yetkisine bağlıysa, devletin anayasası ne içindir? Eğer içeride ulusal bir lider veya dışarıda harici bir lider olacaksa, yetki alanlarını ne kadar düzenli belirlerse belirlesinler, ikisi de bekledikleri itaati göremeyeceklerdir halktan ya da devlet iyi yönetilemeyecektir.

Günümüz ülkeleri cumhuriyetlerinde yaşamayı seçmezdim, kanunları ne kadar kusursuz olursa olsun; çünkü koşulların gerektirdiğinin aksine davranışların cezalandırılması yüzünden oluşan yönetim korkusu, yeni yurttaşların yararına olmayabilir ya da onların varlığı yönetimin yararına olmayabilir. Ve devlet yıkılma tehlikesiyle, hatta ayakta kalmaya başladıktan hemen sonra yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Çünkü ağız tatlarına uygun güçlü oluşumları berkitme ve geliştirmeye iyi uyum sağlamış olanlar, lezzetli şaraplarla ya da taze ve sulu yiyeceklerle olduğu kadar, özgürce yaşayanlardır. Fakat bunlar zayıfları ve işlerine gelmeyen yapıları yoldan çıkaran ve harap edenlerdir aynı zamanda. Zamanında efendilerine itaat etmeye alışmış halklar, onlarsız yapamazlar. Zincirlerini kırmaya yeltenirlerse, özgürlükten de uzaklaşmış olurlar. Zira genellikle dizginsizliği tamamen tersiyle karıştırarak, yaptıkları devrimlerle, kendilerini kandıranların – zincirleri öncekinden de ağırdır – kucağına atlarlar. Tamamen özgür insanlardan oluşan Roma, Tarquins'in zulmünden kurtulduğunda kendini yönetmekten tümüyle acizdi. Köleliğin yaygın olması yüzünden itibarını yitirdi ve insanlarına küçük düşürücü vazifeler yüklendi. Başlangıçta; özgürlüğün sıhhat verici havasını koklamaya alışkın, zorbalık altında sersemlemiş ve katılaşmış zihinlerin ahlak ve metanet ruhunun önemini zamanla kavrayabilmesi için büyük bir bilgelikle idare ve kontrol edilmesi gereken bir serseri grubundan başka bir şey değildi. Bu durumda yurdum için eski bir anlayış olan huzurlu ve mutlu cumhuriyet yönetimini getirmeye çabalardım – ki saldırılara maruz kaldığından dolayı uğruna cesaret ve vatanseverlik sergilenmiştir; cumhuriyet yönetimi altında yaşayan, bilgece özgürlüğe alışkın halk yalnızca hür olmamış, hür olmayı hak etmiştir.

Talihli güçsüzlüğüyle acımasız fetih sevdasından vazgeçmiş; daha talihli bir biçimde diğer devletlerin istilasının korkusundan kurtulmuş; onu tamamen ele geçirmeye niyeti olmayan, ancak onu diğerlerinin saldırısından korumaya gönüllü birçok ulusun ortasında bulunan; kısacası komşularını cezbedecek hiçbir çekiciliği olmayan, fakat ihtiyacı olduğunda onların yardımını alabilecek; cumhuriyetle yönetilen bir ülke seçerdim kendime. Böyle konumdaki bir cumhuriyet devletinin kendisinden başka korkacağı bir şey yoktur. Eğer yurttaşlar kendilerini silah kullanımında eğitselerdi, bunun sebebi ülke savunmasından ziyade ruhlarını azimli ve cesaretli tutmak – özgür insanlar buna yatkındır – ve hürriyeti yeterince tatmalarını sağlamak için olurdu.

Yasama hakkının herkese tanındığı bir ülke bulmak isterdim. Toplumla birlikte içinde yaşadıkları koşulları onlardan daha iyi kim yargılayabilir? Devlet idarecileri ve devletin korunmasına gönül vermiş kişilerin, birçok durumda emniyetin bağlı olduğu ve tuhaf bir tutarsızlıkla sulh yargıçlarının, en acımasız vatandaşların sahip olmaktan haz aldığı haklardan mahrum bırakıldığı tartışmalardan uzak tutulduğu, Romalılar arasında yapılanlara benzer halk oylamalarını onaylamazdım.

Tam aksine, bencil ve fena emellerle kurulan planları ve sonunda Atinalıları yok eden tehlikeli yenilikleri engellemek maksadıyla, insanların keyfi kanunlar koyma özgürlüklerinin olmamasını dilerdim. Ama şunu da arzulardım: Bu hak tamamen sulh yargıçlarına ait olmalı ve çok özenli biçimde hayata geçirilse bile kararların yanında yer alan insanlar bu kanunlara razı olurken o kadar ihtiyatlı olmalıdırlar ve kanunların uygulanması o kadar ciddiyet taşımalıdır ki anayasa değiştirilmeden herkesin ikna olabilmesi için yeterli zaman yaratılabilir; kanunları kutsal ve kıymetli kılan, her şeyden önce tarihi değerleridir; her gün de-

ğiştirilen yasalar küçümsenmeye başlanır; gelişim bahanesiyle tarihi geleneklerini ihmal etmeyi alışkanlık haline getiren devlet, kurtulmaya çalıştığı kötülüklerden daha büyüğünü başına sarar.

Hatalı idare edilen, insanların kendilerini yargıçlar olmadan ya da onları yalnızca gereksiz bir yetkiye mahkum ederek yaşayabileceklerini hayal ettikleri, sivil meseleleri ve yürütme organını kendi kontrollerinde bulundurdukları bir cumhuriyetten özellikle kaçınırdım. Böyle bir şey ilkel toplumların, doğal dürtülerden doğan cahilce idaresinden başka bir şey olmazdı; Atina Cumhuriyeti'nin çöküşünü getiren bozukluklardan bir diğeriydi.

Fakat; kanunları kabul etmekten ve en önemli toplumsal hadiselere bir araya gelerek karar vermekten hoşnut olan bireylerin yüksek mahkemeler kurduğu, farklı şubeleri dikkatlice birbirinden ayırdığı, seneden seneye en yetenekli ve dürüst vatandaşlarını adalet ve devlet yönetimine seçtiği; özetle yargıçların erdemliliğinin insanların bilgeliğini temsil ettiği, her sınıfın karşılıklı olarak birbirini onurlandırdığı bir toplumu seçerdim. Eğer böyle bir durumda, halkın huzurunu kaçırabilecek şekilde herhangi bir tehlikeli yanlış anlama meydana gelseydi, bu hata ve anlayışsızlık dönemleri bile ılımlılık, karşılıklı itibar ve kanunlara karşı ortaklaşa saygı işaretleri taşırdı ki bunlar, gerçek kadar kalıcı bir uzlaşmanın teminatıdır. Böyle unsurlar, doğmuş olmak istediğim ülkeden beklediğim en onurlu, en güzel özelliklerdir. İlahi takdir tüm bunlara hoş koşullar, ılıman hava, verimli topraklar ve cennetten düşme kırsal alanlar eklemiş olsaydı, bu mutlu ülkenin bağrında kaderimi tamamlamayı, tüm bu takdislerden huzurla keyif almayı; yurttaşlarımla birlikte bu hoş toplumda barış içinde ve onlara insanlığın ve faziletliliğin gerektirdiği gibi davranarak yaşamayı, ardımda iyi, dürüst, erdemli bir insan olduğuma dair anılar bırakmayı dilerdim.

Ancak daha talihsiz olsaydım ya da aklım başıma daha geç gelseydi, faydasız olduğunu bile bile gençliğin düşüncesizliği yüzünden yoksun kaldığım huzurlu istirahatın özlemini çekerek, diğer diyarlardaki güçsüzlüğü ve zayıflığı sona erdirmeye tenezzül ediyor görseydim kendimi; aynı duyguların kendi vatanımda yararını görme ihtimalini reddetmeme rağmen yüreğimde yaşatırdım onları. Uzaktaki yurttaşlarıma şefkat ve karşılıksız sevgiyle dolu olarak onlara yürekten şöyle seslenirdim:

"Sevgili dostlarım, – kanunlar kadar kan bağı da neredeyse hepimizi bir araya getirdiğinden dolayı –yurttaşlarım; sizi, hem keyif aldığınız tüm lütufları göz önünde bulundurmadan düşünememek hem de hiçbirinizin bu nimetlerden mahrum kalmış olan benden daha güçlü hissedemediğinizi kabul edememek bana keyif veriyor. İçinde bulunduğunuz uygarlık ve siyaset koşulları üzerine düşündükçe, insan ilişkilerinin iyi yönde olduğunu kabul edebilmem zorlaşıyor. Diğer tüm yönetimlerde, yüce devletin iyiliğine dair bir sorum olduğunda; eylemler, projeler ve fikirlerden – ya da en fazla olasılıklardan – öteye gidemiyor. Fakat sizin durumunuza gelince: Siz tamamen mutlusunuz ve bunun keyfini çıkarmaktan başka yapmanız gereken bir şey bulunmamakta; neşenizin kusursuzlaşması için elinizdekilerden nasıl tatmin olacağınızı öğreten bilgiden fazlasına ihtiyacınız yok. Savaşla kazanılmış ya da yeniden elde edilmiş, kahramanlık ve bilgeliğiniz sayesinde iki asırdır koruduğunuz özgürlüğünüz, nihayet dünya çapında tanınıyor. Sınırlarınız çizilmiş, haklarınız onaylanmış ve huzurunuz onurlu anlaşmalarla güvenceye alınmış. Anayasanız, en bilgili akıllarca hazırlanmakla kalmayıp dost güçler tarafından da teminatı sağlandığından, mükemmel. Devletiniz kusursuz dinginlikten hoşlanıyor. Önünüzde korkulacak ne savaş ne de istila tehlikesi mevcut. Kendiniz için ürettiğiniz yasalardan başka yöneteniniz yok. Ve bu kanunlar, yine si-

zin seçtiğiniz yargıçlar tarafından uygulanıyor. Ne zevk düşkünlüğüyle tembelleşecek kadar zenginsiniz, bu yüzden geçici hazlar peşinde erdemin somutluğunun ve gerçek mutluluk hissini kaybedersiniz; ne de kendi endüstrinizin size sağlayacağının haricinde dış uluslardan destek isteyecek kadar yoksulsunuz. Şu an itibariyle, büyük uluslarda çok büyük yüklere katlanmak zorunda kalınarak korunan kıymetli hürriyet ayrıcalığı için neredeyse hiçbir şeye mal olmuyor.

"Bu kadar bilgece ve bu kadar uygun biçimde kurulmuş bir cumhuriyet; diğer uluslara örnek teşkil ederek ve yurttaşlarının saadeti için, sonsuza kadar ayakta kalsın! Edeceğiniz tek dua, alınacak tek önlem olarak geriye bu kalmıştır. Bundan böyle, bu mutluluğu, ondan akıllıca keyif almayı öğrenerek kalıcı kılmak (yalnızca keyif almak değil, çünkü atalarınız sizi bu zahmetten kurtarmışlardır), sizin elinizdedir. Varlığınızı sürdürmeniz sadık birliğinize, kanunlara riayet edişinize ve idarecilerinize saygı göstermenize bağlıdır. Eğer içinizde en küçük bir kırgınlık ya da güvensizlik kırıntısı kaldıysa, onu yok etmekte acele edin, yoksa temizlenmemiş beddualar er ya da geç devlete talihsizlik ve felaketler getirir. Yüreğinizin derinlerine inmenizi ve vicdanınızın sesine kulak vermenizi yalvarırım. Aranızda tüm evren içinde, kendi yasama organınızdan daha namuslu, daha bilgili ve daha onurlu bir örgüt görmüş olan var mı? Bu organın tüm üyeleri, alçakgönüllülük, tavırlarda sadelik, yasalara saygı ve en içten ahenk örneği sunmuyorlar mı size? Öyleyse hiç çekinmeden, mantığın erdeme hep borçlu olduğu güveni, böyle üstün bir kurumun üyelerine layık oldukları biçimde gösteriniz. Dikkate alınız ki onları siz seçtiniz, onlar bu seçime ne kadar layık olduklarını gösterirler ve onlara atadığınız bu onur, sizin yansımanızdır. Biriniz bile şunu bilemeyecek kadar cahil değilsiniz ki, kanunlar etkilerini ve onları yürütenler otoritelerini kaybettiğinde

milli güvenlik ve hürriyet herkes için olanaksızlaşır. Öyleyse, başından beri gerçek bir ilgiyle, görev ve mantık gereğiyle yapmak zorunda olduğunuz şeyi, içten ve saf özgüvenle yapmaktan neden çekinesiniz?

"En bilge ve azimli vatandaşlarınızın öngörülü tavsiyelerine ihtiyaç duyulması anında, anayasanın korunmasına karşı kayıtsızlığın – ki tehlikesi ve zararı dokunduğu ortadadır – sizi ihmale sürüklemesine izin vermeyin. Ancak adaletin, ılımlılığın ve ciddiyetin tüm girişimlerinizi düzenlemeye devam etmesine ve sizi tüm dünyaya kahraman ve alçakgönüllü, onur ve hürriyetinden vazgeçmeyen insanlar olarak sunmasına izin verin. Son öğüdüm de şudur ki; özellikle, gizli gayeleri, kestirilebilen eylemlerinden daha tehlikeli olan fesat yapılanmalardan ve zehirli söylentilerden korunun. Güvenilir bir bekçi köpeğinin hırsız yaklaşırken verdiği tehlike işaretine tüm ev halkı uyanacaktır; fakat komşuları sürekli uykularından eden ve art arda gelen yanlış tehlike işaretleri, belki de en ihtiyacımız olan zamanlarda onlara olan güvenimizi azaltan bu gürültücü köpeklerin açgözlülüğünden hiçbirimiz hoşlanmayız."

Ve siz, çok saygıdeğer ve yüce efendiler, özgür halkın kıymetli ve soylu sulh yargıçları; size özellikle hürmetlerimi sunmama izin verin. Eğer dünya üzerinde sahibine onur kazandıran bir makam varsa, şüphesiz erdem ve yetenekleriniz sayesinde kendinizi o göreve değer kıldığınız ve yurttaşlarınız tarafından layık görüldüğünüz bir makamdır. Vatandaşlarınızın size verdiği değer, sizin yetilerinize başka bir değer katar. Kendilerini yönetmesi için yöneticileri idare edebilenler tarafından seçilmiş olmanıza rağmen, sizin diğer idarecilerden çok daha üstün olduğunuzu savunamam, zira hür bir insan ve özellikle yönetme onuruna sahip olduğunuz insan, bilgeliğiyle ve aklıyla diğer devletlerin avam halkından daha üstündür.

Daha iyi izlenimler edindiğim ve hep kalbimde taşıyacağım bir örnekten söz etmeme müsaade edin. Varlığımı borçlu olduğum, çocukluğumda çoğunlukla bana yol gösteren, gerekli saygıyı size göstermemi öğreten o faziletli yurttaşın anıları aklıma geldiğinde içimde en sıcak duygularım uyanıyor. Onun hâlâ el emeğiyle ve ruhunu en gurur verici doğrularla besleyerek yaşadığını görüyorum. Tacitus, Plutarch ve Grotius'un eserlerinin önünde, zanaat aletleri arasında uzandığını görüyorum. Yanında sevgili oğlu duruyor, yazık ki babaların en iyisinin sevecen nasihatlerinden çok az faydalanabiliyor. Fakat gençliğin verdiği dikkatsizlik bana bir süreliğine onun bilgece öğütlerini unutturmuşsa da, nihayetinde şunun farkına varmanın mutluluğuna eriştim ki, kişi kötü davranışa ne kadar meyilli olursa olsun, içine sevgi katılmış bir eğitimin öylece unutulması kolay değildir.

Saygıdeğer ve yüce efendiler; böyle insanlar, yönettiğiniz devletin vatandaşları ve sıradan sakinleridir; diğer uluslarda yanlış anlaşılan ve alçaltıcı kabul edilen işçi ve halk unvanı altındaki bu insanlar, zeki ve duyarlıdır. Babam olmasından gurur duyduğum insan, yurttaşlarından hiçbir şekilde üstün değildi. Herkes gibiydi o da; yine de olduğu haliyle dostluğunun aranmadığı ve en üst tabakadan insanlar tarafından bile iyi duygular beslenmediği bir memleket yoktu. Böyle insanların, hem eğitim bakımından hem de doğuştan sahip olunan doğal haklar bakımından eşit olduğu, oysa yalnızca kendi iradeleriyle kendilerini daha aşağı gördükleri idarecileri – ki bu tercihi rütbelerinize borçlusunuz – tarafından tanınmayı bekleme hakkına sahip olduklarını size hatırlatmak, ne benim işimdir ne de olacaktır. Büyük bir mutlulukla anlıyorum ki; onlara karşı davranışlarınızda, bu açık yüreklilik ve tepeden bakma tavırları, kanun koyucu olmanın verdiği kudretten geliyor; size borçlu oldukları saygı ve itaatin karşılığını, yine saygı ve özen göstererek çok iyi veriyor-

sunuz. Bu hareket yalnızca ihtiyatlı da değildir; çünkü ebedi hiçlikte gömülü kalması gereken birçok kötü anının izlerini memnuniyetle silme eğilimine sahiptir. Ayrıca bu cömert ve adaleti hak eden insanların görevlerinden keyif almalarını sağladığında, size gönülden saygı göstermeye teşvik ettiğinde ve kendi haklarını savunmada en gayretli olan insanları sizin haklarınıza da saygı gösterirken hevesli olmaya sevk ettiğinde bu davranış, sağgörülüdür de.

Medeni bir toplumun idarecilerinin vatandaşlarının refahı ve güzelliğini gönülden gerçekleştirmeleri gerektiğinin şaşırtıcı olduğu düşünülmemelidir. Ancak kendilerine idareci ya da kutsal ve yüce bir ülkenin efendisi sıfatı biçen bu insanlar, onların varlıklarını da garanti altına alan dünyevi memleketlerine biraz sevgi gösterdiklerinde, halkın huzuru çok talihli ve sıra dışı biçimde kazanılır. Bizim lehimize olan benzersiz bir ayrıcalık örneği verme ve en iyi vatandaşlar arasından, kanunlar tarafından belirlenen kutsal maddelerin coşkun koruyucularını, ruhların muhterem önderlerini – ki büyüleyici ve güçlü belagatları kutsal kitapların özlü sözlerini insanların kalbine yönelik kılmaya daha uygundur, çünkü onları yaşama döken ilk onlardır – ayırt etme gücüne sahip olduğum için mutluyum. Kürsü sanatının büyük başarısının Cenevre kaynaklı olduğunu bütün dünya biliyor; fakat insanlar ruhani kişilerin bir şeyi salık verip başka bir şey yapmalarından o kadar sıkıldılar ki ancak çok az insan Hıristiyanlık ruhunun, kutsal eylemlerin, iğneyi kendine çuvaldızı başkasına batırma tarzı faaliyetlerin, idareciler müessesesinde ne kadar geçerli olduğunu öğrenme şansını yakalar. Rahipler sınıfı ve edebiyatçılar arasındaki bütünlüğün kusursuz biçimde oluşturulması örneğini sergilemek, muhtemelen sadece Cenevre şehrine özgüdür. Milletin kalıcı dinginlik umutlarımı, çoğunlukla bilgelikleri, meşhur ılımlılıkları ve devletin refahı için gayret gösteren-

ler üzerine kurarım. Aynı zamanda, saygı ve şaşkınlıkla karışık bir hazla, tarihte birden çok örneğine rastladığımız, kendi çıkarları adına Tanrının yanındaymış gibi görünerek insan kanı dökmekten uzak duran ve bunun sayesinde saygı kazanmayı uman o bedduali ve barbar insanların korku uyandırıcı sözlerinden ne kadar nefret ettiklerini de biliyorum.

Cumhuriyetin, diğerlerinin mutluluğu için didinen, sıcaklığı ve ihtiyatlılığı, devletin huzurunu ve erdemini koruyan değerli yarısını unutmamalıyım. Cenevre'nin sevimli ve erdemli bayanları, sizin cinsinizin yazgısı olacaktır hep, bizleri yönetmek. Evlilik müessesesi içinde gerçekleşen değerli tesiriniz, devletin bütünlüğü ve halkın mutluluğu adına sarf edildiği sürece biz de mutlu olacağız. Sparta'ya yine bu yolla hükmeden, kadınlardı; bu yüzden Cenevre'nin yönetiminde de söz hakkına layıksınız. Hangi barbar erkek, şefkatli bir kadının dudaklarından dökülen onurlu ve mantıklı kelimelere dayanabilir ki? Kim, sizden aldığı parıltıyla göz kamaştırıcı güzelliğe bürünen sade ve gösterişsiz giyimli bir kadına baktığında, lüksün beyhudeliğini küçümsemez? Üstü kapalı nüfuzunuzla, temiz kalpli ve yumuşak başlı kurallarınızla, devlet yasalarına saygıyı ve yurttaşlar arasında uyumu sürdürmek, sizin vazifenizdir. Bölünmüş aileleri mutlu yuvalara dönüştürmek; her şeyden önemlisi nasihatlerinizin ikna edici yumuşaklığı ve konuşmalarınızın ılımlı zarafeti ile, genç insanların diğer ülkelerden faydalanabilecekleri yararlı şeyleri öğrenmek yerine kaptıkları ölçüsüzlüğü, çocuksu havayı, mantıksız tavırları, iradesiz bayanların kazandığı sözde büyüklüğe karşı hayranlığı, özgürlükten çok uzak olan boş bağımlılığı düzeltmek sizin görevinizdir. Öyleyse hep yaptığınız gibi, gösterişsiz ahlak koruyucuları ve barış güvencemiz olmaya, her koşulda duyguların ve doğanın ayrıcalığını vazife ve erdem adına kullanmaya devam edin.

Öyle umuyorum ki halkın mutluluğu ve devletin rahatı hususundaki beklentilerimi böyle temellere dayandırırken doğru söyleyip söylemediğim sorgulanmayacak. Ancak tüm bu üstünlüklere rağmen, Cumhuriyetin birçoğunun gözünü, özgürlüğün ve mutluluğun en tehlikeli düşmanı olan çocukça ve zararlı bir keyifle kamaştıracak şekilde parlamayacağı kabul edilmelidir.

Bırakalım ahlaksız gençler kolay elde edilir ve pişmanlık uyandırıcı zevklerin peşinde koşsunlar. Sözde zevk sahipleri sarayların en görkemlileri, kılık kıyafet güzelliği, pahalı mobilya, şatafatlı halk eğlenceleri, lüks ve rahatlığın nimetleri ardında dolaşsınlar. Cenevre'nin övünç kaynağı insandan başka bir şey değildir; ama böyle bir manzaranın kendine göre bir bedeli vardır ve bu zevklere sahip insanlar en az diğer tüm zevklerin hayranları kadar değerlidir.

Çok saygıdeğer ve yüce efendiler; ortak gönencinize karşı ilgimin kanıtı olan bu ifadelerimi, aynı iyi niyetlerle kabul etmenizi rica ediyorum. Kalbimden taşan duyguları böyle patavatsızca sizlerin karşısında dökerken bir kusurum olduysa, sizlere beni affetmeniz ve bunu, gerçek bir vatanseverin içten duygularına ve sizi mutlu görmekten daha büyük bir neşe kaynağı olmadığını düşünen bir insanoğlunun coşkulu ve meşru hevesine yormanız için yalvarıyorum.

Çok saygıdeğer, şanlı ve yüce efendiler; en derin saygılarımla,

En sadık kulunuz ve yurttaşınız.

J. J. ROUSSEAU

Chambéry, 12 Haziran 1754

ÖNSÖZ

İnsanın sahip olduğu bilgiler arasında en faydalı ve en kusurlu olanı bana, insanoğlu hakkında olanmış gibi görünüyor. Ve Delphi tapınağındaki tek yazıt, ahlakçıların yazdığı ciltlerce eserden daha önemli ve karmaşık prensipler içerdiğini söylemeyi göze alıyorum. Aşağıdaki söylevin konusunu, felsefenin ortaya atabileceği en ilginç ve maalesef filozofların karşılaşabilecekleri en zor sorulardan biri olarak görüyorum. Çünkü, eğer insanoğlunu öğrenerek başlamazsak insanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağını nasıl bulabiliriz? Yer ve zaman ardıllığının özgün yapısı üzerinde yarattığı değişimler içinde insan, kendisini doğanın yarattığı biçimde nasıl görmeyi umabilir? Doğanın altında yatanları, gösterdiği ilerlemenin ilkel koşulları geliştirmek üzere oluşturduğu değişimler ve eklemeler arasından nasıl ayırt edebilir? Tıpkı şekli zamanla bozulan Glaucus heykeli, bir Tanrı'dan ziyade vahşi bir canavar gibi görünen denizler ve fırtına-

lar gibi; sürekli meydana gelen binlerce neden, sayısız doğru ve yanlışlar, vücudun yapısında gerçekleşen değişimler ve tutkuların devamlı havada kalması yüzünden, toplum içinde değişikliğe uğramış insan ruhu, deyim yerindeyse görünüş bakımından tanımlanamayacak biçimde farklılaşmıştır. Değişmez prensiplere dayanarak davranmak ve ilahi yaratıcı tarafından vurulan kutsal ve görkemli sadelik damgası yerine, onda yalnızca kendini mantıkla karıştıran tutkunun korkutucu zıtlığını ve artan çılgınlığı anlama tezadını buluruz.

Bundan daha da acımasız olan şudur ki, insan türü tarafından sergilenen gelişim, onu ilkel konumundan daha da uzağa sürükler; ne kadar çok keşif yaparsak kendimizi her şeyden en önemli keşfi yapma yöntemlerinden o kadar mahrum etmiş oluruz. Bu nedenle, bir anlamda insanlığı inceleyerek, onu tanıma olanağını yitiririz.

Fiziksel sebepler, bazılarında gözlemlenen çeşitliliği doğurmadan önce her çeşit hayvanın birbiriyle olduğu kadar eşit olan insanları birbirinden ayıran bu farklılığın kaynağını aramamız gereken yerin insanın yapısındaki ardıl değişimler olduğunu kavramak kolaydır.

Aslında bu birincil değişimlerin, ne yolla ortaya çıkmış olsalar da türün her bireyini birden aynı tarzda ayrımlaştırmış olabileceği düşünülemez. Şunu düşünmek normaldir ki bazılarının içinde bulunduğu koşullar daha iyiye ya da kötüye gitmiş olmasına ve yapılarında olmayan iyi ya da kötü özellikle edinmelerine rağmen, uzun süre özgün biçimleriyle kalanlar da oldu. Bu açıklamayı yapmak şüphesiz, gerçek nedenlerine hatasızca değinmekten daha kolaydır, ne var ki ifadede belirtilen yanlış olmamakla birlikte insanlar arasındaki eşitsizliğin ilk kaynağıydı.

Okuyucularım! O halde, anlayamayacağımı zannettiğim bir kavramı düşünmeyi becererek, gururumun okşandığını yorumu-

nu yapmayın. Burada, problemi çözmekten çok, sorunun üzerine biraz da olsa ışık tutmayı ümit ederek ve onu uygun bir biçime indirgeyerek belli tartışmalara girdim ve bazı riskli varsayımlarda bulundum. Başka insanlar aynı yöntemle kolayca, daha fazla yol kat edebilirler ve buna rağmen sonuca ulaşmayı pek de kolay gerçekleştiremeyebilirler. Çünkü bu yol hiçbir şekilde asıl insan doğasında neyin özgün neyin yapay olduğunun ayırt edilebilmesine; mantıklı bir devlet yapısı fikrinin – şu anki durumumuz hakkında doğru bir karara varmamız için mantıklı fikirler gerekli olsa da devlet fikri artık mevcut değildir, belki hiçbir zaman da var olmamıştır ve olmayacaktır – oluşumuna yardımcı olmaz. Esasen, bu konu üzerinde somut incelemeler yapmaları için kişilerin almaları gereken önlemleri belirlemesini sağlama amaçlı olarak tahmin edilenden daha derin düşünmeyi gerektirir. Ve bana öyle görünüyor ki aşağıdaki soruna karşılık iyi bir çözüm, çağımızın Aristoteles ve Plinylerine layıktır. Doğal insanın sırlarını keşfetmek için ne gibi deneyler gereklidir? Ve devlet toplumlarında bu deneyler nasıl gerçekleştirilebilir?

Bu problemi çözmekten o kadar uzağım ki, en büyük filozoflarımızın bu tür deneyleri yönetecek kadar iyi olmadığını ve en güçlü liderlerimizin bu deneyleri gerçekleştirecek kadar iyi olmadığını önceden beyan etme cesaretini göstermekle konuyu yeterince incelediğimi zannedebiliyorum. Böyle bir ihtimalin olmasını beklememiz için çok az sebebimiz bulunur, özellikle de sebatla ilgi gösterilmiyorsa ya da daha ziyade başarının ardından her iki taraftan da gereken akıllılık ve iyi niyet gelmiyorsa.

Yapılması çok zor olan ve şimdiye dek üzerinde pek düşünülmemiş bu araştırmalar, bununla birlikte, insan toplumunun asıl temelleri hususundaki bilgiden bizi mahrum eden birçok güçlüğün üstesinden gelebilmemiz için geriye kalan tek çaredir. Doğal hakların gerçek tanımına belirsizlik ve kapalılık katan, insan

doğasının cahilliğidir; çünkü Burlamaqui, hak düşüncesinin ve biraz daha ayrıntıya girersek doğal haklar fikrinin, belli ki insan yapısıyla ilişkili görüşler olduğunu söyler. Şöyle devam eder: "Bu yapının kendisinden, insanoğlunun oluşumu ve vaziyetinden, bu bilginin ilk prensiplerini ortaya çıkarmamız gerekir."

Bu önemli konuyu ele almış farklı yazarlar arasında ne kadar az mutabakat olduğunu gördüğümüzde şaşırmadan ve rahatsızlık duymadan edemeyiz. Daha ünlü yazarlar arasında aynı görüşte olan iki kişiye rastlayamayız bile. En temel prensipler üzerine kasıtlı olarak birbiriyle çatışan fikirler ortaya sürmek için ellerinden geleni yapan eski filozofları bir yana bırakırsak; Romalı hukukçular insanları ve diğer hayvanları, aralarında fark gözetmeden, aynı doğa kanunlarına tabi kabul etmiştir; çünkü bu isim altında, doğanın diğerlerine uyguladığı kanunlardan çok ya da bu hukukçular arasında kanun terimi üzerine dikkate değer uzlaşımdan çok, doğanın bağlı olduğu kuralları dikkate aldılar. Romalı hukukçular bu durumda, kanunlardan, tüm canlı varlıklar arasındaki yaşam sürdürme amaçlı tabii ilişkiden fazlasını anlamamış gibi görünürler. Çağdaşlar, kanun teriminden yalnızca; zeki, özgür ve diğer varlıklarla ilişkisinde dikkatli, ahlaki bir varlığa uyması emredilen kural anlamını çıkarırlar. Bunun ardından doğa kanunlarının etki alanını, usla donatılmış tek hayvan olan insanla kısıtlarlar. Ama her biri bu kanunu kendi tarzında tanımlayarak, öyle metafizik temeller üzerine kurmuşlardır ki bunları kendi başına keşfetmek şöyle dursun, kavrayabilecek kapasitede olan kişi sayısı çok azdır. Bu nedenle, bu eğitimli insanların çok farklı yönlere sahip tanımlarının tek bir ortak yanı vardır ki bu, doğa kanununu anlamanın ve sonuç olarak çok zeki ve bilgili bir metafizikçi olmadan bu kanuna riayet etmenin olanaksız olduğudur. Bütün bun-

ların anlamı şudur: İnsanoğlu, toplum yapısında büyük güçlüklerle ve yalnızca sayılı insan tarafından kazanılan bir yeteneği kullanmış olmalıdır.

Doğa hakkında çok az şey bilerek ve kanun kelimesinin anlamı üzerinde anlaşmaya varamayarak doğa kanununun iyi bir tanımını yapmamız çok zordur. Bu yüzden, ortak bir noktada buluşma kusurlarını saymazsak, kitaplarda karşılaştığımız tüm tanımların bir diğer hatası daha bulunur: Her biri, insanın doğuştan sahip olmadığı ve teori biçiminden çıkmadığı sürece insanın avantajından haberdar olamayacağı birçok çeşit bilgiden türetilmiştir. Modern yazarlar, insanların ortak çıkarları üzerinde uzlaşabilmeleri için faydalı olabilecek kuralları soruşturarak işe başlarlar; daha sonra evrensel olarak hayata geçirilmelerinin yararlı olacağından başka kanıt aramadan bu kurallar dizisine doğa kanunu adını takarlar. Kuşkusuz, rastlantısal doğrularla böyle tanımlar oluşturmak ve olayların yapısını açıklamak kolaya kaçmaktır.

Ancak, tabii insan hakkında cahilliğimiz devam ettiği sürece, ona baştan buyrulan ya da konumuna en uygun olan kanunu belirlemeye kalkışmamız faydasızdır. Bu kanuna dair tüm bilebileceğimiz şudur ki; eğer gerçekten bir kanunsa, yalnızca ona uymak zorunda olanların arzuları ona boyun eğerken duyarlı olmakla kalmayıp, doğal olmak adına kanun, doğanın kalbinden gelmelidir.

Bize insanı, kendilerini getirdikleri haliyle öğreten bütün o bilimsel kitapları bir kenara ayırırsak ve insan ruhunun ilk ve en basit eylemleri üzerine düşünürsek, sanıyorum, mantıktan daha önemli olan iki ilkeyi algılayabilirim. Bunlardan biri kendi refahımız ve huzurumuza olan ilgimizi uyandırır; diğeri, acı çeken ya da ölen, özellikle de kendi türümüzden başka bir duyarlı varlık görüldüğünde doğal bir rahatsızlığa neden olur. Sağduyu, bu

iki prensip arasında uzlaşma ve bileşim oluşturacak konumdadır. Doğal hakların bütün kurallarının, –ardıl gelişimiyle doğanın kendisine baskın çıkmaya sevk edilmiş mantığımız bu kuralları, diğer temeller üzerine oturtmak zorunda bırakılmıştır – toplumsallık ilkesini katmaya gerek olmadan, bu uzlaşma ve bileşimden türediğini düşünüyorum.

Bu şekilde devam ederken, insanı insan yapmadan önce filozof yapmak zorunda hissetmemeliyiz. İnsanın diğerlerine karşı görevleri, sonradan aldığı bilgelik dersleri aracılığıyla kabul ettirilmemiştir. İçinden gelen şefkat duygusuna direnmediği sürece, kendi yaşamının tehdit altında olduğu ve kendisine öncelik vermesi gerektiği meşru durumlar dışında, ne bir insanı ne de hisleri olan bir varlığı incitebilir. Bu yöntemle ayrıca, uzun zamandır süren hayvanların doğa kanununa katılmasına dair uyuşmazlıklara bir son veririz. Çünkü çok açıktır ki zeka ve hürriyetten yoksun olan hayvanlar, bu kanunu algılayamazlar; ancak bizim yapımıza bir ölçüde benzediklerinden, onlara bağışlanan duyarlılığın sonucunda doğa kanunlarına dahil edilmelidirler. Böylece insanoğlu kendinden daha kaba görünüşlü hayvanlara bile karşı yükümlülük altına girmiş olur. Aslında öyle görünüyor ki, kendi cinsimden olan yaratıkları incitmemek zorundaysam, bunun sebebi daha akıllı olmalarından çok, hisleri olan varlıklar olmalarıdır. İnsan ve hayvanlarda ortak olan bu vasıf, hayvanlara insanlar tarafından vahşice davranılmama ayrıcalığını kazandırmalıdır.

İlkel insanın, esas gereksinimlerinin ve vazifelerinin temel prensiplerinin araştırılması, ahlaki eşitsizliğin kökeninin kitle siyasetinin dayanağı, üyelerinin karşılıklı hakları ve eşit derecede önemli ve üstü kapalı birçok benzer konu üzerine çıkardığı zorlukların üstesinden gelmek için benimseyebileceğimiz tek uygun yöntemdir.

İnsan toplumuna sakin ve önyargısız bir gözle bakarsak, ilk olarak bize güçlünün sergilediği şiddeti ve zayıfın çektiği eziyeti görürüz. Bazılarının acımasızlığına şaşırır, diğerlerinin çaresizliğine gözyaşı dökmeye meylederiz. Ve bilgelikten çok rastlantı eseri oluşan; zayıflık ve güç, zenginlik ve yoksulluk olarak adlandırılan bu harici ilişkilerden daha kalıcı bir şey olmadığından dolayı hayatta, tüm insanlık kurumları, ilk bakışta bataklık üzerine inşa edilmiş gibi görünür. Yakından bir göz attığımızda ve gösterişli yapıyı çevreleyen tozları temizlediğimizde ise, üzerine kurulduğu olan sağlam temelin farkına varır ve bu kuruma saygı göstermeyi öğreniriz. O halde insan, doğal yetileri ve ardıl gelişimleri hakkında ciddi bir çalışma yapmadan bu elzem ayrımları asla yapamayız ya da olayların asıl yapısında ilahi takdirin etkisini, insanın sanatla ulaştığı yaratıcı yeniliklerden asla ayırt edemeyiz. Önümüzde duran önemli sorunun bizi yönlendirdiği siyasi ve ahlaki araştırmalar demek ki, her açıdan faydalıdır; ancak yönetimlerin varsayımsal tarihi, insanoğluna eşit derecede öğreticidir.

Ne olmuş olmamız gerektiğini göz önünde bulundururken kendi halimize bırakılmış olsaydık; kurumlarımızı düzelten ve onlara sağlam temeller kazandıran bağışlayıcı eli, aksi taktirde onlardan doğan bozuklukları önleyen ve bizi sefalete sürüklemeye yatkın görünen bu kaynaktan mutluluğun fışkırmasını sağlayan Tanrı'yı kutsamayı öğrenirdik.

İNSANLAR ARASINDAKİ EŞİTSİZLİĞİN KÖKENİ VE TEMELİ ÜZERİNE BİR SAV

Hakkında konuşmam gereken insanlıktır ve araştırdığım sorun bana hitap etmem gerekenin de insan olduğunu gösterir. Çünkü bu tipten sorunlar, doğruyu onurlandırmaya korkanlar tarafından dile getirilmezler. Öyleyse güvenle insanlığın davasını, beni buraya davet eden ve görüşlerimi, konumun ve jürinin değerine layık biçimde kanıtlayabilirsem bundan memnuniyet duyacak bilge insanlar önünde savunabilirim.

Anlıyorum ki insan türü içinde iki çeşit eşitsizlik bulunmaktadır; bunlardan birincisini doğal ya da fiziksel eşitsizlik diye adlandırıyorum, çünkü doğa tarafından oluşturulmuştur ve yaş, sağlık, vücut gücü, zihin ve ruh niteliklerindeki farklılığa bağlıdır; diğerini ahlaki ya da siyasi eşitsizlik diye adlandırabilirim, çünkü bir çeşit töreye dayanır ve insan rızası sonucu ya da en azından onun onayıyla ortaya çıkar. Bu ikincisi, bazı insanların diğerlerine üstünlük sağladığı ve birinin zayıflığından diğerinin

keyif almasını doğuran farklı ayrıcalıklara sahip olmasını kapsar. Örneğin, daha zengin, daha onurlu, daha güçlü ve kesin itaat edilmesi gereken konumda bulunanlar...

Doğal eşitsizliğin kökenini sorgulamak faydasızdır, çünkü bu soru eşitsizlik kelimesinin tanımıyla cevaplanmıştır. Aynı şekilde iki tip eşitsizlik arasında önemli bir bağ bulunup bulunmadığını araştırmak da yararsızdır; çünkü bu, emredenlerin itaat edenlerden daha iyi olup olmadığını, vücut ya da zihin kuvvetinin, bilgelik ya da erdemin bireylerde güçleri ve varlıklarıyla orantılı olarak bulunup bulunmadığını başka kelimeler kullanarak sormaktan başka bir şey değildir. Muhtemelen köleler tarafından sorulmaya elverişli bir sorudur, ama doğruyu arayan özgür insanlara oldukça mantıksız gelmektedir.

Onun için söylevimin konusu tam olarak budur. Olayların gelişimi sürecinde, hakların şiddetin yerini aldığı, doğanın kanuna tabi olduğu anları işaretlemek; hangi mucizeler dizisiyle güçlünün zayıfa hizmet etmek üzere onun iradesine teslim olduğunu ve insanların gerçek saadeti kaybetmek uğruna hayali dinginlik peşinde koştuğunu açıklamaktır.

Toplumun temellerini araştıran filozofların hepsi, doğal bir vaziyete geri dönüş yapmanın gerekliliğini hissetmişlerdir; fakat biri bile o noktaya ulaşamamıştır. Bazıları, böyle bir vaziyette, haklı ve haksız kavramlarını, insanın bu düşünceye sahip olması gerektiğini ya da bunun ona faydalı olabileceğini gösterme zahmetine katlanmadan, insana atfetmekten çekinmemişlerdir. Diğerleri benzer biçimde, güçlüye zayıf üzerinde yetki vererek, yetki ve idare kelimeleri insanlar arasında anlam kazanmadan önce geçen zamana önem vermeden, doğrudan idarenin doğuşuna geçmişlerdir. Kısacası her biri, sürekli ihtiyaçlar, istekler, zulüm, tutku ve gurur üzerinde durarak, toplumda kazanılan doğa düşünceleri vaziyetine geçmiştir; öyle ki vahşilikten bahseder-

ken, sosyal insanı tanımlamışlardır. Doğal halin varolup olmadığından şüphe etmek, yazarlarımızın bir çoğunun aklına bile takılmamıştır; fakat kutsal yazıtlarından açıkça anlaşılıyorki, sağduyu ve uyulması gereken emirlerini Tanrı'dan derhal almış olan ilk insanın kendisi böyle bir halde değildi ve eğer her Hıristiyan filozofun yapması gerektiği gibi Musa'nın yazılarına değer verirsek, tufandan önce bile insanın tamamen doğal halinde olduğunu inkar etmeliyiz; bu duruma bazı olağandışı koşullardan düşmedilerse tabii ki. Bu, savunulması huzursuz edici ve kanıtlaması olanaksız olan bir paradokstur.

Öyleyse soruya bir etkileri olmadığından dolayı olguları bir kenara koyarak başlayalım. Bu konuyu ele alırken gerçekleştirebileceğimiz araştırmalar, tarihi gerçekler olarak değil, asıl orijinlerini bulmaktan ziyade olayların yapısını açıklamak için hesaplanan yalnızca şartlı ve varsayımlı çıkarımlar olarak algılanmalıdır. Aynı fizikçilerimizin dünyanın biçimi doğrultusunda oluşturdukları hipotezler gibi. Din şuna inanmamızı emreder: Tanrı insanları yarattıktan hemen sonra onları doğal hallerinden çıkarır, insanların eşit olmamalarının tek sebebi Tanrının öyle buyurmasıdır. Ama bu durum, sırf insan doğasına ve etrafındaki varlıklara dayalı, eğer kendi başına bırakılsaydı insan ırkına ne olacağı sorusuna dair tahminler yapmaktan bizi alıkoymaz. O halde bana sorulan soru budur – bir sonraki söylevimde tartışmayı teklif ediyorum. Sözünü ettiğim konular genel olarak insanoğlunun ilgisini çektiğinden, bütün uluslara uyarlanmış bir üslup kullanmaya çalışacağım ya da daha doğrusu yer ve zamanı unutarak yalnızca hitap ettiğim insanlara dikkat vereceğim. Kendimi Atina Lisesi'nde, Platon ve Xenocrates'in jüri, tüm insan ırkının dinleyici olduğu bir salonda efendilerimin öğretilerini tekrarlıyor olarak varsayacağım.

Ey insan! Hangi ülkede olursan ol, hangi görüşü savunursan savun, yalancı vatandaşlarının yazdığı kitaplarda değil, asla yalan söylemeyen doğada okumayı düşündüğüm tarihin, işte karşında! Ondan gördüğün her şey doğrudur; kasıtlı olmadan içine kendimden bir şey katmadığım sürece yanlış bir şeyle karşılaşmazsın. Bahsedeceğim zamanlar çok uzakta kaldı; bir zamanlar olduğundan ne kadar da farklısın! Yazacaklarım; kazandığın, eğitiminin ve alışkanlıklarının bozduğu ama tamamen yok edemediği niteliklere dayanarak, türünün hayatıdır. Öyle olduğunu hissediyorum ki, bireyin daha fazla ilerlemek istemeyeceği bir çağ vardır. Tüm insanlığın sabit kalmasını istediğin çağı sorgulamak üzeresin. Talihsiz torunlarını tehdit eden daha da büyük bir tatminsizlik yüzünden şu anki halinden hoşnut olamayarak, büyük ihtimalle geçmişe dönme gücüne sahip olmayı isterdin; bu his ilk ataların için bir methiye, çağdaşların için bir eleştiri ve senden sonra yaşayacak olan zavallılar için bir üzüntünün ifadesi olsa gerek.

BİRİNCİ BÖLÜM

Ne kadar önemli olursa olsun, insanı doğal haliyle yargılayabilmek, onu özüyle ele almak ve embriyo suretinde olduğu gibi incelemek için art arda gerçekleşen gelişim süreci boyunca gösterdiği düzeni takip etmeyeceğim, nihayetinde asıl haline gelebilme yolunda ilkel sisteminin başlangıçta nasıl olmuş olması gerektiğini araştırmaya çabalamayacağım. Uzun tırnaklarının önceleri, Aristoteles'in varsaydığı gibi kanca şeklinde kıvrılmış pençeler olup olmadığını; tüm vücudunun bir ayınınki gibi tamamen kıllarla kaplı olup olmadığını; ya da yüzü toprağa bakar şekilde birkaç adımlık görüş menziliyle yetinerek dört ayak üstünde yürüdüğü iddiasının fikirlerinin sınırına ve yapısına ters düşüp düşmediğini sormayacağım. Bu konuda belirsiz ve neredeyse tamamıyla hayal ürünü tahminler üretmekten ileri gidemem. Mukayeseli anatomi henüz çok az yol gitmiş durumda ve doğa bilimcilerin gözlemleri, mantıklı çıkarımlar yapmaya yete-

cek kadar belirgin değil. Öyle ki bize bu doğrultuda verilen doğaüstü bilgilere başvurmadan ya da insanın harici olduğu kadar dahili uyumunda, uzuvlarını farklı alanlarda kullandıkça ve kendini yeni tip yiyeceklerle besledikçe meydana gelen değişikliklere de dikkat göstermeden; yapısının her zaman bugün gözümüze göründüğü gibi olduğunu farz edeceğim – diğer bir deyişle hep iki ayak üzerinde yürüdüğünü, ellerini şu anki gibi kullandığını, bakışlarını tüm doğa üzerine yönlendirebildiğini ve cennetin engin alanlarına göz gezdirdiğini kabul edeceğim.

Böyle oluşmuş varlığı, edinmiş olabileceği bütün doğaüstü yeteneklerden ve uzun süreçler sonucunda kazanmış olabileceği yapay vasıflardan arındırırsak; kısacası onu doğanın elinden çıkmış olması gereken haliyle kabul edersek, onun içinde, kimisinden daha zayıf, kimisinden daha az atik, fakat bütünüyle ele alındığında hepsinden daha avantajlı bir hayvan görürüz. Onu, açlığını ilk meşe ağacında ve susuzluğunu önüne çıkan ilk derede giderirken, yatağını ona yiyecek sağlayan ağacın altında kurarken, bununla birlikte tüm ihtiyaçlarını karşılamış olarak görürüz.

Toprak, kendi verimine terk edildiğinde ve balta girmemiş uçsuz bucaksız ormanlarla kaplandığında, her canlı türüne hem besin hem de barınak sunar. Orman içinde dağınık yaşayan insan, hayvanların davranışlarını taklit eder ve böylece onların içgüdülerini bile benimser; her vahşi hayvan tek bir içgüdüyle donatılmışken, kendine özgü bir tane içgüdüsü olmayan insan, hepsini kendine tahsis eder ve hayvanların aralarında paylaştıkları farklı yiyeceklerin çoğundan faydalanır. Bu sonuçla varlığını diğerlerinden çok daha kolay biçimde sürdürür.

Bebekliklerinden sert havalara ve şiddetli iklim koşullarına alışkın, yorgunluk bilmeyen, çıplak ve silahsız kendilerini ve avlarını diğer yırtıcı hayvanlardan korumak ya da onlardan uça-

rak kaçmak zorunda olan insan, sağlam ve bozulmaz bir vücut yapısı edinir. Dünyaya ebeveynlerinin mükemmel özelliklerini taşıyarak gelen ve böyle bir yapıyı oluşturan faaliyetlerle güçlenen çocuklar, insan kapasitesinin sınırları içinde alabilecekleri tüm kuvveti alırlar. Bu durumda doğa, Sparta'nın vatandaşlarının çocuklarına davrandığı gibi davranır onlara: Dünyaya biçimli gelenleri güçlü ve sağlam kılar, diğerlerini yok eder. Bu açıdan, çocukları ailelerine bir yük haline getiren devletin, onları doğmadan önce ayrım gözetmeden öldürdüğü modern toplumlarla farklılık gösterir.

İlkel insan, anladığı tek aleti olan vücudunu, pratik eksikliğinden dolayı bizim vücudumuzun yetersiz olduğu çeşitli amaçlar için kullanır. Bizim faaliyetlerimiz bizi, onun sahip olmak zorunda olduğu güç ve çeviklikten mahrum bırakır. Eğer bir baltası olmuş olsaydı, güçlü kollarıyla o kadar büyük bir dalı ağaçtan kırarak ayırabilir miydi? Eğer bir sapanı olmuş olsaydı, bir taşı bu kadar hızlı fırlatabilir miydi? Bir merdiveni olmuş olsaydı, ağaca tırmanırken bu kadar atik olabilir miydi? Eğer bir atı olmuş olsaydı, koşarken bu kadar hızlı olabilir miydi? Medeni insanın tüm makinelerini etrafına toplamasına zaman tanıyın, şüphesiz ki ilkel insanı kolayca yenebilir; ancak eşit olmayan şartlarda bir çekişme görmek isterseniz, onları çıplak ve silahsız olarak bir araya koyun; böylece tüm güçlerin kullanıma hazır biçimde elinizin altında olmasının avantajını çok geçmeden görebilirsiniz.

Hobbes, insanın doğuştan korkusuz, saldırmaya ve savaşmaya niyetli olduğunu iddia eder. Diğer bir ünlü filozof da tam tersini savunur. Cumberland ve Puffendorf da hiçbir şeyin insanın doğal halinden daha yüreksiz ve korkak olmadığını; sürekli korkudan titrediğini, en küçük bir seste ve harekette kaçmaya

hazır olduğunu belirtir. İnsanın tanımadığı olaylar karşısındaki tutumu böyle olabilir, her ortaya çıkan alışılmamış ufak durumdan çok korktuğundan şüphem yoktur, üstelik ne ondan gelebilecek fiziksel iyilik ve kötülükten haberi varsa, ne de kendi gücü ile karşılaşmak üzere olduğu tehlike arasında bir karşılaştırma yapabiliyorsa. Lakin böyle durumlar, her şeyin düzenli biçimde ilerlediği doğada çok az gerçekleşir ve dünya yüzü, birlikte yaşayan insan kitlelerinin arzuları ve kaprislerinden doğan böyle ani ve sürekli değişikliklere açık değildir. Ancak hayvanlar arasında dağınık yaşayan ve çok öncelerden beri onlarla boy ölçüşmek zorunda kalan ilkel insan, çok geçmeden kendini onlarla karşılaştırma noktasına gelir. Onların, gücüyle baskın çıkmalarından çok, kendisinin zekasıyla onlardan üstün olduğunu kavrayarak, onlardan korkmamayı öğrenir. Güçlü, çevik ve kararlı bir ilkel insanın karşısına ayı ya da kurt getirin; insan taşlar ve sopalarla kendini silahlandırdığı için, tehlikenin her iki taraf adına da en alt seviyede olduğunu göreceksiniz. Ve bu çeşit birkaç denemeden sonra birbirlerine saldırmaya yatkın olmayan vahşi hayvanlar, en az kendileri kadar yırtıcı ve vahşi gözü ile baktıkları insana saldırmaya da meyilli olmayacaktır. İnsanın zekasının yenemeyeceği kuvvette olan hayvanlara ilişkin olarak ise insan, kendinden güçsüz ve buna rağmen hâlâ varlığını sürdüren tüm hayvanlarla aynı durumdadır. Ancak insan şöyle bir avantaja da sahiptir ki; hayvanlara eşdeğer bir ayak çabukluğuna sahip olarak ve neredeyse her ağaçta kendine bir korunak bulabilerek, böyle hayvanlarla her karşılaştığında tehlikeyle yüzleşerek savaşma ya da kaçma özgürlüğüne sahiptir Buna ek olarak, kendini koruma ve aşırı açlık durumları dışında hayvanlar insanlara savaş açmış ya da bir canlının diğerini yiyerek beslenmesi halinde oluşan vahşi nefreti insanlara karşı sergiliyor değildir.

Zencilerin ve ilkel insanların ormanda karşılaştıkları vahşi hayvanlardan bu kadar az korkmalarının sebebi, şüphesiz budur. Diğerlerinin yanında Venezuela'daki Caraibes'ler tamamen güven içinde ve en küçük bir sıkıntı olmadan yaşarlar. Francis Corréal, hayatlarını neredeyse tamamen çıplak sürdürmelerine rağmen, ormanda saklanma ihtiyacı hissetmediklerini, yalnızca yay ve ok taşıdıklarını, ancak kimsenin onların vahşi hayvanlar tarafından katledildiğini duymadığını söyler.

Lakin insanın korunma yollarını bilmediği daha ürkünç başka düşmanları vardır: Bunlar, yeni doğmuş ve yaşlanmış vücudun güçsüzlüğü, her çeşit hastalık, zayıflığın verdiği hüzündür, ki bunlardan ilk ikisi hayvanlarda da rastlanır ama sonuncusu tamamen topluluk halinde yaşayan insanlara özgüdür. Yeni bebek sahibi olmuş ve sürekli onunla birlikte olan bir annenin, büyük bir yorgunlukla bir yandan yiyecek bulmak, bir yandan da bebeğine bakmak maksadıyla zorunlu olarak hareket halinde bulunan diğer hayvanlardan çok daha kolay biçimde bebeğini emzirebildiği gözlemlenebilir. Annesi öldüğünde bebeğinin de ölme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı doğrudur; fakat bu risk, genç bireylerin kendi başlarının çaresine bakabilene kadar uzun zaman geçmesi gereken birçok hayvan türünde de yaygındır. Eğer bizim bebeklik süremiz onlarınkinden uzunsa, aynı oranda yaşam süremiz de onlarınkinden uzundur. Bu açıdan her şey adildir. Fakat konumuzla ilgili olmamakla birlikte, hayatın ilk evresinin süresine ve yavru sayısına ilişkin dikkate alınması gereken diğer kurallar da vardır. Yaşlılıkta, daha durağan olunan ve ter dökülmeyen yaşlarda, yiyecek ihtiyacı, onu arayıp bulma yeteneğiyle beraber azalır. İlkellik hali onları gut ve romatizmadan koruduğu ve tüm hastalıkların içinde yaşlılık insan yardımıyla hafifletilemediği için, varlıklarının sona ermek üzere olduğunu başkaları ve hatta kendileri hissetmeden, dünyayı terk ederler.

Hastalıklar hususunda, birçok sağlıklı insanın tıbbın aleyhine söyledikleri boş ve yanlış sözleri tekrarlamayacağım; fakat tıp biliminin en fazla ihmal edildiği ülkelerde ortalama insan ömrü süresinin, tıbbın en yoğun uygulandığı yerlerdekinden az olduğunun çıkarılabileceği herhangi bir somut inceleme yapılıp yapılmadığını sorgulayacağım. Eğer tıbbın çare sağlayabileceğinden daha fazla hastalık sahibi oluyorsak, durum nasıl bundan ibaret olabilir? Yaşam tarzındaki büyük eşitsizlik, kimilerinin aşırı aylaklığı ve kimilerinin çok fazla çalışması, nefsimizi uyarmanın ve tatmin etmenin kolaylığı, sıcak basan ve hazımsızlık çeken varlıklı insanların enfes yemekleri; diğer taraftan fakirlerin, çoğunlukla kötü olduğu kadar ihtiyaçlarını karşılamayan, fırsat bulduklarında oburca yiyip midelerini tıka basa doldurmaya yönelten sağlıksız yiyecekleri... Tüm bunlar ve gece geç saatlere kadar oturma, aşırılığın her türü, arzuların ölçüsüz dışavurumu, yorgunluk, zihinsel bitkinlik, sayısız ağrı ve insan aklına aralıksız eziyet çektiren hayatın her anından ayrılmaz kaygılar; şunların kanıtıdır: Yaptığımız hataların büyük çoğunluğu kendi ürünümüzdür; doğanın sunduğu basit, düzenli ve yalnız hayatı bırakmayarak hepsinden kurtulmuş olabilirdik. Doğa, insanın sağlıklı olmasını istediyse, şunu belirtme cesaretini kendimde görüyorum ki, derin düşünce doğallığa zıt bir insan halidir ve düşünen bir insan, yozlaşmış bir hayvandır. İlkel insanların, en azından alkollü içkilerle kirletmediklerimizin sağlam yapılarını düşünürken ve herhangi bir bozuklukla, yaralanmayla ve yaşlılıkla hayatlarının tehlikeye girmediği çıkarımını yaptığımızda, medeni toplumlar tarihini işlerken aynı zamanda insanlık hastalığının tarihini de ele aldığımıza inanma eğilimindeyiz. En azından bu, onun zamanında önerilen veya Truva kuşatmasında Podalirius ve Machoan tarafından onaylanan bazı tedavi yöntemlerinden, bu tedavilerin doğurduğu birçok hastalığın insanoğlunun

henüz bilmediği sonucunu çıkaran Platon'un görüşüydü. Celsus, bugün çok elzem olan diyeti Hippocrates'ın icat ettiğini söyler.

Bu sebeple, çok az hastalık etkenine maruz kalan ilkel insan, tedavilere ihtiyaç duymaz ve buna rağmen hekim gereksinimi yoktur. Bu bakımdan insan türü, diğer hayvan türlerinden daha kötü durumda değildir; avcılardan takip esnasında zayıf hayvanlarla karşılaşıp karşılaşmadığını öğrenmek kolaydır. Ciddi biçimde yaralanmanın izlerini taşıyan, kemikleri kırılmış, yine de tıbbi müdahale olmadan ve olağan hayatlarını etkileyecek perhiz yapmadan iyileşmiş birçok canlıyla karşılaştıkları kesindir. Aynı zamanda iyileşmeleri tıbbın uyguladığından daha kusurlu olmamıştır çünkü neşterlerle işkenceye uğramamış, ilaçlarla zehirlenmemiş ve oruçla güçten düşmemişlerdir. Kısacası, doğru uygulandığında insanlığa faydalı olan tıp, hayatımızın bir parçası olsa da şu kesindir ki hastalandığında kendi başına bırakılan ilkel insanın doğadan beklediği hiçbir şey yoktur, diğer yandan durumunu bizimkinden daha iyi kılan hastalığından korktuğu da yoktur.

Bu nedenle ilkel insanı, her gün gözümüzün önünde olan insanla karıştırmamaya dikkat etmeliyiz. Tabiat onun kucağına bırakılan tüm hayvanlara, bu hakkı ne kadar kıskandığını gösterircesine özel bir tutkuyla muamele eder. At, kedi, boğa ve hatta eşek ormanda, vahşi hayatın içinde, ahırda olduklarından daha endamlı, daha kuvvetli, vahşi ve cesurdur. Evcilleştirilince bu özelliklerinin yarısını kaybederler; onları besleme ve büyütmeye olan ilgimiz, yalnızca onları yozlaştırmaya yarıyormuş gibi görünür. O halde aynısı insan için de geçerlidir. İnsan sosyal oldukça ve köleye dönüştükçe zayıflar, ürkek ve teslimiyetçi olur. Kibar hayat tarzı, gücünü ve cesaretini azaltır. İlkel ve medeni insan arasında hâlâ, vahşi ve evcil hayvan arasındakinden fazla fark olduğu da bunlara eklenebilir. Doğanın eşit davrandığı in-

san ve ilkel insanın çoğu zaman kendi ihtiyaçlarını, sahip olduğu hayvanlarınkinden daha çok karşılamaları, daha çok yozlaşmalarının sebeplerindendir.

Şu halde çıplak yaşamaları, evlerinin olmaması ve bizim çok gerekli olduğunu düşündüğümüz bütün bu lüzumsuz şeylere sahip olmamaları ilkel insanlar için o kadar büyük bir bahtsızlık olmadığı gibi hayatlarını sürdürmelerine bir engel de teşkil etmez. Vücutları kıllarla kaplı değilse, sıcak iklimlerde giysi ile örtünmeye ihtiyaçları yoktur; soğuk iklimlerde ele geçirdikleri hayvanların kürklerini kullanmayı çok geçmeden öğrenirler. Koşacak yalnızca iki ayakları varsa, kendilerini korumak ve ihtiyaçlarını karşılamak için iki de kolları vardır. Çocukları yavaş yavaş ve zorlukla yürümeyi öğrenir, fakat anneleri onları kolayca taşıyabilir. Bu, diğer hayvanların sahip olmadığı bir özelliktir; bir avcı tarafından kovalandıkları taktirde ya yavrularını terk etmek ya da adımlarını ona uydurmak zorunda kalırlar. Özetle, daha sonra bahsedeceğim ve var olma ihtimali olmayan koşulların tek başına ve rastlantısal olarak bir arada gerçekleştiğini varsaymıyorsak, kendine giysi ve ev yapan insanın hiç de gereksinim duymadığı şeylerle donattığı her durumda ortadadır. Zira bir zamana kadar onlarsız yapabilmiştir ve insanlığı bebekliğindeki hayata döndürmemesi için hiçbir sebep yoktur.

Yalnız, uyuşuk ve sürekli tehlikelerle yüzleşen ilkel insan uykuya düşkün olamaz; uykusu aynı düşünen ama çok az düşünen ve diğer zamanlarda uyuklayan hayvanlarınki gibi hafif olmalıdır. Tek derdi kendini korumak olduğundan, ya avını alt etmek için ya da kendini diğer hayvanlara yem yapmamak için saldırı ve savunmayla ilgili yetilerini talim etmelidir. Diğer taraftan sadece sevecenlik ve duyarlılık ile geliştirilebilen organlar, kaba ve kusurlu bir vaziyette kalacaktır. Öyle ki hisler kafasında bölünmüş olarak, dokunma ve tat alma duyusu oldukça

ham; görme, işitme ve koku alma duyusu çok keskin ve ince olacaktır. Bu, genel olarak hayvan halidir ve gezginlerin anlattıklarına göre en ilkel milletlerin durumudur. Bu yüzden Ümit Burnu'nda yaşayan Hottentotların, Hollandalıların ancak teleskopla görebildiği uzaklıktan geçen gemileri çıplak gözle seçebilmeleri; Amerika yerlilerinin İspanyolların izlerini, onların kokularını köpeklerin yaptığı kadar iyi algılayarak takip etmeleri; bu uygarlaşmamış insanların çıplak olmaktan rahatsız olmamaları ya da yiyecekleriyle birlikte en acı biberleri yiyebilmeleri ve en sert Avrupa içkilerini su niyetine içmeleri şaşırtıcı gelmemelidir.

Şu ana dek insanı fiziksel özellikleriyle ele aldım; şimdi ise metafizik ve ahlaki yönden inceleyelim.

Bir hayvana baktığımda, kendini kurabilmesi ve onu sakatlamaya ve yok etmeye çalışan herhangi bir etkiye karşı bir dereceye kadar koruyabilmesi için doğanın hisler verdiği, ustaca yapılmış bir makineden başka bir şey görmüyorum. İnsan makinesinde de tamamen aynı şeylerin olduğunu kabul ediyorum. Ancak fark yalnızca şudur ki hayvan davranışlarında doğa tek etmen iken insan kendi eylemlerinde, serbest etmen olarak biraz da olsa pay sahibidir. Bu nedenle, hayvanlar onlara atanan kuralların dışına çıkamazlar, böyle yapmaları onlara fayda sağlayacak olsa bile; tam aksine insan, kendi iradesine bağlı olarak sürekli bu kurallardan sapar. Buna göre bir güvercin en seçkin etli yemeklerin, bir kedi bir yığın tahıl ve meyvenin yanında açlıktan ölebilir; oysa ki her ikisi de onları denemeyi düşünebilseler, tenezzül etmeyerek reddettikleri yiyeceklerde yeterli besini bulacakları kesindir. Ateşli hastalık ve ölüm getiren aşırılıklara kaçan, bu yozlaşmış insandır; çünkü akıl, duyuları yok eder ve doğa sessizken irade konuşur.

Her hayvan, hisleri olduğundan dolayı bazı fikirlere sahiptir; bu fikirleri bir seviyeye kadar birleştirebilir de. Ve insanı hay-

vandan ayıran tek nitelik budur. Kimi filozoflar bireyler arasında, birey ve hayvan arasında olandan daha büyük farkların bulunabildiğini savunmuştur. Bu yüzden insan-hayvan farkını oluşturan sağduyudan ziyade insanın serbest etmen olabilme yetisidir. Tabiat emirlerini hayvanlara yağdırır ve onlar da bu sese itaat eder. İnsan da aynı güdüye sahiptir ama aynı zamanda razı olma ya da karşı koyma özgürlüğü vardır. Ruhunun maneviyatı, özellikle bu özgürlüğün bilincinde oluşuyla sergilenir. Fizik, duyuların mekanikliğini ve fikirlerin oluşumunu bir ölçüye kadar açıklayabilse de irade gücünde ya da daha doğrusu seçim gücünde ve bu gücün hissedilmesinde, tamamen ruhsal ve fizik kanunlarıyla açıklanamayan davranışlardan başka bir şey bulunamaz.

Bütün bu sorularla ilgili zorluklar, insan ve hayvan arasındaki fark üzerine bir tartışmaya yer bırakmasına rağmen, onları ayıran ve itiraza mahal vermeyen başka bir özellik daha vardır. Koşulların yardımıyla diğer tüm yetilerimizi zamanla geliştiren ve bireyler kadar türlerin de doğasında olan olgunlaşma becerisidir. Durum böyle iken bir hayvan birkaç ay sonunda hayatının sonuna kadar kalacağı haline geliverir. Ve türü, bin yıl önce neyse, bin yıl sonra da o haldedir. Neden yalnızca insan, kocama sürecine maruz kalır? Bunun sebebi bu süre içinde doğal haline dönmesi; hiçbir şey elde etmemiş, böylece kaybedecek bir şeyi olmayan hayvanın içgüdünün gücünü hâlâ yitirmemiş olması; yaşlandıkça ve kazalarla mükemmelliğe ulaşma becerisinin kazandırdıklarını kaybeden insanın bu açıdan hayvanların gerisine düşmesi değil midir? Bu ayırt edici ve neredeyse sınırsız yetinin insanların karşılaştığı tüm talihsizliğin kaynağı olduğunu; zaman içinde insanı, farkında olmadan huzurlu ve masumca günlerini geçireceği özgün halinden çıkaranın bu olduğunu; farklı yaşlarda art arda keşiflerine, hatalarına, ahlaksız ve erdemli eylemlerine sebep olarak onu nihayetinde kendisi ve doğaya karşı

zorbaca davranmaya itenin bu vasıf olduğunu kabul etmek zorunda kalmak üzücü olurdu.[1] Orénoque yerlilerine çocukların ahmaklığı ve tabii mutluluğunun hiç değilse bir kısmını güvenceye alan şakaklara konan tahta parçalarını kullanmalarını öneren insanı övmek zorunda bırakılmak çok kötü olurdu.

Doğa tarafından içgüdülerinin kılavuzluğuna terkedilmiş; daha doğrusu, eksikliğini duydukları, başlangıçta onların yerini doldurabilecek, ardından çok üzerine çıkarabilecek kapasitede olan vasıflarla karşılanan ilkel insan, bu doğrultuda tamamen hayvansal işlevlerle işe başlamalıdır. Bu yüzden görme ve hissetme, diğer tüm hayvanların ve onun alışkın olduğu ilk koşul olmalıdır. İstemek ve istememek, arzulamak ve korkmak, ruhunun ilk ve neredeyse tek davranışları olmalıdır, ta ki yetilerinde yeni gelişmeler meydana gelinceye kadar.

Ahlakçılar ne savunursa savunsun, insan sağduyusu tutkulara çok şey borçludur ve görünüşe göre tutkular da sağduyuya çok şey borçludur. Arzuların eylemleri sayesinde mantığımız gelişmiştir, çünkü yararlanmak maksadıyla bilgiyi arzu ederiz; ne korkusu ne de tutkusu olan bir kişinin mantık yürütme zahmetine katlanma sebebini takdir etmek imkansızdır. Aynı şekilde tutkular, ihtiyaçlarımızdan kaynaklanır ve bunların gelişimi bilginin gelişimine bağlıdır. Zira korktuğumuz ya da arzuladığımız şey, kavramın kendisi değil o şey hakkında sahip olduğumuz düşünce veya basit doğal bir güdüdür. O halde her tür zekadan yoksun olan ilkel insan, bu basit güdüler dışında tutku sahibi olamaz; arzuları fiziksel ihtiyaçların ötesine geçemez. Evrende farkına vardığı sayılı şeyler yiyecek, karşı cins ve uykudur. Korktuğu tek kötülük açlık ve acıdır. Burada ölümden değil, acıdan bahsediyorum, çünkü hiçbir hayvan ölmenin ne demek olduğunu bilemez; ölüm ve olayın dehşet vericiliği hakkın-

---

1 Bkz. EK.

da öğrenilenler, insanın ilkellik halinden ayrılırkenki ilk kazançlarından biridir.

Gerekli olsaydı, bu düşünceyi gerçeklerle desteklemek ve dünya üzerindeki tüm uluslarda, sağduyunun gelişiminin insanların doğuştan aldığı ya da farklı koşullarda maruz kaldığı güdülerle ve sonuçta onları bu gereksinimleri karşılamaya iten tutkularla orantılı olduğunu göstermek kolay olurdu. Mısır'da doğan ve Nil'in taşmasıyla geniş alanlara yayılan sanatlara örnek verebilirdim. Yeniden kök saldığı, Attique'in kayalık ve kumlukları arasında büyüyüp göklere uzandığı Yunanistan'a kadar, Eurotas'ın verimli topraklarında yeniden filizlenemeyerek ilerlemesini takip edebilirdim. Genel olarak kuzeyli insanların güneylilerden daha çalışkan olduklarını, çünkü çalışmadan geçinemeyeceklerini gözlemleyebilirdim. Sanki doğanın, topraklarına verim vermediklerine akıl vererek eşitlik sağlamak istediğini gösterebilirdim.

Fakat tarihin belirsiz tanıklığına başvurmadan, her şeyin ilkel insanın elinden hem güdüyü hem de içinde bulunduğu durumu değiştirme olanağını almaya çalıştığını kim görmez? Onun hayal gücü canlandıramaz, yüreği ondan taleplerde bulunmaz. Birkaç isteği zaten karşılanmıştır ve onu çok daha fazlasını istemeye yönlendirecek bilginin o kadar uzağındadır ki ne öngörülü ne de meraklı olabilir. Alıştıkça, doğanın görüntüsüne kayıtsız kalmaya başlar. Tabiatta hep aynı düzeni, aynı ardıllığı görür. Büyük mucizelere şaşkınlıkla bakmasına yetecek kadar zekası yoktur; bununla birlikte eğer her gün gördüklerinin bir kere de olsa farkına varacaksa, aklında insanın ihtiyaç duyduğu felsefeyi bulmayı bekleyemeyiz. Hiçbir şeyin rahatsız edemeyeceği ruhu, ne kadar yakın olursa olsun gelecek hakkında tek bir fikir taşımaksızın, bütünüyle anlık varlığının hissine sarmalanmıştır. Planları görüşleri kadar sınırlıdır ve gün sonunu bile kapsamaz.

Bu, günümüzde bile Caraibe yerlilerinin öngörüsünün uzandığı noktayla aynıdır. Sabah olunca size düşüncesizce pamuk yatağını satabilecektir ve akşam tekrar satın almak için ağlaya sızlaya geri gelecektir.

Bu konu üstünde düşündükçe, saf duygu ve en basit bilgi arasındaki mesafe artıyor görünür. Aslında, bir insanın iletişimin yardımı ve ihtiyaçların kamçılaması olmadan, yalnızca kendi güçleriyle bu kadar büyük bir uzaklığı nasıl birleştirebildiğini kavramak imkansızdır. İnsanoğlu göktekinden ayrı bir ateş görene kadar kim bilir kaç asır geçmiştir! Bu elementin en sıradan kullanımını bile öğrenmek için ne çeşitli rastlantılar başlarından geçmiştir! Ateş yakmakta ustalaşıncaya kadar, sönmesine ne kadar çok izin vermişlerdir! Ve bu sır, onu keşfedenle birlikte kaç defa öldü! Oldukça çaba ve öngörü gerektiren, en azından gelişmeye başlamış toplumlarda uygulanabilecek kadar ortak gayret gerektiren, toprağın kendi kendine de üretebileceği besinlerden kendimize uygun olanı seçebildiğimiz tarım hakkında ne söyleyebiliriz? Bunları bırakıp insanın toprağın besleyemeyeceği kadar yeryüzünde çoğaldığını varsayalım. Bu arada bu varsayım, insanoğluna çok faydalı bir yaşam tarzı ortaya çıkaracaktır. Farz edelim, demirhane ve atölyeler olmadan çiftçilikte kullanılan aletler gökten, ilkel insanların önüne düşmüş olsun; ihtiyaçlarını gidermek için üstün sezgiler geliştirsinler; mısır öğütme ve üzümü mayalama zanaatını keşfetmiş olsunlar – tüm canlılar onlara Tanrılar tarafından öğretilmiş olsun çünkü kendilerinin bulmuş olması beklenemez bu durumda. Yine de bütün bunlardan sonra bile aralarından hangisi, bir tarlayı ekip biçme zahmetine girer, ürünü ilk gören insan ya da hayvanın koparıp kaçma ihtimali büyükken? Ve hangi biri hayatını yorucu bir uğraşla geçirmeyi ister, çalışmasının karşılığı olan ödülünü alamayacağını bile bile? Özetle, durum böyleyken, dünya insan-

lar arasında parsellere bölünüp dağıtılana kadar, yani doğal düzen bozulana kadar, hangi güç insanı toprağı işlemeye itebilir?

İlkel insanı, filozofların yaptığı gibi, düşünme sanatında eğitimli kabul etseydik; ilkel insanı, onlar gibi, en yüce gerçekleri inceleyebilecek ve yüksek soyutlukta mantık zincirleriyle, genel olarak düzen aşkından ya da yaratıcısının iradesinden ortaya çıkan zekice özdeyişler ve adalet kavramı oluşturacak kapasitede filozoflar olarak varsaysaydık; kısaca onu yavaş düşünen ve ahmak olduğunu kabul ettiğimiz ölçüde zeki ve bilgili olduğunu farz etseydik, birbiriyle haberleşemeyen fakat yaratıcılarıyla birlikte yok olması gereken türlere bu tür metafizik düşüncelerden ne fayda hasıl olurdu? Ormanda hayvanlar arasında yaşarken, insanoğlu nasıl gelişim gösterebilirdi? Ve sabit ikamet alanları bulunmazken ve hayatlarında en fazla iki kere karşılaştığı, tanımadan ve konuşmadan yanından geçip gittiği diğer türdeşine muhtaç olmazken insanoğlu, karşılıklı olarak birbirlerini nasıl aydınlatabilir veya geliştirebilirdi?

Konuşma yeteneği sayesinde ne kadar çok görüş sahibi olduğumuzu bir düşünelim; Dilbilgisi, düşünceyi uygulamamıza ve fikirlerin anlatımını kolaylaştırmamıza öyle yardımcı olur ki! Dilin ilk ortaya çıkışının mal olduğu tasavvur olunamaz acıları ve uzun zamanı aklımıza getirelim. Daha önce bahsedilenleri bu düşüncelere ekleyelim ve sonra insan aklında bu işlemlerin oluşabilmesi için kaç bin asrın geçmiş olması gerektiğine karar verelim.

Burada dillerin ortaya çıkışının zorluğunu bir an için durup düşünmek istiyorum. Rahip Condillac'in bu konu üzerine araştırmalarından bazı alıntılar yaparak yetinebilirim, çünkü savunduğum sistemi pekiştirir, hatta bunu ilk olarak ileri süren odur. Bu filozofun kendi ortaya çıkardığı problemleri çözdüğü tarzdan da anlaşılabileceği gibi, rasgele işaretlerin kaynağına dair

benim sorguladığımı, yani dili ilk bulanlar arasında bir çeşit toplumun yapısının zaten var olması gerektiğini varsayar. Bu nedenle onun bu doğrultudaki incelemelerinden söz etmeme rağmen, aynı soruları kendi konuma uyarlamayı doğru buluyorum. Birincisi – ki kendi kendini açıklar – dile olan gereksinimin nasıl doğduğudur. İnsanlar arasında iletişim ve iletişime ihtiyaç olmadığından, eğer herhangi bir şekilde gerekli değil ise ne bu icadın lüzumunu anlayabiliriz ne de çıkış olasılığını. Birçoklarının desteğini de alarak şunu belirtebilirim ki diller, ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkiden doğmuştur. Fakat bu cevap, soruyla başa çıkmaya yetmeyecektir; bunun yanında doğal hal üzerine mantık yürütürken toplum yapısından faydalanılarak üretilen fikirleri her zaman dahil edenler tarafından yapılan gaflar içerir. Bu yüzden; doğal halinde insanın ne evi, kulübesi ne de malı, mülkü yok iken; herkes yaşayabildiği yerde hayatını sürdürürken; bir geceden uzun aynı yerde kalınmazken; karşı cins birbiriyle plansız, rastlantı eseri ya da içgüdü sonucu karşılaşırken; dertlerini paylaşmak için kelimelere ihtiyaçları yokken; hepsi aynı umursamazlıkla birbirlerini görmezden gelirken; bu gafları yapanlar, aileleri, bir çatı altında beraber yaşıyor olarak ve bireylerin aralarında, günümüzde sahip olduğumuz gibi ortak çıkarların korunmasına yönelik yakın ve kalıcı birlik gözettiğini kabul ederler. Anne ilk olarak çocuklarını kendisine fayda sağlamak için emzirdi, ardından bu alışkanlık onları yakınlaştırınca, çocukların yararına yaptı. Ancak çocuklar, kendi yiyeceklerini arayacak kadar güçlenir güçlenmez, kendi amaçları peşinde koşmak için annelerini terk ettiler. Birbirlerini kaybetmemek için sürekli görüş menzili içinde kalmaktan başka yöntemleri olmamasından dolayı, çok geçmeden, yine karşılaştıklarında birbirlerini tanıyamaz hale geldiler. Açıklanacak bir sürü ihtiyacı olan ve dahası, annesinin açıklayabileceğinden daha fazla soru-

nu olan çocuk, buluş yapma görevinin asıl yükünü çekmiş olmalıdır. O halde kullandığı dil kendi yararına olurdu; öyle ki konuşulan dil sayısı, konuşan birey sayısına eşit olurdu; çeşitlilik, avare ve daimi hayatın sürüklediği yönde, deyimler sabit kalmayacak biçimde artardı. Annenin çocuğuna, ondan bir şey isteyebilmesi için kullanacağı sözcükleri öğretmesi, evvelce oluşmuş dillerin nasıl öğretildiğinin bir açıklamasıdır, ama hiçbir şekilde dillerin nasıl oluştuğunu anlatmaz.

Buna rağmen bu ilk güçlüğün altından kalktığımızı varsayacağım. Bir an için kendimizi, saf doğal hal ve dillerin elzem olduğu durum arasında uzanan engin boşluğun bu tarafında kabul edelim. Bu elzemliği kabul ederek, ilk olarak nasıl oluşabileceklerini soruşturalım. Burada boğuşacağımız yeni ve daha kötü bir zorlukla karşı karşıya bulunuyoruz. Çünkü insan düşünmeyi öğrenmek için konuşmaya ihtiyaç duyuyorsa, konuşma sanatını icat etmek için düşünme sanatına daha çok gereksinimi var demektir. Düşüncelerin dönüştüğü anlaşılır seslerinin, nasıl görüşlerimizin geleneksel tercümanı olduğunu algılayabilsek de, jest ve seslerle belirtilemeyen o görüşler için bu geleneğin tercümanının ne olmuş olabileceğini soruşturmak kalır geriye. Bu yüzden bu düşünce iletişimi ve zihinler arası haberleşmeyi sağlama sanatının çıkış noktası için makul kestirimlerde bulunamayız. Kökeninden çok fazla uzaklaşmış olmakla birlikte filozoflar tarafından mükemmellikten de oldukça uzak olarak ele alınan bu sanat, o kadar yücedir ki, zaman içinde kaçınılmaz olarak gerçekleşen devrimler ona destek çıkmayı kesseler bile, önyargı akademilerden uzaklaştırılsa ya da sessizliğe mahkum edilse ve eğitimli toplumlar kendilerini çağlar boyunca kesintisiz olarak bu çetin soruya adasalar bile kusursuzluğa ulaşamayacağını belirtecek kadar ihtiyatsız birine rastlayamayız.

İnsanoğlunun kullandığı ilk dil, ki en genel ve açık olanıdır ve doğanın dile gelmesidir, insanın bir araya toplanmış kalabalıkları ikna etmek için belagat sarf etmek üzere ihtiyaç duyduğu tek dildir. Ancak tehlike şartlarında ya da acı çekerken yardım çağrısı yapmak maksadıyla acil durumlarda bir çeşit içgüdüyle uyarıldığından dolayı, daha az şiddetli hislerin egemen olduğu hayatın normal düzeninde neredeyse hiç gerek duyulmaz. İnsanların görüşleri gelişmeye ve çoğalmaya başladığında, insanlar arasında daha yakın ilişkiler oluşunca, daha çeşitli işaretler ve daha verimli bir dil bulmaya çabaladılar. Ses biçimlerini çoğalttılar ve kendi doğal yapılarında daha anlamlı olan, anlamları için önceki bir belirtece daha az dayanan jestler eklediler. Görünebilir ve hareket ettirilebilir nesneler böylece jestlerle ve duyulabilir olanlar ise taklit seslerle ifade edildiler. Fakat ortamda mevcut ve kolayca açıklanabilir nesneler ve görünür eylemler haricinde herkes için faydalı olmadığından dolayı pek bir şey, jestlerle belirtilemeyeceği için – çünkü karanlık ya da araya maddesel bir nesnenin girmesi faydayı bozuyordu – ve bunun yanında dikkatimizi sabitlemek yerine çektikleri için, insanoğlu sonunda vücut hareketleri yerine, belirli fikirlerle aynı ilişkiyi taşımadan, geleneksel işaretler olarak hepsini dışa vuracak şekilde hesaplanmış anlaşılır sesler kullanmaya karar verdiler. Böyle bir yapı, ortak bir karar sonucu oluşturulmuş olabilir ve hantal organları böyle bir uygulamaya alışmamış insana kolay gelmemiş olmalıdır. Kendi içinde hâlâ anlaşılması zordur, çünkü böyle bir ortak uzlaşmaya iten sebepler bulunmalıdır ve konuşmanın yararını belirlemek için konuşma olması gerekir.

İnsanoğlunun kullandığı ilk kelimelerin günümüzde kullanılan dillerdekilerden çok daha geniş anlamları olduğunu ve konuşmaları bileşenlerine ayrılmada cahil olduklarından, önceleri tek bir kelimeyi tüm bir cümle anlamında söylediklerini farz et-

mek mantıklıdır. Alışılmadık, dahice bir gayretle özne ve sıfatı, isim ve fiili ayırt etmeye başladıklarında isimler, ilk olarak hakiki isimlerdi; şimdiki zaman, fiilin tek haliydi; sıfat düşüncesi büyük zorluklarla oluşmuş olmalıydı, çünkü her sıfat soyut bir düşüncedir ve soyutlama yapmak yapay ve acı verici bir iştir.

Nesneler başta, dilin ilkel bulucularının ayrım yapacak konumda olmadığı cins ve türe bakılmaksızın belirli isimler aldılar. Bunlar her bireyin aklında, tıpkı bir doğa manzarası gibi yalıtılmış olarak belirir. İki nesne anlayışı, ikisinin aynı olmadığı manasına geldiğinden, bir meşe ağacı A, bir diğeri B olarak adlandırılsaydı, akla getirilecek ortak görüntünün ne olacağının ortaya çıkması uzun sürecekti. Bundan dolayı bilgilerinin sınırı ne kadar dar ise, kelime dağarcıkları o kadar verimli olmuş olmalıdır. Böyle bir kelime topluluğu kullanmanın zorluğu kolayca aşılamazdı; çünkü varlıkları ortak ve genel adlar altında toplayabilmek için, ayırt edici özelliklerinin bilinmesi zorunlu hale gelmişti. Gözlem ve tanım yapmak, diğer bir deyişle o çağlardaki insandan çok daha gelişmiş bir türün doğasının tarihi ve metafiziğini öğrenmek maksadıyla doğdu ihtiyaç.

Ek olarak, genel düşünceler zihne, kelimelerin yardımı olmadan sokulamaz, cümleler olmadan kavranamaz. Bu, hayvanların bu tür fikirler oluşturamamalarının ya da kişisel olgunlaşma yeteneğini kazanamamalarının sebeplerinden biridir. Maymun ardı ardına fındıkları yerken, bu meyve türünün hakkında genel bir kanı beslediğini ve tipini diğer bir fındıkla karşılaştırdığını düşünmeli miyiz? Emin olun ki maymun böyle şeyler yapamaz, ancak bu fındıklardan birinin görünüşü ona diğerinden aldığı hisleri hatırlatır ve belirli bir yönde gelişim göstermiş gözleri, almak üzere olduğu tat hakkında bilgi verir. Her genel düşünce, tamamen zihinseldir; eğer hayal gücü buna ne kadar az karışırsa, düşünce mahsuslaşır. Aklınızda bir ağaç görüntüsü

oluşturmaya çalışırsanız, asla bir sona varamazsınız. Ne yaparsanız yapın, ağacı küçük ya da büyük, seyrek ya da yoğun yapraklı, açık ya da koyu renkli görmek zorunda kalacaksınız. Sadece tüm ağaçlarda ortak olan özelliklerden başka bir şey göremeseydiniz, o gördüğünüz şey ağaca benzemezdi. Tamamen soyut varlıklar da aynı şekilde algılanır veya dilin yardımıyla kavranabilir. Üçgen tanımı onun hakkında doğru bir fikir kazandırır. Bir üçgen hayal ettiğiniz anda, özel bir üçgen görürsünüz, başka bir şey değil. Ona çizgiler ve renkler atamaktan kendinizi alıkoyamazsınız. Öyleyse genel düşünceler oluşturmak gayesiyle cümleler ve dilden faydalanmalıyız. Çünkü algılama yalnızca kelimeler yardımıyla gerçekleşmeye başlar başlamaz hayal gücü durur. O halde eğer konuşmanın ilk mucitleri zaten sahip oldukları düşüncelere isim verebilselerdi, ilk isimler gerçek isimlerden öteye gidemezdi.

Yeni dilbilimcilerimiz, hiç anlayamadığım yöntemlerle düşüncelerini geliştirmeye ve terimleri genelleştirmeye başlıyorlarsa, mucitlerin cahilliği bu yöntemi çok dar bir alan içine sınırlamış olmalı. Cinslerden ve türlerden haberdar olmadıklarından, nesnelerin isimlerini gereğinden fazla çoğaltmış oldukları için, daha sonra bunlardan çok az ürettiler çünkü varlıkları özgül farklılıklarına göre dikkate almamışlardı. Aslında bu ayrımları uygun biçimde oluşturmak, sahip olabilecekleri bilgiden daha fazlasını ve katlanabileceklerinden çok uğraş ve sorgulama gerektirirdi. Bugün bile sürekli, şu ana kadar gözümüzden kaçmış yeni türler keşfediyorsak, bu türleri ilk gördükleri halleriyle değerlendiren insanların gözünden ne kadarının kaçmış olabileceğini bir düşünelim! İlkel sınıflar ve en genel kanıların dahi dikkatlerinden kurtulmuş olduğunu söylemek gereksizdir bile. Örneğin, madde, ruh, cisim, tarz, biçim, hareket gibi kelimeler, bunları uzun zamandır kullanan filozoflarımız bile anlamakta

büyük zorluk çekerken; bu kelimelere bağlanan tamamen metafiziksel düşüncelerin örnekleri doğada bulunmuyorken, nasıl anlaşılmış ve düşünülmüş olabilir?

Burada durup beni yargılayanların okumayı bir süreliğine bırakmalarını; dilin en kolay kısmını oluşturan fiziksel isimlerin icadından sonra, insan düşünceleri, halk önünde konuşma ve toplum etkileme amaçlı olarak kusursuz bir hal ve sabit biçim alana kadar, hâlâ gidecek çok yol olduğunu dikkate almalarını istiyorum. Onlardan, sayıların, soyut terimlerin, tüm zaman çekimlerinin, bağlaçların, sözdizimin, cümleleri bağlama yollarının, çıkarım biçimlerinin ve konuşma mantığının bulunabilmesi için ne kadar zamanın geçtiğini ve ne kadar bilgi gerektiğini düşünmelerini rica ediyorum. Kendi adıma, ortaya çıkan zorlukların artışına çok şaşırdığımı ve dillerin özgün yapılarını sırf insani yöntemlere borçlu oluşunun olanaksızlığının ispatlanabilirliğine ikna olduğumu söylemeliyim. Bu yöntemleri, dilin icadının toplumun varlığıyla bağlantısı ve toplum örgütünün oluşturulmasının dilin ortaya çıkışıyla ilişkisi gibi önemli problemlerin altından kalkabileceklere bırakıyorum. Dilin ve toplumun kökeni ne olursa olsun, insanoğlunu karşılıklı ihtiyaçlarla bir araya getirmeye ve dil kullanımını kolaylaştırmaya doğanın gösterdiği çok az özenden, en azından, doğanın insanları toplumcul yapmak üzere ve böyle bağların kurulması için çok az katkıda bulunduğu çıkarımı yapılabilir. Aslında ilkel bir insanın, diğerinin yardımını almaya, bir maymun ya da kurdun kendi türünden bir bireyin yardımına direndiğinden fazla direnme sebebini anlamak imkansızdır. Diyelim yardımı kabul etti; o zaman diğerini destek vermeye yönlendiren ne olur? Koşullar üzerine ne şekilde anlaşırlar? Böyle bir durumda insanın yaratıkların en sefili olacağının sürekli tekrarlandığını biliyorum. Eğer ispatladığımı düşündüğüm gibi, tutku ve fırsat ortaya çıkana kadar çağlar geç-

miş olması gerektiği doğruysa, bu yalnızca, hiç istemeyerek yarattığı varlığa karşı değil, doğaya karşı yapılan bir suçlama olurdu. Sefil kelimesinden anladığım kadarıyla, bunun ya hiçbir manaya gelmemektedir, ya bir şeyin acı verici mahrumiyetini ifade eder ya da vücutsal veya ruhsal bir ıstırap durumunu belirtir. Birileri bana, ruhu temiz ve sağlıklı olan özgür bir varlığın ne çeşit bir sefalet çektiğini açıklasaydı çok mutlu olurdum. Ayrıca sosyal hayatın mı, yoksa ilkel hayatın mı ondan keyif alanlara yardım sağlamamaya yakın olduğunu öğrenmek isterdim. Etrafımızda yaşamı hakkında ağlayıp sızlamayan birini görmemiz çok zordur. Hatta birçok insanın kendilerini yaşamdan olabildiğince mahrum bıraktığını da görürüz. İnsanların koyduğu yasalar, ilahi yasalarla birlikte bu düzensizliğe bir nokta koyamazlar. Hayattan şikayet etme ve kendini yiyip bitirme özgürlüğüne sahipken, ilkel bir insanın aklının içine baktığı görülmüş müdür diye merak ediyorum. Öyleyse kibri bir kenara bırakarak, asıl sefilliğin hangi tarafta olduğuna karar verelim. Hiç kimse, aydınlıktan kafası karışmış, tutkularının ve kendisininkinden farklı koşullar hakkında yürüttüğü mantığın eziyet ettiği ilkel adamdan daha mutsuz olamaz. Öyle görünüyor ki, ilahi takdir, insanın potansiyel olarak sahip olduğu vasıfların, zamanından önce veya ihtiyaç duyulduktan sonra ortaya çıkarak, ona lüzumsuz ya da kafa karıştırıcı gelmemesi için, yalnızca uygulama alanı sunulduğunda kendilerini geliştirmesi gerektiğini bilgece belirlemiştir. Doğal halinde yaşarken tüm istediklerine sadece içgüdüyle sahip olmuştur; gelişmiş bir zekayla, toplum hayatını destekleyebilecek kadarını elde edebilir.

İlk bakışta, ahlaki ilişkileri ya da birbirlerine karşı sorumluluğu olmayan ilkel insanın, ne iyi ne de kötü, ne erdemli ne de gaddar olduğu göze çarpar. Bu terimleri fiziksel anlamda ele

alırsak ve bireydeki bu nitelikleri varlığını sürdürmesine ve buna katkısı bulunan erdemlere zararı dokunan yozlaşmışlık olarak adlandırırsak, doğal dürtüleri hiç dizginlemeyen en erdemli insan olarak kabul edilirdi. Ancak, kelimelerin sıradan anlamlarından sapmadan, bu koşullar altında vermeye itilebileceğimiz kararı ertelemek ve önyargılarımıza karşı tedbir almak uygun olacaktır; ta ki, konuyu tarafsız olarak tartıp erdemlerin mi ahlaksızlığın mı medeni insanlar arasında yaygın olduğunu, erdemin sağladığı yarar kadar ahlaksızlığın zarar verip vermediğini görene kadar; ta ki, bilginin gelişiminin birbirlerine verdikleri zararı yeterince karşılayıp karşılamadığını, yapmaları gereken iyilikten haberdar edilip edilmemeleri gerektiğini bulana kadar; ta ki, korkacak ya da başka birinden bekledikleri bir şey olmadığında, evrensel bağımlık altında ve onlara hiçbir şey vermekle yükümlü olmayanlardan her şeyi almak zorunda bırakıldıkları şu anki hallerinden daha mutlu olup olmadıklarını öğrenene kadar.

Her şeyden önemlisi, Hobbes gibi; insanın iyilik diye bir şeyden haberdar olmamasından dolayı doğal olarak kötülük dolu olduğu; erdem nedir bilmediği için gaddar olduğu; talep etme haklarının olmadığını düşündüğü hizmetleri, hemcinslerine karşı gerçekleştirmeyi reddettiği; hakların faziletiyle ihtiyaç duyduğu her şeyi edindiği; kendini akılsızca tüm evrenin sahibi olarak gördüğü sonucuna varmayalım. Hobbes, doğal hakların tüm çağdaş tanımlarının kusurlarının farkına varmıştır. Ancak kendi düşüncelerinden vardığı sonuçlar, tam aksine onları yanlış anladığını gösterir. İleri sürdüğü prensipler üzerine mantık yürütürken, hayat mücadelemiz için gösterdiğimiz özenin diğerlerinin yaşam savaşına en az zararının dokunduğu ilkel halin, huzurlu yaşama en elverişli koşulları sunduğunu ve insanoğlu için en uygunu olduğunu söylemiş olması gerekirdi. Bunun yerine ilkel

insanın hayatta kalma çabasının bir kısmı olarak, toplumun görevi olan ve kanunları gerekli kılan çeşitli arzuların tatminini yakışıksızca kabul ettikten sonra tam aksini belirtir. Kötü bir insanın kuvvetli bir çocuk olduğunu söyler. Yine de doğal halinde insanın kuvvetli bir çocuk olup olmadığının ispatı kalır geriye. Öyle olduğunu kabul etsek bile bundan ne anlardı? Bu insan, güçlü kuvvetli olduğu zaman, gerçekten, çaresiz olduğu zamanki gibi diğerlerine muhtaç olsaydı, suçlu sayılmadığı bir ölçüsüzlük bulunmazdı. Annesi meme vermekte geciktiğinde onu döverdi; sorun çıkardığında, başka birinin kolunu ısırdığında, küçük kardeşlerinden birini boğazlardı. Ancak bu ilkel insanın hem güçlü hem de bağımlı olması, iki zıt varsayım içerir. Bağımlı olduğunda güçsüzdür ve güçlü olabilmesi için kendi kendisinin efendisi olmalıdır. Hobbes, ilkel adamın mantığını kullanmasını engelleyen aynı sebebin, bizzat iddia ettiği gibi vasıflarını kullanmasına da engel olduğunu düşünmemiştir. Bu nedenle rahatça söylenebilir ki, ilkel adam kötü değildir, çünkü iyi olmanın ne demek olduğunu bilmez. Onu fenalık yapmaktan alıkoyan sağduyunun gelişimi ya da kanunların çizdiği sınırlar değil, tutkularının barışçıllığı ve ahlaksızlıktan bihaber olmalarıdır. Tanto plus in illis proficit vitiorum ignoratio, quam in his cognitio virtutis.[2]

Hobbes'un gözünden kaçan; bazı durumlarda egoistliğin tez canlılığını ya da bunun doğuşundan önce hayatta kalma arzusunu hafifletmek için insanoğluna bahşedilmiş, kendi refahını sağlamakta kullandığı gayreti, kendi türünden bir yaratığı acı çekerken gördüğünde duyduğu doğuştan gelen bir rahatsızlık hissiyle

---

2 Ahlaksızın cahilliğinin çıkarı, erdemin bilgisinin çıkarından çok daha fazladır.

yumuşatan bir prensip daha vardır.[3] Sanıyorum insanı yalnızca, insan faziletine en şiddetli biçimde karşı çıkanların bile reddettiği doğal erdem sahibi olarak savunarak düşeceğim çelişkiden korkmama gerek yok. Ben, çok zayıf ve bizim olduğumuz gibi çok fazla kötülükle yüz yüze olan varlıklara has bir özellik olan şefkatten bahsediyorum. Her şekilde mantıktan önce geldiği için insanoğluna o kadar faydalı ve aynı zamanda o kadar doğaldır ki, en vahşi olanların dahi davranışları şefkatin açık izlerini taşır. Anaların yavruları için beslediği sıcak duygulardan ve onları tehlikeden korumak için yaptıkları fedakarlıklardan söz etmeye bile gerek yoktur. Atların canlı bedenleri çiğnememeye dikkat ettikleri iyi bilinir. Bir hayvan, kendi türünden bir canlının ölü vücudunu görmezden gelmez. Ölüleri gömen bazı canlılar bile vardır. Büyükbaş hayvanların mezbahaya girerken çıkardık-

---

3 Egoistlik özgüvenle karıştırılmamalıdır, çünkü yapıları ve etkileri açısından farklıdırlar. Özgüven, her hayvanın kendi yaşamını sürdürebilmesini sağlayan ve insanı mantıkla beraber yönlendiren, merhametle gelişen, insaniyet ve erdemi ortaya çıkaran, tabii bir duygudur. Egoistlik, toplum yapısından doğan, her bireyin kendisini diğerlerinden büyük görmeye iten, tüm karşılıklı hasarlara sebep olan ve "onur duygusu"nun gerçek kaynağı olan, tamamen görece ve ayrımcı bir histir. Bu anlaşıldıysa, şunu ileri sürebilirim: İlkel halimizdeyken, gerçek doğal durumumuzdayken, egoizm yoktu; çünkü her insan kendisini eylemlerinin tek gözlemcisi, evrende ona ilgi gösteren tek varlık ve davranışlarının tek yargıcı olarak gördüğünden; aklına karşılaştırmalardan kaynaklanan duygular takılmazdı, ne nefret ne de intikam hırsından haberi vardı; bu hisler yalnızca yaralanma duyusundan doğabilirdi. Yaralanmaya yol açan, karşılaşılan hasar değil, aşağılama ya da zarar verme niyeti olduğundan, birbirlerine değer vermeyen ve aralarında karşılaştırma yapmayan insanlar, durum gerektirdiyse, zarar verdiklerinin farkına varmadan, başkalarına çok fazla şiddet uygulayabilirdi. Kısacası türdeşlerine, hayvanlara davrandığı gibi davranan insan, daha güçsüz olanın elinden avını kapardı ya da kendisininkini daha güçlü birine kaptırırdı; yine de saygısızlığa uğrama ve intikam ya da başarı ve başarısızlık karşısında keyif ve keder gibi hislere kapılmadan, bu eylemleri doğal karşılardı.

ları hüzünlü sesler, onları bekleyen manzaranın onlar üzerindeki etkisini gösterir. Verdiği örneklerde yazı tarzındaki soğuk inceliğini bir kenara bırakarak, hapsedildiği alandan, vahşi bir hayvanın bir yavruyu annesinin kollarından ayırıp zayıf kollarını cinai dişleriyle kopardığını ve organlarını pençeleriyle parçaladığını izlemek durumunda kalan, merhametli ve duygusal bir varlık olan insanın acıklı tarifini sunuşunu keyifle okuruz. Kişisel olarak olayla bağlantısı olmasa bile bu sahneye tanık olanlar, nasıl da şiddetli bir üzüntü duyarlar! Çaresiz anneye yardım edemedikleri için nasıl da tasalanırlar!

Bu, doğanın tüm düşüncelerden önce gelen saf duygusudur! Ahlakın en büyük ahlaksızlığının yok edemediği tabii şefkatin gücüdür! Zorbanın yerinde olsaydı düşmanına çektirdiği eziyeti artıracak olan garibanın gözyaşlarından etkilenen insanları her gün tiyatrolarda görürüz. Aynı, sebep olmadığı kötülüklere karşı çok hassa olan kana susamış Sulla veya Andromaque ve Priam ile ağlarken görülmesin diye oyunlara gidemeyen ama her gün vatandaşlarının boğazlarının kesilmesi için emirler yağdırıp feryatlarını duymaktan rahatsız olmayan Alexandre de Phere gibi.

Molissima corda Humano generi dare se natura fatetur, Quae lacrimas dedit.[4]

Mandeville çok iyi biliyordu ki, tüm ahlaklılıklarına rağmen, doğa insanlara mantıklarına destek olması için şefkat duygusu bağışlamasaydı, insanlar canavarlardan daha iyi asla olamazlardı. Ancak insanın sahip olduğunu reddettiği sosyal faziletin bir tek bu nitelikten çıktığını görmemişti. Cömertlik, merhamet, insaniyet; zayıfa, suçluya ve insanoğluna gösterilen şefkat değilse nedir? Hayırseverlik ve arkadaşlık bile, eğer doğru anlı-

4 Tabiat, insana gözyaşı veren yumuşak kalpler bağışladığını itiraf eder.

yorsak, tek bir odağa yöneltilmiş şefkatin sonucudur. Bir diğer kişinin acı çekmemesini ve mutlu olmasını dilemekten farkı nedir bunun? Acımanın bizi acı çekenin yerine koyan, ilkel insanda belirsiz olsa da yeterince canlı, medeni insanda gelişmiş ancak güçsüz bir duygudan fazlası olmadığı doğruysa; bu doğru bizi, tezimi doğrulamaktan başka bir sonuca götürmez. Aslında sıkıntıyı gören hayvan, acı çeken hayvanla ne kadar özdeşleşirse, merhamet o kadar güçlü olacaktır. O halde böyle bir özdeşleşmenin, ilkel halde, mantığın baskın olduğu halden daha kusursuz olduğu ortadadır. Bireyin kendine olan saygısını tehlikeye sokan ve onu üzecek ve kaygılandıracak her şeyden ayıran, mantıktır. Onu yalıtan ve başkalarının talihsizliğini gördüğünde "Ölürsen öl, nasıl olsa ben güvendeyim," dedirten, felsefedir. Tüm toplumu tehdit eden kötülükler dışında hiçbir şey, filozofun rahat uykusunu bozamaz veya yatağından kaldıramaz. Hemen penceresinin altında bir cinayet işlenebilir; onun yaptığı tek şey kulaklarını tıkayıp dengesi sarsılan doğanın katledilen zavallı insanla özdeşleşmesini önlemek için kendi içinde tartışmaktır. Medenileşmemiş insanın takdir edilebilecek böyle bir yeteneği yoktur, çünkü mantık ve bilgelik arayışı, insanlığın ilk komutlarına uymaya her zaman hazırdır. Ayaklanmalarda ve sokak çatışmalarında, ihtiyatlı bir şekilde geri çekilirken, bir araya toplananlar ayaktakımıdır. Dövüşenleri ayıranlar ve kibar halkın birbirlerinin boğazını kesmesini engelleyenler, çeteler ve pazarcı kadınlardır.

Öyleyse şefkatin, kişinin kendisine olan sevginin şiddetini hafifleterek türün tümünün hayatta kalmasına katkıda bulunan doğal bir duygu olduğu kesindir. Dertli olanların, derin derin düşünmeden rahata ermelerine yardımda bulunmaya yönlendiren bu şefkattir. İlkel halde kanunların, ahlakın ve erdemin konumunu, bu sıcak sese hiç kimsenin itaatsizlik etmeye yeltenmeyece-

ği avantajıyla belirleyen budur. Diğer yollarla yiyecek bulabilecek kuvvetli bir vahşinin zayıf bir çocuğu kapmasını ya da yaşlı adamın acılarla ve büyük zorlukla elde ettiği yiyeceğini çalmasını önleyen budur. Rasyonel adaletin şu yüce "Kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapma," özdeyişini aşılamak yerine, aslında daha hatalı olmasına rağmen daha faydalı olan "Başkalarına en az zarar verecek şekilde kendine iyilik yap," doğal iyilik özdeyişiyle insanlara ilham veren budur. Özetle her insanın kötülük yaparken hissettiği, öğretilenlerden bile bağımsız gerçekleşen bu azap duygusunun sebebini ararken bakmamız gereken, gizli iddialardan çok doğal hislerdir. Mantıkla erdeme ulaşma düşüncesi Sokrates ve diğer benzer beceride filozoflara ait olsa da insanoğlu varolamazdı, eğer hayatını sürdürmesi yalnızca bireysel mantığa dayansaydı.

Arzular bu kadar arka planda kalmışken ve bu kadar iyi dizginlenmişken, vahşilikten çok kötülük dolu ve onlara yapılan kötülüklere karşı kendilerini korumaya daha niyetli insanlar, hiçbir şekilde riskli uyuşmazlıklarla karşı karşıya değildiler. Birbirleriyle hiçbir çeşit ilişki içinde değildiler ve bu sayede kibirden, itaatten, itibardan ve küçümsemeden çok uzaktılar. Meum ve tuum hakkında en ufak fikirleri ve doğru bir adalet anlayışları yoktu. Maruz kaldıkları her şiddet eylemine, cezalandırılması gereken bir suç yerine kolayca iyileşecek bir yara gözüyle baktılar. Ve köpeğin ona vurulan sopayı ısırması gibi yerinde ve refleks nedeniyle olan dışında intikam almayı asla düşünmediler. Bu yüzden tartışmaları, çok nadiren kan çıkmasıyla sonlanırdı, çünkü bu tartışmaların konusu yalnızca hayatta kalmayla ilgiliydi. Ancak dikkat edilmesi gereken bir büyük tehlikenin daha olduğunun farkındayım.

İnsana heyecan veren tutkular arasından bir tanesi, karşı cinsleri birbirlerine gerekli kılar ve oldukça ateşli ve coşkundur;

tehlikeyi cesurca karşılayan, tüm engelleri aşan ve doğurduğu ihtiyacın karşılanmasında yaşamını sürdürmesi tahmin edilen insan soyunun sonunu getirdiği hesaplanan, korkunç bir tutkudur bu. Bu acımasız ve sınırsız, alçakgönüllülükten yoksun, ayıp bilmeyen, aşklarını canı pahasına koruyan öfkenin eline bırakılan insan ne hale gelir?

İlk olarak, tutkular ne kadar şiddetliyse, kanunların onları o kadar kısıtlamasına izin verilmelidir. Ancak, kanunların, tutkuların her gün yol açtığı suç ve düzensizliklerden de anlaşılabilen, bu amaca yönelik yetersizliği bir kenara bırakılırsa; eğer bu kötülükler kanunların çıkışıyla beraber ortaya çıkmasaydı sorgulamayı yapardık. Zira bu durumda, kanunlar fenalıkları bastırabilseydi bile, en azından şu beklenebilirdi ki kanunlar olmasaydı doğmamış olacak suçları zaptetmesi gerekirdi.

Sevginin fiziksel ve ruhsal içeriğini ayırt ederek başlayalım. Sevginin fiziksel kısmı, karşı cinsleri bir araya gelmeye sevk eden genel tutkudur. Ruhsal kısmı ise, bu tutkuyu belirleyen ve tek bir odağa sabitleyen ya da en azından tercih edilen odağa yüksek seviyede bir enerji yükleyen duygudur. Sevginin ruhsal yönünün; sosyal faydadan doğan, özen gösteren ve aile kurmak, cinselliğe itaat edilesi bir güç katmak amacıyla zekasını konuşturan kadın tarafından geliştirilen, gerçekçi bir his olduğunu anlamak kolaydır. İlkel insanın takdir edecek kapasitede olmadığı güzellik ve meziyet düşüncesi ve yine yapamadığı karşılaştırmalar üstüne kurulan bu his, onun için mevcut değildir. Çünkü onun zihni oran ve intizam gibi soyut düşünceleri oluşturamadığından dolayı, yüreği bu düşüncelerin bilinçsizce uygulanmasıyla oluşan sevgi ve hayranlık hislerine açık değildir. O yalnızca doğanın doğuştan verdiği özellikler çerçevesinde davranır ve böyle duygular tadamaz; öyle ki her kadın bu ereğe aynı şekilde cevap verir.

Sevginin fizikselliğine kapılmış ve tatmin etmeyi zorlaştırırken iştahı da bileyen bu üstünlüklerden talihli biçimde habersiz doğal halinde insan, tutkunun daha seyrek ve daha şiddetsiz şekline tabi olmalı ve bunun sonucunda daha seyrek ve şiddetsiz çekişmelerin içine girmelidir. İçimizdeki böyle kötülüklere sebep olan hayal gücü; gayretten çok hazla doğal dürtülere göre davranan, bilinçsizce bu dürtüler peşinde koşan ve ihtiyaçları karşılanır karşılanmaz, arzularını kaybeden ilkel adamın yüreğine hitap etmez. Diğer arzular gibi sevginin de topluma insanoğluna çok zararlı olan o tez canlılığı kazandırmış olduğu tartışılamaz. İlkel insanı, vahşiliklerini sergilemek için devamlı birbirlerinin boğazlarını kesiyor olarak takdim etmek daha tuhaftır, çünkü bu görüş yaşananların tamamen tersinedir. Doğal hallerinden çok az sapmış Caraibesler, tutkuları ateşlediği bilinen sıcak bir iklimde yaşamalarına rağmen, aslında sevgilerini en barışçıl ve kıskançlığa en az mahal verecek biçimde sergiler.

Erkekleri kümeslerimizi kan ve vahşetle dolduran veya ilkbaharda ormana dişilere sahip olma kavgalarının seslerini yayan birçok hayvan türü hakkında varılan sonuçlara ilişkin olarak; doğanın, karşı cinslerin mukayeseli kuvvetinde, bizim aramızda gerçekleşenlerden farklı biçimde yarattığı ilişkilere sahip tüm türleri hariç tutarak işe başlamalıyız. Bu yüzden horozların dövüşme alışkanlığına bakarak, insan hakkında yargıda bulunamayız. Oranların daha iyi gözlendiği bu türlerde, kavgalar tamamen dişi sayısının erkek sayısına göre azlığı nedeniyle ya da dişinin erkeğin girişimlerini sürekli reddettiği dönemlerde meydana gelmelidir. Çünkü dişiler, yalnızca iki ay sürmek kaydıyla erkeği kabul ederse, bu, dişi sayısının altıda birine düşmesiyle aynıdır. O halde bu iki durumdan hiçbiri, dişilerin sayısının çoğunlukla erkeklerin sayısını geçtiği ve en ilkel olanların bile arala-

rında, diğer hayvanlarda olduğu gibi, dişilerinin arzu ve aldırışsızlık dönemleri asla gözlenmeyen insanlarda gerçekleşmez. Dahası, hayvan türlerinin çoğunda tüm bireyler, aynı anda içgüdülerinin tatmini için harekete geçerler; dehşetli bir ortak ihtiras, kargaşa ve düzensizlik anı gerçekleşir. Böyle bir sahneye, ihtirası mevsimsel olmayan insan türünde asla rastlanmamıştır. Hayvanların dişilerden keyif alabilmek için yaptıkları kavgalarından, koşulların insanoğlu için aynı olduğu sonucunu çıkarmamalıyız. Böyle bir mantık yürütsek bile, bu rekabetin hayvanların kökünü kazımadığını ve bizim için de daha büyük bir tehlike arz etmediğini anlayabiliriz. Aslında çok açıktır ki; özellikle ahlakın hâlâ itibar gördüğü, aşıkların kıskançlıklarının ve kocaların intikamlarının düellolara, cinayetlere ve hatta daha vahim suçlara yol açtığı ülkelerdeki; ebedi sadakat mecburiyetinin zinayı kapsadığı; şeref ve nefis yasalarının ahlaksızlığı arttırdığı ve düşük olaylarının çoğalmasına neden olduğu toplum hayatının içinde bulunduğu durumdan daha az zarara sebep olur bu çekişme.

Öyleyse şu sonuca varabiliriz: Ormanda amaçsızca gezinen ilkel insan, endüstri olmadan, dil olmadan ve evsiz barksız, savaşa ve onunla ilgili her şeye çok yabancıydı. Ne türdeşlerinin ihtiyaçları için koştururdu ne de onlara zarar verme amacındaydı ve muhtemelen onları birbirinden ayıramazdı. Kendi kendine yetebilen ve çok az sayıda tutkusu olan bu insan, içinde bulunduğu şartlara uyanlar dışında duygu ya da bilgiye sahip değildi. Yalnızca gerçek ihtiyaçlarını hissederdi ve acilen dikkat göstermenin gereksiz olduğunu düşündüğü şeyleri umursamazdı. Zekası, kibrinden daha ileriye gitmedi. Kazayla bir icat yaptığında, bunu diğerlerine anlatmakta yetersizdi, ki kendi yavrularını bile tanımıyordu. Her zanaat, onu keşfedenle birlikte mutlaka yok

olup giderdi; zira bu insanlar arasında bilgi paylaşımı ve eğitim yoktu ve nesiller, neredeyse hiçbir gelişim göstermeden takip ediyordu diğer nesilleri; hepsi aynı noktadan yaşamaya başlardı, ilk çağların barbarlığı sürer giderdi, tür giderek yaşlansa bile insan bir çocuk olarak kalırdı.

Bu varsayımsal ilkel hal üzerine uzun uzun ve ayrıntılı konuştuysam, bunun sebebi çok fazla tarihi hata ve yok edilmesi gereken kökleşmiş önyargılar görmüş olmam ve böylece bunların kaynağına kadar inip tabii halden gerçek örneklerle, insanoğlunun doğal eşitsizliğinin modern yazarların farz ettiği gerçeklik ve geçerlilikten ne kadar uzak olduğunu göstermeyi boynumun borcu bilmemdir.

Aslında, insanları ayıran farklılıkların çoğunun, insanın toplumda benimsediği yaşam tarzlarının ve alışkanlıkların tesiri olduğunu fark etmek kolaydır. Böylelikle sağlam ya da kırılgan bir oluşum ve buna bağlanmadaki kuvvet ya da zayıflık, vücudun doğuştan kazandığı özgün niteliklerden ziyade çoğunlukla eğitimin güçlü ya da yetersiz etkileridir. Aynı şey aklın gücü için de geçerlidir, çünkü eğitim kültürlü olan ve olmayan ayrımına yol açmakla kalmaz, kültürlü olanlar arasındaki ayrımı bile, göreli kültür seviyeleri ortaya çıkararak arttırır – yan yana yürümeye başlayan bir dev ve bir cücenin aralarındaki mesafenin her geçen adımda artması gibi. Toplum hayatı yaşayan değişik düzeyde insanların yaşam tarzı ve eğitiminde varolan bu muazzam çeşitliliği, her bireyin aynı çeşit yiyecekle beslendiği, tamamen aynı şekilde davrandığı ve aynı şeyleri yaptığı ilkel hayatın basitliği ve tek biçimliğiyle karşılaştırırsak; insanlar arasındaki farkın ne kadar az olduğunu, insanın toplumsal hayat yerine ilkel halini tercih etmesi gerektiğini ve toplumsal kurumların eşit olmaması nedeniyle insanoğlu içinde doğal eşitsizliğin ne kadar büyüdüğünü algılamak kolay olur.

Ancak, doğa, nimetlerini dağıtırken, onun omuzlarına yüklenen tarafsızlıktan sapmış olsaydı bile, doğanın en sevdiği canlılar, sanki aralarında hiç bağlantı yokmuş gibi, başkasının gördüğü zarardan ne fayda sağlayabilirdi? Sevginin olmadığı yerde, güzelliğin ne avantajı vardır? İletişim kuramayanların zekaya, diğer bireylerle bağlantısı olmayanların kurnazlığa ne ihtiyacı vardır? Güçlünün zayıfı yendiğinin söylendiğini çok sık duyarım; ama yenmekle kastedilen nedir? Bazılarının, bunların isteklerine köle gibi itaat etmekten inleyen diğerleri üzerinde şiddetli bir baskı kurması olarak tanımlandığını duymuşumdur. Aslında bu, insanlar arasında gözlemlediğim durumun tamamen aynısıdır. Fakat ne demek istediğimizi kolayca anlatamayacağımız ilkel adamın, egemenlik ve köleliği kavrayabileceğini hiç zannetmem. Bir kişinin, diğerinin topladığı meyveleri, avladığı hayvanları kapıp kaçabileceği ya da barınak için seçtiği mağarayı ele geçirebileceği doğrudur. Ama bir diğerinin itaatkarlığını zorla nasıl alabilir; mal mülk sahibi olmayan insanlar arasında bağlılık zincirleri nasıl oluşur? Örneğin eğer bir ağaçtan kovulursam, ötekine geçebilirim; eğer bir yerde rahatsız edilirsem, başka bir yere gitmemi ne engelleyebilir? Aynı şekilde, benden çok daha güçlü, daha ahlaksız, daha tembel, barbar biriyle karşılaşırsam ve kendisi aylak aylak dururken beni kendi ihtiyaçlarını karşılamak zorunda bırakıyorsa; gözlerini benden bir an olsun ayırmamak zorundadır, uykuya dalmadan önce beni bağlamalıdır yoksa ya uyurken kafasına vururum ya da kaçarım. Velhasıl, böyle bir durumda kaçınmaya çalıştığı ya da benim başıma açacağı beladan, çok daha fazlasına kendini bile bile maruz bırakır. Bütün bunlar bir yana, diyelim tedbirini bir an için olsun kaybetti, diyelim herhangi ani bir seste başını yana çevirdi, işte o za-

man çabucak yirmi adım kadar uzaklaşıp, zincirlerimi kırıp ormanda izimi kaybettiririm, bir daha da beni göremez.

Bu detaylarla daha fazla oyalanmadan söylemeliyim ki, herkes; kölelik bağlarının, insanların karşılıklı çıkarı ve onları birleştiren iki taraflı ihtiyaçları sonucu oluştuğu için, diğerlerinin yardımı olmadan hayatta kalamayacağı durumlara düşmediği taktirde hiçbir insanı köle yapmanın mümkün olmadığını anlamalıdır. Böyle muhtaç konumlara doğallıkta düşülmediğinden dolayı da, orada herkes kendisinin efendisidir ve en güçlünün koyduğu kanunlar etkisizdir.

İlkel konumdaki insanoğlu içinde eşitsizliğin neredeyse hissedilmediğini ve tesirinin olmadığını kanıtladıktan sonra, kökenini göstermeli ve insan aklının gelişim süreci içindeki ilerleyişinin izini sürmeliyim. İnsanın kusursuzlaştırılabilirliğinin, sosyal meziyetlerinin ve ilkel insanın potansiyel olarak barındırdığı diğer vasıflarının harici etki olmadan gelişemeyeceğini; aksine, hiç ortaya çıkmayabilen ve yokluğunda insanın sonsuza kadar ilkel halinde kalmış olacağı dış nedenlerin devamlı varlığını gerektirdiğini kanıtlamış olarak; şimdi insanı, o uzak çağdan gözümüzün önündeki noktaya getirme amaçlı olarak onu ahlaksızlaştırmakla birlikte zekayı geliştiren, onu toplumcul kılmakla birlikte nefret dolu yapan farklı rastlantıları toparlayıp dikkate almalıyım.

İtiraf ediyorum ki, açıklayacağım olaylar çeşitli yollarla gerçekleşmiş olabileceğinden dolayı, seçimlerimi belirlemek için varsayımlardan başka yardımcım yoktur. Ancak bu tahminler, olayların doğasından çıkarılabilen en olası konumlarındayken, mantığın yerini almış sayılırlar ve doğruyu keşfetmek için yegane yoldurlar. Fakat ortaya çıkarmayı hedeflediğim sonuçlar, yalnızca tahminsel olmayacak; zira henüz ileri sürülen prensipler

üzerine, aynı sonuçları doğurmayacak ve aynı yargıya varamayacağım herhangi başka bir teori oluşturmak imkansızdır.

Bu durum, kısacık bir zamanın olaylardaki gerçeklik payının azlığının yerini tuttuğu hususuna; önemsiz sebeplerin sürekli faaliyet halinde olduklarındaki şaşırtıcı gücüne; bir yanda bazı hipotezleri çürütmenin imkansızlığı, diğer yanda onlara bilinen gerçeklerin kesinliğini veremediğimize; iki olay gerçek olarak sunulup bu gerçekleri birbirine bağladığı bilinmeyen ya da zannedilen bir seri ara gerçek tarafından birleştirilmesinin, tarih biliminin konusu içinde olduğuna; tarihin yetersiz kaldığı durumlarda, aynı gayeye yönelik benzer gerçeklerin belirlenmesinin felsefenin işi olduğuna; son olarak, olguları, düşünüldüğünden çok daha az sayıdaki çeşitli sınıflara indirgeyen benzerliğin tesirine değinmeyişime yeterli bir mazeret olacaktır. Bu belirtileri yargıçlarımın dikkatine sunmak ve ortalama okuyucu göz önünde bulundurmayacak şekilde ayarlamak, benim için yeterlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

Bir parça toprağı himayesine almış, "Bu benim" diyebilen ve ona inanacak kadar saf insanlar bulmuş ilk insan, medeni toplumun gerçek kurucusudur. İnsanoğlu kaç suçtan, savaştan, cinayetten, kaç korku dolu olaydan ve talihsizlikten; kazıkları sökerek, hendekleri doldurarak ve türdeşlerine, "Bu haini sakın dinlemeyin, dünyanın nimetlerinin hepimize ait olduğunu ve toprağın ise hiç kimseye ait olmadığını aklınızdan çıkarırsanız, mahvolursunuz," diyerek kurtarılabilmiştir ki. Fakat olayların, oldukları gibi devam edemeyeceği noktaya çoktan gelmiş olması olasılığı büyüktür; çünkü mülk kavramı, ardıl gelişimlerle edinilmiş ve insanın zihninde birden oluşmuş olamayacak birçok öncül fikre dayanır. İnsanoğlu, doğal halin bu son noktasına gelebilmek için oldukça dikkate değer bir gelişim sergilemiş ve nesilden nesle aktarılmış ve yükseltilmiş hatırı sayılır endüstri

ve bilgi seviyesine ulaşmış olmalıdır. Daha da geriye gidip olayların ve keşiflerin ağır gelişimini en doğal sırasıyla, tek bir görüş altında toplamaya çalışalım.

İnsanın ilk hissettiği kendi varoluşudur, ilk kaygısı ise hayatta kalmak olmuştur. Topraktan çıkan ürünler tüm ihtiyaçlarını karşılamış, içgüdüsü bunları nasıl kullanacağını öğretmiştir. Açlık ve diğer dürtüler, farklı tarz varoluşları farklı zamanlarda tecrübe etme fırsatı sunmuştur. Bunların arasında bir tanesi, türünün devamını sağlamaya çağırmıştır; ki bu, duygularla hiçbir ilgisi olmayan kör bir eğilim olmuştur ve bireyleri tamamen hayvanca davranışlara itmiştir. Bu ihtiyaç tatmin edildikten sonra karşı cinsler birbirini umursamaz hale gelmiş; kendi başına hayatta kalabilecek hale gelir gelmez yavrular bile, annelerinin gözünde yabancılaşmıştır.

İlk insanın durumu işte böyleydi; başlangıçta sırf duyular çerçevesinde ve doğanın bahşettiği vasıflardan yararlanamayan, doğadan zorla bir şey alma düşüncesi beslemeyen bir hayvanın hayatı gibi... Ancak zorluklar çok geçmeden baş göstermeye başladı ve bunların üstesinden gelme yollarını öğrenmek kaçınılmaz hale geldi. Meyveleri toplamasına engel olan ağaç yüksekliği, aynı meyve peşinde olan hayvanlar arasındaki rekabet ve bu hayvanların yırtıcılığı, onu vücudunu çalıştırmaya zorladı. Hareketli, çevik adımlı ve kavgada sert olmalıydı. Doğal silahlar, taşlar ve sopalar, kolayca bulunuyordu. Tabiatın engellerini aşmayı, gerektiğinde diğer hayvanlarla çekişmeyi, diğer insanlarla bile yiyecek kavgası yapmayı ve daha güçlü birine bırakmak zorunda kaldıklarının zararını karşılamayı öğrendi.

İnsan sayısının artışına oranla kaygıları da arttı. Toprakların, iklimlerin, mevsimlerin farkı, yaşam tarzlarına da bazı farklılık-

lar getirdi. Kurak geçen yıllar, uzun ve keskin soğuklar, ürünleri kurutan kavurucu yazlar yeni bir çalışma biçimini gerektirmiş olmalıydı. İnsanlar deniz ve nehir kıyılarında, çengel ve ip buldular, balıkçı oldular ve balıkla beslenir oldular. Ormanda, yay ve ok yaptılar, avcı ve savaşçı oldular. Soğuk ülkelerde, avladıkları hayvanların kürklerinden giyecek yaptılar. Yıldırım, yanardağ ya da bir rastlantı, onları ateşle tanıştırdı – sert kışlar için yeni bir çözüm. Ardından bu elementi nasıl koruyacaklarını, sonra da nasıl ateş yakacaklarını, son olarak önceleri çiğ yenen hayvan etlerini pişirmeyi öğrendiler.

Çeşitli varlıkların kendilerine ve birbirlerine tekrarlanan ilişkileri, tabii olarak insan aklında onlarla bağlantılı kavrayışlar doğuracaktı. Bu nedenle büyük, küçük, güçlü , zayıf, atik, ağır, ürkek, cesur gibi bilinçsizce her fırsatta kullandığımız karşılaştırma sözcükleri ile belirttiğimiz ilişkiler, nihayetinde insanda bir çeşit düşünceye ya da daha doğrusu kendi güvenliği için gerekli olan önlemleri gösteren mekanik bir öngörüye sebep oldu.

Bu gelişmenin ürünü olan zeka, insanı hayvanlar hakkında bilinçli kılarak onun hayvanlar üzerindeki üstünlüğünü arttırdı. Böylece onları tuzağa düşürür, onları oyuna getirir oldu; çoğu daha güçlü ve atik olsa da zamanla bazılarının efendisi, kimilerinin de baş belası oldu. Bu sebeple kendine ilk bakışında, gurur duydu; zaman geçip kendi türünü en üst seviyeye yerleştirerek varlıklar arasındaki düzey farkını ortaya çıkardıkça, birey olarak en yüksek rütbeye yerleşmeye zemin hazırladı.

O çağlarda diğer insanların ona, günümüzde diğerlerinin bize ettiğinden daha farklı şeyler ifade ettiği ve onlarla diğer hayvanlarla olduğundan daha fazla ilişki içinde olmadığı doğrudur; yine de gözlemlerinin tamamen dışında kalmadığı da bir gerçek-

tir. Aralarında ve bir karşı cinsle arasında yavaş yavaş keşfettiği uyum, o zamanlar algılanabilir olmayan diğerleri hakkında yargıda bulunmaya yönlendirdi. Hepsinin kendisi gibi davrandığını bulan insan, doğal olarak onların düşünme tarzlarının ve davranışlarının kendisininki ile uyum içinde olduğu sonucuna vardı. Bu önemli doğru, aklında yer eder etmez, herhangi bir uslamladan daha kesin ve çok daha çabuk sezgisel bir duyguyla, kendi güvenliği ve yararına, üzerine incelemeler yapması gerektiğini hissettiği davranış kuralları oluşturmaya sevk etti.

Deneyimleriyle, refah düşkünlüğünün tüm insan faaliyetlerinin kökeni olduğunu bularak, karşılıklı çıkarın türdeşlerinin yardımına güvenmeyi haklı çıkarabilecek birkaç durumu ve az da olsa çıkar çatışmasının onları şüphelendirebileceği durumları da ayırt edecek konumda buldu kendini. İlk durumda onlarla aynı sürüye katıldı ya da üyelerine baskıda bulunmayacak gevşek bağlar kurdu ve geçici olarak, gerekli gördüğü sürece devam ettirdi bu bağı. İkincisinde her birey, kendini güçlü hissettiğinde açık açık güç kullanarak, kendini daha zayıf hissettiğinde ise kurnazlığını kullanarak kendi yararına çalıştı.

Bu yolla insanoğlu, karşılıklı sorunluluğa dair bayağı fikirler ve bunları yerine getirmenin sonucunda fayda edinmiş oldu. Öyle ki, bu, anlık ve görünür çıkarları söz konusu olduğu sürece devam etti, çünkü öngörüye tamamen yabancılardı ve kendilerini uzak gelecek konusunda tehlikeye atmaktan o kadar uzaktılar ki yarını bile akıllarından geçirmiyorlardı. Bir geyik avlamak istediklerinde, başarılı olmak için herkes, görevine sadık kalması gerektiğini biliyordu; fakat herhangi birinin yakınına bir tavşan geldiğinde, tereddüt etmeden tavşanı kovaladığı ve avını yakaladıktan sonra, grubunun avı kaçırmasına sebep olmuş bile olsa umursamadığı da şüphe götürmez.

Böyle bir ilişkinin, aşağı yukarı aynı gayeyle işbirliği kuran karga ya da maymunlarınkinden çok daha zarif bir dil gerektirmediği kolayca anlaşılabilir. Belirsiz bağırışlar, çok sayıda jest ve bazı taklit sesler, uzun süredir ortak dil olmuş olmalıdır; her ulusta, anlaşılır bazı ortak seslerin (daha önce bahsettiğim gibi, ilk ortaya çıkışın açıklanması kolay değildir) eklenmesiyle diller türemiştir; ancak bunlar, bazı ilkel kabilelerde görüldüğü gibi kaba ve kusurluydu.

Zamanın kısıtlı olması, söylemek istediğim birçok şeyin bulunması ve olayların başlangıcından beri belli belirsiz ilerlemesi yüzünden bir kerede birkaç çağı birden atlamak zorunda kalıyorum. Olayların ardıllığı ne kadar yavaşsa, anlatımları da o kadar çabuk olmaktadır.

Bu ilk gelişimler, insanın diğer gelişimleri hızla sürdürmesine olanak tanıdı. Bilgi düzeyleri arttıkça, bununla bağlantılı olarak çalışkanlıkları da arttı. Gördükleri ilk ağacın altında ya da barınak sağlayan ilk mağarada uyuklamaktan vazgeçmeye başladılar. Sert ve keskin taşlardan toprağı kazmak, odun kesmek gibi işlerde kullanmak üzere aletler icat ettiler. Sonra dallardan kulübeler yaptılar ve ardından çamur ve kille sıvamayı öğrendiler. Bu, ailelerin kurulduğu ve ayrıldığı, mülk kavramının ortaya çıktığı, kendi içinde binlerce zıtlık ve tartışma konusu barındıran ilk devrim çağıydı. Fakat, ilk olarak kulübelerini inşa edenler ve kendilerini onları koruyabilecek gibi hissedenler, en güçlüler olduğundan dolayı; şu sonuca varılabilir ki, zayıflar kendileri yapmaktan ziyade taklit etmeyi daha kolay ve güvenli bulmuşlardır. Ve bir kere kulübe sağlanmış olanlardan hiçbiri, komşusunun evini kendine mal etme eğilimi gösteremezdi. Bunun sebebi yalnızca kulübenin ona ait olması değil, bunu yap-

manın hiçbir fayda sağlamayacağı ve içinde oturan aileyle ciddi bir kavgaya girmeden onu elde edemeyeceğiydi.

Duyguların ilk gelişimleri, karı ve kocayı, baba ve çocuğu bir çatı altında birleştiren alışılmamış bir durumun etkisi sonucuydu. Birlikte yaşama alışkanlığı, çok geçmeden insanlığın çok iyi tanıdığı en hassas duyguların, eş sevgisinin ve çocuk şefkatinin doğuşunu sağladı. Her aile daha sıkı bağları olan, karşılıklı düşkünlüğün bu birliği koruyan şey olan bir toplum haline geldi. O ana kadar hayat tarzları aynı olan karşı cinsler, farklı yaşam biçimleri benimsemeye başladılar. Erkek uzaklara yiyecek aramaya giderken kadın evine daha bağlı, kendilerini çocuklar ve kulübeyle ilgilenmeye adadı. Daha kolay bir hayat süren iki cinsiyet de güçlerinden ve yırtıcılıklarından bir şeyler kaybetmeye başladı. Fakat bireyler bir dereceye kadar vahşi hayvanlarla daha az karşılaşır olsalardı, bir araya toplanıp ortak bir direniş göstermeyi daha kolay bulurlardı.

İnsan hayatının bu yeni koşullardaki sadeliği ve yalnızlığı, ihtiyaçlarının azlığı ve bunları karşılamak için keşfettiği aletler, uğrunda çok çalıştığı ve atalarının yaşama şansı olmadığı rahatlama için yeterli fırsatı tanıdı. Bu, farkında olmadan kendini koştuğu ilk boyunduruktu ve torunları için hazırladığı kötülüklerin ilk kaynağıydı. Çünkü, hem vücudu hem de aklı güçten düşürmek için bu şekilde devam etmenin yanında bu rahatlık, keyif verme gücünün tümünün kullanımıyla kayboldu ve hatta gerçek ihtiyaçlar haline dönüştü; ta ki ona duyulan istek, ona sahip olmanın verdiği hazdan çok daha nahoş olana kadar. Ona sahip olmak insanları mutlu etmemesine karşın, onu kaybetmek üzücü olmuş olabilirdi.

Burada konuşmanın kullanımının nasıl ortaya çıktığını ve her ailede fark edilmeden biraz daha iyi görebiliriz; çeşitli sebeplerin, dili giderek daha gerekli kılarak, gelişimini hızlandırmış olabileceği şekle dair bir varsayımda dahi bulunabiliriz. Seller ve depremler, yaşanan yerleri sular ve uçurumlarla kapladı. Yerkürenin dönmesi, kıtalardan parçalar kopardı ve adaları oluşturdu. Bir arada yaşamak zorunda bırakılan ve böylece bir araya gelen insanlığın içinden, ortak bir deyimin, hâlâ ormanlarda yaşayanlardan daha kolay çıkmış olması gerektiği ortadadır. Bu nedenle, ilk deniz yolculuklarından sonra ada sakinlerinin kıtaya dil kullanımını getirmiş olmaları oldukça olasıdır. Toplumlar ve dillerin ilk olarak adalarda oluştuğu ve anakarada öğrenilmesinden önce kusursuzluğa ulaşmış olması da mümkündür.

Artık her şeyin yüzü değişmeye başlar. Bu zamana kadar ormanda yaşamış insanlar, daha yerleşik bir hayat tarzı benimseyerek, zamanla bir araya gelir, ayrı kitleler oluşturmuştur ve nihayet her yörede, düzen ve kanunla değil, yaşam ve yiyecek düzeniyle ve iklimin ortak etkisiyle özellik ve davranış birliği sergileyen ayrı bir ulus doğmuştur. Kalıcı komşuluk, yani farklı aileler arasındaki ilişki, zamanla mutlaka oluşur. Yakın kulübelerde yaşayan karşı cinslerden genç insanlar arasında, karşılıklı ilişkiler aracılığıyla doğanın emrettiği geçici ticaret, daha nahoş olmayan ve kalıcı başka tür bir ilişkiye dönüşür. İnsanlar artık nesneler arasındaki farkları dikkate almaya başlar; nasıl olduğunu anlayamadığımız yollarla, çok geçmeden tercih hissini doğuracak güzellik ve değer kavramlarını algılamayı öğrenir. Birbirlerini çok sık görmelerinin sonucunda, düzenli olarak birbirlerini görmeden edemez hale gelirler. Sıcak ve hoş bir duygu ruhlarını kaplar ve en ufak bir terslik, bunu coşkun bir hiddete çevi-

rir. Aşkla birlikte kıskançlık büyür, düşünce ayrılığı artar ve tutkuların en tatlısına insan kanı akıtılır.

Duygular ve düşünceler birbirini takip ettikçe, yürek ve beynin marifetleri ortaya serildikçe, insanlar tabii vahşiliklerini arka plana itmeye devam ettiler; aralarındaki özel bağlar sınırlar genişledikçe her gün daha yakın hale geldi. Kulübelerinin önünde ve büyük bir ağacın etrafında toplanmaya kendilerini alıştırdılar; sevginin ve refahın gerçek tohumları olan şarkı söyleyip dansetmek, erkek ve kadınların birleşip başka hiçbir şey yapmadıkları bir eğlence, daha doğrusu bir vazife biçimini aldı. Her birey diğer üyeleri saymaya ve karşılığında sayılmayı dilemeye başladı; böylece halkın itibarına bir değer atanmış oldu. Kim en iyi şarkı söyleyip dansettiyse, kim en güzel, en güçlü, en hünerli veya en belagatlı ise, en sayılan kişi olurdu. Bu, eşitsizliğe ve aynı zamanda yozlaşmaya doğru atılan ilk adımdı. Bu ilk ayrımlardan, bir yanda kibir ve küçümseme, diğer yanda utanma ve kıskançlık doğdu. Bu yeni mayaların yol açtığı fermantasyon, temiz kalplilik ve mutluluğa ölümcül bileşimler üreterek son buldu.

İnsanlar birbirine değer vermeye başlar başlamaz ve saygı düşüncesi zihinlerde yer alır almaz, herkes bu saygıda hak iddia etti ve pişkinlikle insanları bu haktan mahrum etmek imkansız hale geldi. Bundan dolayı ilkel insanlar arasında bile ilk nezaket kuralları ortaya çıktı. Her kasıtlı yaralamaya yönelik hareket, hakaret olarak kabul edilirdi, çünkü ardından çekilebilecek acının yanında, yaralanan kişi, hareketi yapan kişinin saygısız olduğuna emindi, ki çoğu zaman yaralanmanın kendisinden daha çekilmezdi.

Her insan kendisine karşı yapılan saygısızlığı kendi görüşü ölçüsünde cezalandırdıkça, intikam korkunç bir hal aldı ve in-

sanlar acımasız olmaya başladı. Bilgimiz dahilindeki ilkel ulusların çoğunun ulaştığı seviye tam olarak budur. Bunun sebebi düşüncelerimizde uygun ayrımlar yapmayı istememizdir. Bu insanlar doğal hallerinden ne kadar da uzaklaşmışlar; ilkel insan hem mantıksız kabalıktan hem de medeni insanın ölümcül zekasından uzak bir konumda bulunduğu için ondan daha kibarı yoktur; durum böyle iken birçok yazar alelacele, insanın doğasının acımasız olduğunu, davranışlarının yumuşatılması için medeni oluşumlara ihtiyaç duyduğunu söylemişlerdir. Onu tehdit edenlere karşı kendini koruma kaygısıyla içgüdü ve sağduyu arasında sınırlanmış davranışlarda bulunan ilkel insan, başkalarına zarar vermekten doğal şefkati sayesinde uzak durur ve yaralanmasına sebep olan hareketlere karşı dahi böyle bir girişimde bulunmaz. Çünkü bilge Locke'un aksiyomuna göre, "Mülkün olmadığı yerde zarar ve ziyan olamaz."

Fakat şu belirtilmelidir ki, biçimlenen toplum ve böylece insanlar arasında kurulan ilişkiler onlardan, ilkel oluşumlarından kazandıklarından farklı niteliklere sahip olmalarını gerektirdi. Ahlak insan davranışlarına yansımaya başladı ve her birey; saf doğallık durumuna uygun olan iyilik, yeni doğan toplumsal yaşamda geçerli olamayacak biçimde, kanunlar koyulana kadar olayların tek yargıcı, kendisine gelen zararların cezalandırıcısı oldu. Hakaret ve küçümseme çok daha sık gerçekleşmeye ve öcün dehşeti kanunların katılığının yerini almaya başladığından dolayı cezalar daha sert olmak zorundaydı. Bunun sonucunda, insanlar daha sabırsız hale gelmiş olmalarına ve doğal şefkat çoktan azalmasına rağmen, ilkelliğin uyuşukluğu ve bencilliğin hırçın faaliyetleri arasında adil bir ortalama bulan insan vasıflarındaki artış dönemi, devirlerin en mutlusu ve en uzun süreli ol-

muş olsa gerek. Üzerinde ne kadar kafa yorarsak, bu halin devrimlere ne kadar kapalı ve insanın yaşayabileceklerinin en iyisi olduğunu görürüz. Öyle ki, bu durumdan yalnızca, halkın iyiliği için hiç olmaması gereken fena bir rastlantı sonucu çıkmış olabilir. Bu konumda bulunan ilkel insan örnekleri, insanın, dünyanın gençliğini temsil eden ve art arda gelen gelişmelerin bireyin mükemmelliğine oldukça yönelik olduğu bu halde kalma niyetinde olduğunu, fakat gerçekte türün sonuna doğru ilerlediğini kanıtlar gibidir.

İnsanlar kaba saba kulübeleriyle yetindikleri, hayvan derilerinden yapılmış ve birbirine dikenler ve balık kemikleri ile tutturulmuş giysilerinden tatmin oldukları, tüy ve deniz kabuğuyla süsledikleri, vücutlarını farklı renklere boyadıkları, yay ve oklarını geliştirdikleri, keskin taşlar kullanarak kayık yaptıkları, basit müzik aletleri yaptıkları, kısaca tek bir insanın yapabileceği işler üstlendikleri ve birçok kişinin ortaklaşa çalışmasını gerektirmeyen zanaatlarda bulundukları sürece; yapıları el verdiği ölçüde, karşılıklı ve bağımsız ilişkiden keyif almayı sürdürdükçe özgür, dürüst ve mutlu hayatlar yaşadılar. Fakat insan, bir diğerinin yardımına koşmaya başladıktan; her bireye, iki kişilik erzak sağlamak avantajlı geldikten sonra; eşitlik ortadan kalktı, mülk kavramı ortaya çıktı, çalışma kaçınılmaz oldu, alın teriyle ıslanan engin ormanlar kölelik ve sefaletin ekinlerle birlikte filizlenip büyüdüğü tarlalara dönüştü.

Metalürji ve tarım bu büyük devrimi getiren iki bilimdi. Şairler bize bunları altın ve gümüş olarak tanıtır; ancak filozoflar için bunlar, insanlığı ilk medenileştiren ve mahveden demir ve mısırdı. İkisi de Amerika yerlileri tarafından bilinmiyordu; diğer halklar da bu bilimlerden yalnızca birini uygulayarak ilkel ha-

yatlarına devam ettiler. Avrupa'nın dünyanın geri kalanından daha önce ve daha yüksek seviyede medenileşmesinin nedenlerinden biri, demir cevherlerinin bol bulunması ve toprağın mısır yetiştirmek üzere çok verimli olmasıdır.

İnsanların demiri ilk olarak kullanmayı nasıl öğrendiklerini kestirmek zordur; çünkü sonucunun ne olacağını bilmeden cevheri maden ocağından çıkarmayı ve eritmeye hazırlamayı kendi başlarına düşünmüş olduklarını varsaymak imkansızdır. Diğer taraftan bu icadı kazara bulunan ateş gibi farz etmek için sebebimiz yoktur, zira maden ocakları ağaç ve bitki bulunmayan çıplak ve çorak topraklarda bulunur; öyle ki doğa bizden bu zararlı sırrı saklamak için çok zahmete girmiş gibi görünür. Böylece geriye, eriyik halde metaller püskürterek tanık olanlara doğal işleyişi taklit etme fikri sunan, sıra dışı yanardağ rastlantısı kalır. Bu tanıkları, böyle uzak bir ihtimalden faydalanmayı akıl ederek böyle yorucu bir işin altından kalktıkları için olağandışı cesaret ve ileri görüşlü olduklarını kabul etmeliyiz. Yine de bu vasıfların, ilk mucitlerinkinden daha gelişmiş beyinlerde bir araya gelmiş olduğunu biliyoruz.

Tarıma ilişkin prensipler, uygulamaya geçirilmelerinden çok önce de biliniyordu. Aslında yiyeceğini sürekli ağaçlar ve bitkilerden sağlamış insanın, bitkilerin çoğalması için doğanın kullandığı yöntemleri kolayca öğrenmemesi pek de olası değildir. Fakat, ya avlanma ve balıkçılığın yanında yiyecek sağlayan ağaçların özen gerektirmemesi, ya mısırı nasıl kullanacaklarından habersiz olmaları veya toprağı işleyecek aletleri olmaması, ya gelecek ihtiyaçları öngörme yetisinden yoksun olmaları ya da başkalarının, emeklerinin meyvelerini çalmasını önleyecek yöntemlere sahip olmamaları sebebiyle, çalışmaları bu yönde çok sonra yoğunlaşacaktı.

Giderek daha çalışkan oldukça, insanların keskin taşlar ve sivri sopalarla, kulübelerinin çevresinde birkaç çeşit sebze ve kök yetiştirmeye başladıklarına inanmak gayet normaldir; ancak hâlâ mısır yetiştirmeyi öğrenmelerine ve büyük miktarlarda yetiştirmek için doğru yöntemleri benimsemelerine uzun zaman vardı; çiftçilik için, gelecekte biçilen ekinlerin sağlıklı olması maksadıyla ani kayıplara izin vermenin ne kadar gerekli olduğu da ortadadır – ilkel adama çok yabancı gelen bir önlemdir, çünkü önceden de söylediğim gibi, sabahları bile akşam neye ihtiyacı olabileceğini bile düşünemez.

Bu yüzden diğer zanaatların icadı, insanoğlunu, kendilerini tarıma adamaya zorlamış olmalıdır. Ustalardan demir eritmeleri ve dövmeleri istenmesiyle birlikte, onlara bakanlara da ihtiyaç doğdu. Üretimle ne kadar çok kişi meşgul olduysa, beslenmesi gereken boğaz sayısı aynı kaldığı halde sıradan ihtiyaç haline gelen yiyecek bulmayla daha az kişi ilgilenir oldu. Ve kimileri demir karşılığı mal değiş tokuşu istedi, kimileri de zamanla eşya yapımında demir kullanımını keşfetti. Bu yolla çiftçilik ve tarım zanaatları bir yandan ortaya çıkarken, diğer yandan metal işleme ve kullanım alanı genişletme gelişti.

Toprağın ekilmesi, kaçınılmaz olarak toprak paylaşımını gündeme getirdi; mülk kavramı oluşturulur oluşturulmaz adalet kuralları doğdu; zira her insanın kendi edincini koruması ereğiyle, herkesin bir şeylere sahip olması gerekti. Bununla birlikte, insanlar geleceğe umutla bakmaya başladığından ve herkes kaybetmeyi göze alamayacağı servetlere sahip olduğundan dolayı, bir başkasına vereceği zararın ardından öç almak isteyen biriyle karşılaşacağına inanmak için birçok nedeni vardı. Bu davranış beklendiği kadar doğaldır, çünkü mülkün el emeği dışında bir

şey yapmanın sonucunda nasıl elde edilebildiğini kavramak imkansızdır. İnsan, kendisinin yaratmadığı şeyleri kendi malı yapmak üzere onlara daha nasıl katkıda bulunabilir? Sürdüğü toprağın ürününde pay hakkı vererek, en azından hasat zamanına kadar toprağın kendisinde de söz hakkı sahibi olma olanağını ve böylece kolayca mülke dönüşebilecek yıldan yıla devam eden daimi iyelik sunmak, yalnızca çiftçinin görevidir. Grotius; eskiler Cérés'e kanun koyucu sıfatı verdiklerinde ve onun onuruna kutlanan bir festivale Thesmophorie adını koyduklarında, bununla, toprak dağılımının yeni bir çeşit hak doğurduğunu kastettiler: Doğa kanunlarından çıkarılabilecek haktan farklı olan mülkiyet hakkı.

İlişkilerin bu derece yoğun olduğu durumda, eğer bireylerin yetileri birbiriyle aynı olmuş olsaydı ve eğer – örneğin – demir kullanımı ve mal tüketimi sürekli birbirini tam olarak dengelemiş olsaydı; eşitlik korunmuş olurdu. Fakat bu dengeyi muhafaza edecek hiçbir şey bulunmadığı için çok geçmeden bozuldu; en güçlüler işin çoğunu yaptılar; en yetenekliler bu emeği en iyi sonuçlara çevirdiler; en zekiler gösterdiği vücutsal çabayı azaltma yöntemleri buldu. Çiftçi daha fazla demir istedi, demirci daha fazla mısır istedi ve her ikisi de eş gayret gösterirken, biri emeğinin karşılığında daha fazla kazanç elde etti; bu arada diğeri kendini zor geçindirir haldeydi. Bu durumda doğal eşitsizlik, mal değişimindeki eşitsizlikle birlikte kimse farkında olmadan gelişti ve insanların içinde bulundukları farklı koşullarla orantılı olarak artan insanlar arasındaki farkın etkileri, hissedilir seviyeye çıktı; kalıcı hale geldi; kitleler üzerinde, çıktığı seviyeyle aynı boyutta tesiri dokunmaya başladı.

Sorun bu noktaya kadar ulaştıktan sonra gerisini tahmin etmek kolaydır. Diğer bilimlerin icadı, dilin gelişimi, yeteneklerin sınanması ve hayata geçirilmesi, kaderin eşitsizliği, zenginlerin suiistimal edilmesi ve herkesin kendi kendine düşünüp bulabileceği, bunlarla ilişkili tüm detayları açıklayarak okuyucuları yormak istemiyorum. İnsanoğlunun karşılaştığı bu yeni duruma bir göz atmakla yetineceğim.

Öyleyse işte karşınızda tüm insan yetenekleri, hafıza ve hayal gücü baş rolde, bencillik ön planda, mantık faaliyette ve beyin neredeyse mükemmelliğinin doruk noktasında. Tüm doğal niteliklerin canlılığına; her insanın tabakasının ve yaşadığı koşulların ona yalnızca diğerlerine hizmet edebilmesi ya da zarar verebilmesi için mülk ve güçten payını vermekle kalmayıp zeka, güzellik, kuvvet, beceri, meziyet ve yetenek de sunmuş olmasına bakın. Saygıya layık nitelikler bunlar olduğundan, bunları kazanmak ya da taklit etmek zorunlu oldu.

Bunun üzerine insanlar, olmadıkları gibi görünmeye merak saldılar. Olmak ve olmuş gibi görünmek tamamen farklı iki şey haline geldi. Ve bu ayrımdan, ahlaksızlıkla birlikte yalan gösterişler ve hilekarlık beliriverdi. Diğer yandan, evvelce özgür ve bağımsız olan insan şimdi, yeni ihtiyaçlarının katlanarak artması sonucunda, tüm tabiata ve özellikle diğerlerine boyun eğmek zorunda bırakıldı; her insan, başkalarının efendisi olurken bile, bir miktar köle haline geldi. Eğer zenginse, diğerlerinin hizmetine muhtaç kaldı; eğer yoksulsa, diğerlerinin yardımına ihtiyaç duydu. Orta halli olmak bile onu başkalarından bağımsız yaşayacak konuma getirmedi. Bu yüzden insan, daimi olarak diğer insanların onun kaderiyle ilgilenmeleri için uğraştı ve gerçekten olmasa bile en azından ona yardımcı olurken kendilerinin de çı-

kar sağlamasına çabaladı. Bazılarına karşı kurnaz ve aldatıcı, bazılarına otoriter ve acımasız davranmalıydı; itaatlerini sağlayacak kadar korkutamadığında, ihtiyaç duyduğu insanları kötüye kullanma ihtiyacı hissetti ve onlara faydalı olmak aklının ucundan geçmedi. Gerçek ihtiyaçlardan çok diğerlerine baskın çıkma arzusunun getirdiği doymak bilmez hırs, şahsi servet arttırma açlığı, bir başkasına zarar verme gibi alçakça bir eğilimle ve hedeflerini güvenlice devam ettirmek gayesiyle yardımseverlik maskesi altına saklandığından dolayı çok tehlikeli olan gizli kıskançlıkla tüm insanları etkisi altına aldı. Kısacası bir taraftan çekişme ve rekabet, diğer taraftan çıkar çatışması ve bunlarla birlikte çekişen iki tarafın yerine göz koymuş gizli bir arzu ortaya çıktı. Bütün bu kötülükler, mal sahibi olmanın ilk etkileri ve artan eşitsizliğin ayrılmaz bileşenidir.

Zenginliği temsil edecek işaretler icat edilmeden önce, varlık sahibi olmak demek, insanın elde edebileceği tek gerçek servet, yani sadece toprak ve hayvan sahibi olmak demekti. Ama miraslar, tüm kara parçalarını işgal edecek kadar genişleyince ve başkasının sınırlarına dayanınca, bu büyüme ancak başka toprakları kaybetme pahasına gerçekleşir oldu; aynı zamanda, bu şekilde toprak kazanabilmek için çok zayıf veya çok uyuşuk ve etraflarındaki her şey değişirken aynı kalmayı tercih ettiklerinden dolayı kayıp telafisi yapmadan güçsüz düşmüş, sayısı fazla olan kitleler, yiyeceklerini diğer insanlardan almak ya da zenginlerden çalmak zorunda kaldılar. Bu çok geçmeden, bu tür insanların özelliklerine göre egemenlik ve kölelik ya da şiddet ve yağma olaylarının sıklaşmasına sebep oldu. Zenginler, emri altında adam bulundurmanın keyfini tadar tatmaz tüm diğer insanlara tepeden baktılar ve deneyimli kölelerini kullanarak yenile-

rini edindiler, komşularını boyunduruk altına alma ve köleleştirmeden başka bir şey düşünmez oldular; aynı bir kere insan eti tattığı zaman diğer yiyecekleri elinin tersiyle iten ve mideye indirmek için yalnızca insan avlayan aç kurtlar gibi...

O sebepten, en güçlü ve en perişan olanlar kuvvetlerini ve ıstıraplarını, başkalarını malları üstünde kendi mülkleriymiş gibi hak iddia etmek için yeterli sebep olarak gördüklerinden, eşitliğin yok oluşu, düzensizliklerin en fenasıyla gerçekleşti. Zenginlerin gaspları, yoksulların hırsızlıkları ve her ikisinin de dizginlenemeyen ihtirasları, doğal yapıda bulunan merhametin çığlıklarını ve adaletin hâlâ cılız olan sesini bastırdı, insanların içini hırsla, açgözlülükle ve ahlaksızlıkla doldurdu. Güçlünün hakkı ve ilk gasp edenin hakkı arasında, kavga ve kansız sonuçlanmayan bitmez tükenmez anlaşmazlıklar baş gösterdi. Doğmakta olan toplumsal yaşam, savaşlara mahal verdi; bezdirilen ve ahlaksızlaşan insanlar, edindikleri ölümcül kazançlardan ellerini çekecek halde değildiler, ama onlara itibar veren becerileri kötüye kullanarak ancak utançları pahasına çalışıp kendilerini yıkımlarının eşiğine getirdiler.

Attonitus novitate mali, divesque, miserque,
Effugere optat opes; et quae modo voverat odit.[5]

İnsanların bu kadar perişan bir durum ve onları boğan felaketler üzerine, eninde sonunda düşünmemiş olmaları imkansızdır. Özellikle zenginler, tüm harcamaları üzerlerine yüklenen ve diğer insanlar hayatlarını tehlikeye atmalarına karşın onların yalnızca servetlerini risk ettikleri sürekli savaş halinden ne ka-

---

5 Hem varlıklı hem de yoksul, yepyeni felaketten çok korktu,
Bundan kaçmak için servetlerini bile feda edeceklerdir.

dar çok çektiklerini hissetmiş olmalıdırlar. Bununla birlikte gasplarını ne kadar gizli yapmış olurlarsa olsunlar, bu davranışlarının sağlam olmayan ve yanlış haklara dayandığını biliyorlardı; öyle ki, zorla ele geçirdiklerini başkaları yine zor kullanarak onların elinden alsaydı, yakınmak için hiçbir sebepleri olmazdı. Kendi alın teriyle zengin olmuş olanlar bile, malları üzerindeki sahipliğini bundan daha iyi bir hukuka dayandıramazdı. "Bu kuyuyu ben açtım; bu yeri kendi emeğimle kazandım," demek boşunaydı. "Sana mevkiini kim verdi?" diye cevap verilebilirdi. "Bizden ne hakla senden yapmanı asla istemediğimiz şeyler için ödeme talep ediyorsun? Bilmiyor musun ki kardeşlerimiz sende bol bol bulunan şeyin açlığını çekiyor? İnsanoğlunun kesin ve ortak rızasını almış olmalıydın, ortak malların kendi ihtiyacının çok üzerinde bir miktarını kendine tahsis etmeden önce.

Haklı çıkmak için geçerli sebepten ve kendini savunabilmek için yeterli güçten yoksun, bireyleri gözünü kırpmadan ezebilen, ama bir grup haydut tarafından kolayca ezilebilen, herkese karşı tek başına, karşılıklı kıskançlık yüzünden yağmalayabilme umuduyla birleşmiş birçok düşmanına karşı eşitleriyle birlik kuramayan zengin insan bu nedenle, zorunluluktan dolayı nihayet, hiçbir insanın aklına gelmemiş zeka dolu bir plan gerçekleştirdi: Ona saldıran birlikleri kendi saffında çalıştırarak hasımlarından müttefik oluşturmak, söylevlerle onlara ilham vermek ve onlara doğa kanunları kendine ne kadar elverişsizse, yine kendine o kadar elverişli diğer oluşumlar sunmak.

Bu düşünceyle, komşularına durumun korkunçluğunu anlatarak herkesi diğerine karşı silahlanmasına ve mülklerini, ihtiyaçlarını elde etmek kadar sırtlarına yük olmasına ve zengin ya da yoksul olsun hiçbir insanın güvence içinde yaşamamasına se-

bep olduktan sonra zengin insan, onları kendi davasına yakın kılabilmek için inandırıcı iddialarda bulundu. "Birleşelim," dedi; "zayıfı zulümden kurtarmak, açgözlüleri zaptetmek ve her insanın sahip olduklarını güvence altına almak için. İstisnasız herkesin uymak zorunda olacağı adalet ve barış kuralları koyalım; koyalım ki, zayıf ve güçlüyü karşılıklı mecburiyet içinde eşit kabul ederek talihlilerin arzuları ıslah olsun. Güçlerimizi birbirimize karşı kullanmak yerine, bilgece yasalarla bizi idare edecek, toplumun tüm bireylerini koruyacak, ortak düşmanlarımızı püskürtecek ve ebedi uyum getirecek yüce bir yetki altında toplayalım."

Özellikle aralarında birçok nedensiz tartışma olduğu için efendilerinden vazgeçemeyen böyle barbar insanları ikna edebilmek için bu amaç doğrultusunda çok daha az söz yeterli olurdu. Hepsi düşünmeksizin, özgürlüklerini emniyete almak umuduyla zincire vurulmaya razı oldular; çünkü yeterli deneyim sahibi olmadan siyasi kurumların tehlikelerini öngörecek kadar akıllı değildiler. Bu tehlikeden haberdar olanlar, yine bu tehlikeden fayda sağlayacak olanlardı; en ihtiyatlılar bile hürriyetleri sağlama almak için bir kısmını feda etmenin makul olduğu kararına vardılar – yaralanmış bir insanın hayatını kurtarabilmek için kolunun kesilmesine razı olması gibi.

Bu, fakire zincir vuran ve zenginin gücüne güç katan, doğal özgürlüğü geri dönülemeyecek biçimde yok eden, mülkiyet ve eşitsizlik kanunlarını ebediyen sabitleyen, zekice yapılmış gaspları değiştirilemez haklara dönüştüren, birkaç hırslı bireyin yararına insanoğlunu aralıksız çalışmaya, köleliğe ve perişanlığa sürükleyen toplum ve kanunun doğuşuydu. Bir topluluğun oluşumunun diğerlerini nasıl zorunlu kıldığını, birleşen güçlere

karşı koyabilmek için insanlığın geri kalanının birleşmesi gerektiğini anlamak basittir. Kısa bir zaman içinde toplumların sayısı katlandı ve insanın boyunduruktan kaçacak, kafasının üzerinde sallanan ipe asılı kılıcın altından çekilebileceği yeri kalmayana dek dünya yüzüne yayıldı. Medeni haklar bu sebeple her toplumun bireyleri arasında ortak kural haline gelince, doğa kanunları yalnızca farklı toplumlar arasında geçerliliğini koruyabildi. Bu doğa kanunları, ulusal hak adı altında, ticareti uygulanabilir yapma gayesiyle ve toplumlarda hayata geçirildiğinde bireyler üzerindeki tüm etkisini kaybeden ve bazı büyük kozmopolit ruhlar (farklı insanları ayıran sınırları kaldırarak yüce yaratıcıyı örnek alır ve insan türüne merhamet gösterir) dışında artık varlığını sürdürmeyen doğal merhametin yerine geçmesi hedefiyle, tartışmasız kabul edilen göreneklerle belirlendi.

Fakat kendi aralarında doğal ilişkilerini sürdüren siyasi kurumlar, kısa zamanda bireylerin bu kurumları terk etmelerine sebep olan uygunsuz durumlarla karşılaştılar, çünkü bu durum bireylerden oluşan büyük kitlelere, bireylere olduğundan daha fazla tehlike arz etmeye başladı. Böylece, insan kanı dökmeyi onur mertebesine yücelten o korkunç önyargıyla birlikte, doğaya darbe vuran ve nefret uyandıran ulusal savaşlar, çarpışmalar, cinayetler ve intikamlar ortaya çıktı. En seçkin insanlar, birbirlerinin boğazını kesmeyi vazife edindiler; nihayetinde insanlık, binlerce kardeşini bunu neden yaptığını bile bilmeden katletti ve dünya üzerindeki tüm ilkel insanların çağlar boyunca işlediği cinayetlerin toplamından daha fazlası, yek bir günlük savaşta ve tek bir kasaba alanı içindeki çatışmada işlendi. Bunlar, insanoğlunun farklı toplumlara bölünmesini takip eden ilk etkilerdi. Bunları bırakıp kurumlara dönelim.

Bazı yazarların siyasi toplumların kökenine, örneğin güçlünün iktidarı ya da zayıfların ortaklığı gibi başka açıklamalar sunduğunu biliyorum. Aslında bu açıklamalardan hangisini seçtiğimiz, benim ileri sürdüğümle ilgisizdir. Az önce belirttiğim ise, bana şu nedenlerden dolayı çok doğal gelir:

Birincisi: Çünkü ilk durumda, esasen bir hak olmayan fetih ve iktidar hakkı, üzerinde gelişebilmek için bir temel oluşturmaz; mağlup gelen insanlar tam özgürlüklerine kavuşup istençli olarak fethedeni liderleri ilan etmedikçe, fatih ve yenilen halk, birbirlerine karşı savaş konumunda bulunmaya devam ederler. Çünkü o zamana kadar, ne tür şartlı teslimiyet yapılmış olursa olsun, şiddete dayandığından ve bu sebepten fiilen geçersiz olduğundan dolayı; ne gerçek bir toplum, ne siyasi kurum ne de güçlünün koyduklarından ayrı kanunlar, bu hipoteze dayandırılamaz.

İkincisi: Çünkü ikinci durumda, güçlü ve zayıf kelimelerinin anlamları belirsizdir. Mülk ya da öncelikli işgal haklarının yerleştirilmesi ve siyasi idarenin oluşturulması arasında geçen süre boyunca, bu kelimelerin manaları zengin ve fakir sözcükleriyle daha iyi ifade edilmiştir; zira aslında kanunlar koyulmadan önce insanların eşitlerini itaat seviyesine alçaltmak için eşyalarına saldırmak ya da bazılarını ele geçirmekten başka yapabileceği yoktu.

Üçüncüsü: Çünkü yoksulların özgürlüklerinden başka kaybedecek şeyleri olmadığından dolayı, karşılığında bir şey almadan, tek keyif aldıkları şeyden vazgeçmeleri oldukça tuhaf olurdu. Lakin doğru ifade edebiliyorsam, zenginlerin sahip oldukları her parçaya karşı hisleri vardı ve bunlara zarar verebilmek daha kolaydı, bu yüzden olası zararlara karşı önlem almaları daha

gerekliydi; kısacası, çünkü icatların, bunlardan zarar görebilecekler tarafından değil, kendilerine yararlı olabilecekler tarafından bulunmuş olduğunu varsaymak daha mantıklıdır.

Doğmakta olan hükümetin düzenli ve sabit bir biçimi yoktu. Tecrübe ve felsefe eksikliği, insanları yalnızca göz önündeki sorunlarla ilgilenmeye itti ve diğer sorunlar ancak ortaya çıktıklarında çözüldü. En bilge yasa koyucuların çabalarına rağmen siyasi yaşam biçimi kusurlu kaldı, çünkü toplum neredeyse bir rastlantı eserinin ürünüydü. Durum kötüye gittikçe, zaman kusurları açığa çıkarıp çareler önermesine rağmen, asıl hatalar olduğu gibi kaldı. Sağlam ve kalıcı bir yapı oluşturulmak isteniyorsa ilk yapılacak olan, Sparta'lı Lycurgus'un yaptığı gibi ortamı arındırıp eski malzemelerden kurtulmak olması gerekirken, sürekli küçük değişikliklerle yama yapıldı. Başlangıçta toplum, her bireyin kendini uymak zorunda hissettiği birkaç gelenek barındırıyordu; bu uzlaşmanın gerçekleşebilmesi için toplum, her bireye güvenlik teminatı verdi. Deneyim, böyle bir kurumun zayıf noktalarını; halkın tanık ve yargıç olduğu bir yerde insanlara hatalarını kabul ettirmenin zorluğundan dolayı, kurumu korkusuzca ihlal etmenin ne kadar kolay olduğunu göstermeye yeterdi. Kanunlar birçok şekilde çiğnendi; kamu otoritesi gibi tehlikeli bir sorumluluğu kişilerin eline, yasamayı de sulh yargıçlarının kararına vermek kaçınılmaz hale gelene kadar düzensizlik ve ahlaksızlık sürekli tırmandı. Çünkü konfederasyon oluşmadan liderlerin seçildiğini ve yasa yöneticilerinin kanunlardan önce de var olduklarını söylemek, durumu ciddiye alınamayacak tuhaflıkta bir varsayımdır.

Şunu farz etmek mantıksızdır ki, insanlar başlangıçta kendilerini koşulsuz ve geri dönüşü olmayacak biçimde mutlak lider-

lerinin kollarına bırakmışlardır, gururlu ve bağımsız insan ortak güvenliği adına ilk çare olarak doğrudan köleliğe sığınmıştır. Gerçekte, eziyetten korunmak ve varlığını sürdürme teminatı olan yaşam, özgürlük ve mülk güvencesi için değilse, hangi sebepten üstünlerin koruyuculuğuna teslim oldular? İki insan arasındaki ilişkide olabilecek en kötü şey, birinin diğerine acımasıdır. Elde etmek için efendisinin yardımını istediği şeyi onun ellerine terk ederek başlamak, sağduyuyla çelişirdi. Böyle önemli bir hakkın eşdeğeri olarak efendisi, ona ne sunabilirdi? Ve eğer efendisi bu hakkı, onu koruma bahanesiyle elinden zorla almaya cüret etmiş olsaydı, masalda geçen cevapla karşılaşmaz mıydı? "Düşmanımız bize daha ne yapabilir?" Demek ki; insanların, onları köleleri yapsın diye değil, özgürlüklerini koruması için liderler seçtikleri, tartışma götürmez ve esasında tüm siyasi hakların temel özdeyişidir. "Eğer bir prensimiz varsa," demiştir Pline Trajan'a, "bizi bir efendimiz olmasından koruması amacıyladır."

Siyasetçiler, filozofların doğal hal hakkında düştüğü yanılgıya, özgürlük sevgisi hakkında düşerler. Gördükleriyle, görmedikleri çok farklı şeyleri yargılarlar; insana tabii bir kulluk eğilimi atarlar, çünkü gördükleri köleler, boyunduruklarını sabırla taşıyorlardır; masumiyet ve erdem kadar özgürlüğün de önemli olduğunu düşünmezler; değer, ona sahip olana bir şey ifade eder ve onlara göre tat, kendileri kaybolduğu zaman kaybolmuştur. "Ülkenizin büyüleyici olduğunu biliyorum," demiştir Brasidas, Sparta'daki hayatı Persepolis'tekiyle karşılaştıran bir Fars valisine, "ama benim ülkemdeki güzellikleri bilemezsiniz."

Doğru şekilde eğitilmiş at, kamçı ve mahmuzlara sabırla dayanırken, terbiye edilmemiş vahşi bir at, dizginleri gördüğünde

bile yelelerini kabartır, yerinde tepinir ve geri çekilir. Tabii ki ilkel insan da medeni insanın şikayetsiz itaat ettiği kulluğa boyun eğmeyecektir, hürriyetin en çalkantılı halini köleliğin en huzurlu haline tercih edecektir. Bu yüzden zaten köleleştirilmiş halkların itaatkarlığından, insanoğlunun köleliğe karşı tavrının ne olduğuna karar veremeyiz; her özgür insanın kendini baskıdan kurtarabilmek için gösterdiği şaşılacak çabaları dikkate almalıyız. Biliyorum ki, kullaşmış insanlar zincirlerinin getirdiği huzura şükranlarını sunuyorlar ve perişan hallerini barış hali olarak algılıyorlar. Miserrimam servitutem pacem appellant.[6] Fakat keyif, huzur, varlık, güç ve hayatı, kaybetmiş olanların küçük gördüğü tek değerin korunması pahasına feda eden hür insanlara baktığımda; özgürlüklerinden başka bir şey düşünmeden açlığa, ateşe, kılıca ve ölüme direnen, Avrupa tarzı hayattan haberleri olmayan, birçok çıplak ilkel insan gördüğümde, özgürlük hakkında yorumda bulunmak kölelerin işi olmadığını hissederim.

Bazı yazarların mutlak yönetim ve toplum kavramlarını türetmekte kullandığı baba otoritesine dair, Locke ve Sidney'nin zıt iddialarına kadar geri gitmeden, şunu belirtmek yeterlidir ki, despotluğun acımasız ruhundan, itaat edene emreden daha çok faydası dokunan otoritenin yumuşaklığından daha ileri giden bir şey olamaz dünyada; doğa kanunları uyarınca baba, yardıma muhtaç olduğu sürece çocuğunun efendisidir; çocuğun tamamen bağımsız olduğu eşit oldukları andan itibaren, çocuk babaya saygı borçludur, itaat değil. Çünkü minnettarlık ödenmesi gereken bir vazifedir, zorla alınacak bir hak değil. Medeni toplumun

6 En perişan köleliğe huzur diyorlar.

baba otoritesinden doğduğunu söylemek yerine, baba otoritesinin medeni toplum sonucu türediğini söylemeliyiz. Hiçbir birey, oğul ve kızları olarak yanına yerleşenler olana değin, diğer insanların babası olarak kabul edilmemiştir. Babayı çocuklarının efendileri kılan iyilikler, onları bağımlılık altında tutan bağlardır ve daimi saygı göstermezlerse, isterse onlara mülkünden hiç pay vermeyebilir. Ancak rastgele bir despottan bahsetmek, liderden iyilik beklemekten o kadar uzaktır ki kendileri de dahil olmak üzere sahip oldukları her şey kendi mülkleridir ya da en azından o öyle düşünür. Öyle ki, insanlar iyilik olarak, onun vermekten rahatsız olmadığı küçük miktarları almak zorunda bırakılırlar. Onlara kötü davrandığında, adil davranmış olur, onlara acıyarak yaşamalarına izin verir.

Böylece olayları hukuk açısından sınayarak devam edersek, zorbalığın gönüllü olarak kabul edilişinde ne gerçek ne de mantık buluruz. Riskin bir tarafta olup diğer tarafta olmadığı, kendini bağlayan dışında kimsenin zarar görmeyeceği, tek bir yanı bağlayan sözleşmenin geçerliliğini kanıtlamak, kolay olmayacaktır. Modern çağlarda bile bu korkunç sistem, bilgece yönetilen iyi monarşiler, özellikle Fransa krallıklarından çok uzaktır; bu, fermanlarındaki çoğu bölümden de görülebilir. XIV. Louis adına, onun emriyle 1667'de yayımlanan fermandan alınan şu bölüm, dikkat çekmektedir:

"Hükümdarın devletinin kanunlarına tabi olmadığı düşünülmesin; bunun tam aksi, dalkavukluğun zarar verdiği ama iyi prensesin topraklarının koruyucu meleği gibi her zaman savunduğu uluslar hukukunun gerçek iddiasıdır. Bilge Platon gibi, bir krallığın kusursuz saadetinin kulların prenslerine ve prensin kanunlara itaatine, kanunların adil ve her zaman halkın iyiliğine

yönelik olmasına bağlı olduğunu söylemek, daha meşru nasıl olabilir?"

Özgürlüğün en asil insan vasfı olmasından dolayı, doğamızı küçük düşürücü olup olmadığını, kendimizi sırf içgüdülerinin kölesi olan vahşi hayvanlara indirgeyip indirgemediğini ve hatta çekinmeden en kıymetli armağanlarından vazgeçmenin ve yalnızca acımasız bir lideri mutlu etmek ya da kızdırmak için yasakladığı tüm suçları işleme gerekliliğine karşı çıkmamanın varlığımızın yaratıcısına karşı bir hakaret olup olmadığını sorgulamak amacıyla burada durmayacağım. Ya da bu yüce ustanın eserlerinin tamamen yok olduğu, bu nedenle onuruna leke sürüldüğünü gördüğünde sinirlenip sinirlenmediğinden bahsetmeyeceğim. Rakiplerim dilediği taktirde; Locke gibi, hiçbir insanın, neden tepede olduğu bilinmeyen bir güce boyun eğmek üzere özgürlüğünü satamayacağını, bunun efendisi olmadığı kendi yaşamını satmak demek olduğunu kesin biçimde ifade eden Barbeyrac'in otoritesinden söz etmekten vazgeçebilirim. Yalnızca, kendilerini alçaltmaktan korkmayanların, sonraki nesilleri de bu rezalete sürüklemeye, atalarının cömertliğine borçlu olmadıkları ve yokluğunda bu hayata layık olanlara yaşamlarının sırtlarına yük olarak bineceği lütuflardan feragat etmeye ne hakları olduğunu merak ediyorum.

Puffendorf der ki, aynı sözleşme ve anlaşmalarla mülklerimizi birbirimize aktardığımız gibi, kendimizi diğer insanlar uğruna özgürlükten yoksun bırakabiliriz. Ancak bu o kadar da mantıklı görünmüyor. Zira her şeyden önce, vazgeçtiğim mallar, bana yabancılaşır ve bunun kötüye kullanılması bana zarar veremez; fakat özgürlüğümün suiistimal edilmesi beni yakından il-

gilendirir ve işlemek zorunda bırakıldığım suçları doğrudan işlememişsem, suça alet olduğumu ifşa edemem. Ayrıca, mülkiyet hakkı insanlık geleneği olduğundan, insanlar sahip oldukları şeylerden dilediklerince kurtulabilirler. Ama herkesin yararlanmakta serbest olduğu ve bir kimsenin kendini yoksun bırakma hakkının olup olmadığı şüpheli olan hayat ve özgürlük doğanın bahşettiği hayati armağanlar hususunda durum böyle değildir. Birinden vazgeçerek varlığımızı alçaltırız; diğerinden vazgeçerek, onu elimizden geldiğince yok etmiş oluruz; hiçbir maddi çıkar herhangi birinin zararını telafi edemeyeceği için, karşılığında ne alırsak alalım mantık ve doğaya hakaret etmiş sayılırız. Mallarımızı yaptığımız gibi özgürlüğümüzü de devredebilseydik, babasının mülkünden yalnızca hakların el değiştirmesiyle yarar sağlayabilen çocuklar için aradaki fark çok büyük olurdu. Buna karşın özgürlük, doğuştan insan olmakla ellerinde bulundurdukları hak olduğundan, ebeveynlerinin onları bundan mahrum etme yetkisi hiçbir şekilde yoktur. Nasıl kölelik kavramını oluşturmak için doğaya karşı şiddet uygulamak gerektiyse, böyle bir yetkiyi geçerli kılmak için doğa değiştirilmelidir. Kölenin çocuklarının dünyaya köle olarak geldiği gibi ağır bir karara varan hukukçular, diğer bir deyişle insanın dünyaya insan olarak gelemeyeceğinde karar kılmışlardır.

Öyleyse yönetimlerin keyfi iktidarla başlamadığının, yönetimlerin ahlaksızlaştığının ve sonunda, ortadan kaldırılması amaçlanan en güçlünün koyduğu kanunların geri geldiğinin kesin olduğunu kabul ediyorum. Fakat bu şekilde başladığını varsaysak bile, kendi içinde mantıksızlık barındıran böyle bir iktidar, toplum yasalarına ve bunun sonucunda oluşan eşitsizliğe temel teşkil edemezdi.

Yönetimlerin temelinde yatan özün yapısı hakkında yapılması gereken incelemelere girmeyerek, bu öze dair ortak görüşü benimsemekle yetiniyorum ve siyasi kurumların oluşumuna halk ve halk tarafından seçilen idareciler arasında, her iki tarafın da aralarındaki anlaşmanın bağını oluşturan belirtilen kanunları gözetmeye kendilerini adadığı bir sözleşme gözüyle bakıyorum. İnsanlar, toplumsal ilişkiler hususunda dileklerini bir odakta topladıklarından dolayı, bu dileğin gerçekleşmesine dair maddeler, devletin istisnasız tüm üyelerini bağlayıcı temel kanunlara dönüşür; bu maddelerden biri, diğer insanların haklarını gözeten ve yasaları uygulayan idarecilerin seçimi ve yetkisini düzenler. Bu yetki, yasayı değiştirmeyecek şekilde, yapıyı oluşturan her şey üzerinde etkilidir. Kanunlar ve uygulayıcıları saygın kılmak için güç, şeref payesiyle birlikte gelir. İdareciler ayrıca, gösterdikleri ilgi ve iyi yönetim göstermek gayesiyle gösterdikleri uğraş karşılığında sahip oldukları kişisel imtiyazlarla halktan ayrılır. İdareci kendini, ona güvenilerek atanan yetkiyi, halkının çıkarları doğrultusunda kullanmak, onlara ait olan mülkleri huzur içinde koruyabilmelerini sağlamak ve halkın dileklerini kendininkilerden önce düşünmek mecburiyetinde hisseder.

Böyle bir kurumun engellenemez suiistimalini görmek için yeterince tecrübe kazanılmamışken ya da duygular bunu öngörmeyi engelliyorken, çok daha kusursuz görünmüş olmalıdır ve bu oluşumun korunmasını görevini üstlenenler daha gayretli çalışmış olmalıdırlar. Çünkü idarecilik ve buna bağlı haklar, temel kanunlara dayandığı için, yönetim, temel kanunlar geçerliliğini kaybeder kaybetmez mantıklı davranmayı kesebilirlerdi; insanlar onlara karşı itaatkar olmazdı; idare değil kanunlar, devletin

bütünlüğü için gerekli olduğundan, bireyler doğal özgürlük haklarını yeniden kazanırlardı.

Eğer bu kadar özensiz düşünürsek, bu gerçeği kanıtlamak için yeni iddialar bulmamız ve sözleşmenin yapısından dolayı değiştirilemez olduğunu kabul etmemiz gerekir. Çünkü anlaşma yapan taraflar arasındaki sadakati güvenceye alabilecek ya da onları karşılıklı verdikleri sözleri yerine getirmeye mecbur bırakacak üstün bir güç olmasaydı, taraflar kendi çıkarlarının yargıçları olurlardı ve karşı tarafın maddeleri çiğnediğini bulur bulmaz ya da maddeleri koşullara uygun bulmadığı taktirde her biri sözleşmeden vazgeçme hakkına sahip olurdu. Hakkından el çekme hakkının ortaya çıktığı durum muhtemelen budur. Öyleyse burada olduğu gibi, bu kurumda insani olan şeyleri ele aldığımızda kesindir ki; tüm yetkileri elinde bulunduran ve sözleşmenin tüm avantajlarını kendi lehine çeviren idareci, her şeye rağmen otoritesini koruduğu taktirde, yönetimin hatalarının acısını çeken halk, bağımlılığından vazgeçmek için çok daha iyi bir sebebe sahip demektir. Bu kadar tehlikeli ayrıcalıklardan kaçınılmaz olarak doğan sayısız korkunç tartışma ve düzensizlikler; halk yönetiminin mantıktan daha sağlam temellere oturması gerektiğini, ilahi takdirin yüce otoriteye zararlı haklara tabi olanların bundan kurtulmalarına mani olabilecek kutsal ve saygısızlık edilemeyen bir karakter katması maksadıyla aracı görevini görmesinin halkın huzuru için ne kadar önemli olduğunu her şeyden daha iyi gösterir. Eğer dünya dinden başka şekilde yararlanamamış olsaydı, bağnazlığın döktüğü kandan daha fazlasını koruma amacıyla hareket ettiğinden, kötüye kullanılmış olmasına rağmen dinin benimsenmesi ve aşılanması görevini insana yüklemek için bile yeterli olurdu. Hipotezimize devam edelim.

Farklı yönetim biçimleri, ortaya çıkışlarını, kuruldukları dönemlerdeki bireyler arasındaki çeşitli eşitsizlik seviyelerine borçludurlar. Eğer aralarında, üstün güçlere, erdeme, varlığa ve etkileyiciliğe sahip biri olsaydı, tek idareci olurdu ve devlet, monarşi yönetim şeklini alırdı. Saygınlık bakımından eşit olan birkaç kişi diğerlerinden ayrılsaydı, birlikte bir idare oluşturmak üzere seçilirlerdi ve aristokrasi yönetimi oluşurdu. Yine, doğal hallerinden çok az sapmış ve talih ve yetenek açısından oransızlık göstermeyen bir halk içinden yönetim, ortak olarak belirlenir ve demokrasi oluşurdu. Bu idare şekillerinden hangilerinin insanlara daha uygun olduğu zaman içinde kendini belli etmiştir. Bazı insanlar hep birlikte kanunlara tabi kaldılar; diğerleri kısa zamanda idarecilerine itaat ettiler. Halklar özgürlüklerini korumak için emek verdiler; kaybettikleri lütuflardan keyif alan başkalarını gördükçe sinirlenen kanun yandaşları, yalnızca komşularını köleleştirmeye çabaladılar. Kısacası, bir yanda varlıklılar ve fetihler, diğer yanda mutluluk ve erdem vardı.

Bu farklı yönetimlerde, tüm kurumların başına başlangıçta seçimle gelinirdi; varlığın etkisi kaybolmaya başladıkça tercih, doğal bir güç üstünlüğü veren meziyetten, tecrübe ve temkinlilik veren yaştan yana kullanılmaya başlandı. İbranilerin Kıdemlileri, Sparta'nın İhtiyarları, Roma'nın Senatosu ve sinyor kelimesinin etimolojisi, zamanında yaşlılara ne kadar değer verildiğini belirtir. Fakat tercihler yaşlı insanlardan yana yapıldıkça, seçimler çok sık tekrarlanır olmuştu ve sıkıntı vermeye başlamıştı; dolaplar çevrildi, ayrılıklar oldu, yandaşlık duygusu arttı ve iç savaşlar çıktı; devletin sözde mutluluğu uğruna insan hayatı feda edildi; nihayetinde insanlar ilkel kargaşaya doğru gerileme noktasına geldiler. Hırslı idareciler, kurumlardaki görevle-

ri aile içinde paylaştırmak için bu şartlardan faydalandılar. Bu arada zaten bağımlılığa, yaşam kolaylığına alışkın ve zincirlerini kırmaktan aciz halk, huzuru koruyabilmek adına daha ağır koşullarda köleliği kabul etti. Böylece, kalıtımla geçen idare yetkisine sahip olanlar, kurumlarını aile mülkü gibi üzerlerine geçirdiler ve kendilerini toplumun sahibi olarak, halkı köleleri olarak atadılar. İnsanları kendi mallarıymış ya da hayvanlarıymış gibi gördüler ve onların kendilerini Tanrı'ya eşdeğer ve kralların kralı kabul etmelerini istediler.

Eşitsizliğin gelişimini, bu çeşitli devrimlerle takip edersek, kanunların ve mülk hukukunun oluşumunun ilk, idarecilik kurumunun ikinci, mantığa dayalı yönetimin keyfi güce dönüşmesinin üçüncü ve son aşama olduğunu görürüz. Öyle ki zengin ve yoksulun yaşam şartları ilk, güçlü ve zayıfın ikinci ve efendi ve köleninki, eşitsizliğin son seviyesi olan üçüncü aşamada belirlenir. Bundan sonra olabilecekler, yönetimin yeni devrimlerle dağılması ya da meşruluğa geri dönmesidir.

Bu gelişimin zorunlu olduğunu anlamak için, siyasi heyetlerin oluşum nedenlerini, gerçekte aldığı biçimler ve barındırdığı hatalar olarak düşünmemek gerekir. Çünkü toplumsal kurumları gerekli kılan kusurlar, onların kötüye kullanılmalarını kaçınılmaz kılanlarla aynıdır. Kanunların genelde çocukların eğitimine yönelik olduğu ve Lycurgue'nün kanunları neredeyse gereksiz yapan ahlakı getirdiği – çünkü kural olarak arzulardan zayıf olan kanunlar, insanları değiştirmeden kısıtlarlar – Sparta'yı hariç tutarsak; kuruluş nedenleriyle adil biçimde uyum içinde olan, değişim ve bozulmaya karşı korunan her yönetimin, gereksiz olduğunu ispatlamak zor değildir. Çünkü hiç kimsenin kanunları çiğ-

nemediği ve idari güçlerini kötüye kullanmadığı bir ülke, ne kanunlara ne de yönetime ihtiyaç duyar.

Siyasi ayrım, vatandaşlar arasında ayrıma yol açar. İdare ve halk arasında artan eşitsizlik, çok geçmeden bireyler tarafından da hissedilir ve arzuya, yeteneğe ve koşullara göre birçok yöne bölünür. Yönetim, gücü paylaşması gerektiği insanları ayrı tutmadan, akla yatkın olmayan yetkiyi ele geçiremez. Bununla birlikte bireyler, kör bir hırsla sürüklendikleri ve üstlerinden çok altlarına bakarak, otoriteyi bağımsızlıktan çok sevmeye, köleliğe boyun eğmeye, sonrasında başkalarını köleleştirmeye meylettikleri sürece baskı altında tutulmalarına izin verirler. Hükmetme hırsı olmayan birini itaat konumuna indirgemek kolay değildir; en becerikli siyasetçi, tek arzusu özgür olmak olanları köleleştirmenin imkansızlığını bilir. Ancak eşitsizlik, varlıklı olmanın tehlikeleriyle yüzleşmeye hazır, ellerindeki güce ya da itaat edip etmediğine aldırmayan, koşulların elverişli ya da zorlu olduğuyla ilgilenmeyen azimli ve korkak insanlar arasındaki yerini kolayca alır. Bu nedenle insanların gözlerine inanamadıkları, kuralların insanların en alçalmışına, kendi dahil tüm insanların gözünde büyük görünmesi için "Büyük ol, sen ve senden sonraki nesiller," diye hitap ettiği bir dönem olmuş olmalıdır. Torunları, ona olan uzaklıklarıyla orantılı olarak daha da büyük sorumluluk yüklendiler; sebep ne kadar belirsizdiyse, etkisi o kadar fazla oldu. Ailedeki aylakların sayısı ne kadar fazlaydıysa, ailenin ünü o kadar artıyordu.

Detaya inmenin yeri burası olsaydı; kişilerin tek bir toplum içindeki birliği, kendilerini diğerleriyle karşılaştırmalarına ve komşularla sürekli ilişkiler sonucunda gördükleri farklılıkları dikkate almalarına yol açar açmaz, yönetimi araya karıştırma-

dan saygınlık ve yetki eşitsizliğinin özel kişiler arasında nasıl önlenemez hale geldiğini rahatça açıklayabilirdim. Çeşitli farklılıklar mevcuttur; ancak zenginlik, soyluluk ya da mevki, güç ve kişisel meziyet, insanın birbirinin değerini biçmekte kullandığı temel ayrımlar olduğundan; bu farklı etkenlerin uyum ve uyuşmazlığının, devletin iyi veya kötü oluşum gösterdiğinin en kesin belirtisi olduğunu kanıtlayabilirdim. Bu dört tip eşitsizlik arasından kişisel vasıfların diğerlerinin kaynağı, zenginliğin eşitsizliğin en son indirgendiği aşama olduğunu; çünkü varlığın, bireyleri refaha götürmeye çok yatkın, elde edilmesi çok kolay, diğer farklılıkları satın almaya alışkın olduğunu gösterebilirdim. Bu gözlem sayesinde, bir halkın ilkel konumdan ne kadar uzaklaştığına ve yıkıma ne kadar hızla ilerlediğine oldukça kesin biçimde karar verme fırsatı buluruz. Hepimizi etkisi altına alan unvan, onur ve yükselme arzusunun, niteliklerimizi ve yetkilerimizi karşılaştırmaya bizi nasıl ittiğini; tutkularımızı katlayarak arttırdığını ve insanlar arasında evrensel bir rekabet ve çekişme ya da daha doğrusu çekişme yaratarak, sayısız başarısızlığa, başarıya ve birçok ümit dolu insanı aynı parkurda koşturarak her çeşit huzursuzluğa nasıl mahal verdiğini anlatabilirdim. Sahip olduğumuz en iyi ve en kötü şeyleri, erdemlerimizi ve ahlaksızlıklarımızı, bildiklerimizi ve bilmediklerimizi, fatihlerimizi ve filozoflarımızı; yani birçok iyi şeyi ve birçok kötü şeyi, hakkımızda bahsedilme arzumuza ve birbirimizi inanılmaz bir hırsla ayırma isteğimize borçlu olduğumuzu gösterebilirdim. Özetle, halk açlık ve belirsizlikten sefil olurken, talihinin ve görkeminin doruğunda, birkaç zengin ve güçlü insan varsa, bunun sebebi, diğerleri yoksun olduğu sürece keyif aldıkları zenginliktir ve in-

sanların perişanlığı sona erer ermez, içinde bulundukları koşulları değiştirmeden bu keyfi sona erdirebilmeleridir.

Fakat sırf bu detaylar bile, önemli miktarda gayret gerektirecektir; ki ilkel insanı ilgilendirdiğinden dolayı her tip yönetimin avantajları ve dezavantajları değerlendirilecektir, aynı zamanda, birçok yönetimin yapısına bakarak günümüze kadar ortaya çıkan veya gelecek yıllarda belirecek eşitsizliklerin farklı yönleri ve zamanın kaçınılmaz olarak önümüze çıkaracağı değişimler gösterilecektir. Öyleyse dış zulme karşı korunmak için alınan önlemlerin sonucunda iç baskı uygulanan kitleleri görmeliyiz. Baskı altında kalanların, bunun ne zaman sona ereceğini ya da gittiği yönü anlayabilmesi için hangi meşru yöntemlerin bırakıldığını bilmesi mümkün olmadan, baskının sürekli alanını genişlettiğini görmeliyiz. Halkın haklarının ve ulusların özgürlüğünün yavaşça tükendiğini ve zayıfların şikayet, protesto ve isteklerine kışkırtıcı sözler olarak bakıldığını görmeliyiz. Ortak çıkarları koruma onurunun paralı askerlere teslim edildiğini görmeliyiz. Buradan vergi ödeme zorunluluğunun çıktığını ve cesareti kırılan çiftçinin tarlasını barış zamanında bile terk ederek ve sabanını bırakarak kılıç kuşandığını görmeliyiz. Zararlı ve değişken onur kurallarının kabul edildiğini; ülkelerinin kahramanlarının er geç onun düşmanı olup bıçaklarını vatandaşlarının göğüslerine dayadıklarını görmeliyiz. Baskı altında tutanlara şunu söyledikleri zaman gelecekti: "Babamın göğsüne, gebe karımın karnına bir kılıç saplamamı buyurursan, kolum bundan nefret edecek, ama gene de söylediklerini yapacaktır." (Lucain)

Talihlerin ve şartların büyük eşitsizliğinden, faydasız ve kötü yeteneklerin ve arzuların engin çeşitliliğinden; mantık, mut-

luluk ve erdeme eş zıtlıkta birçok önyargı doğardı. İdarecilerin, insanlar arasındaki anlaşmazlıkları arttırarak toplumda bütünleşmiş insanları zayıflatacak her şeyi; topluma uyum havası vermesine rağmen gerçek ayrılık tohumlarını ekebilecek her şeyi; farklı seviyelerdeki insanların, karşılıklı nefret ve güvensizlikle, hak ve çıkarlarını birbirlerinin aksine yerleştirecek, böylece hepsinin üzerindeki güce güç katacak her şeyi kışkırttığını görmeliyiz.

Kargaşa ve düzensizliğin ortasından yavaş yavaş kendini gösteren ve devletin sağlam kalan ve lekelenmemiş olan her parçasını bozan despotluk, sonunda insanları ezip kanunları çiğneyecek ve cumhuriyetin yıkıntıları üzerine kurulacaktı. Bu son değişimi takip eden zamanlar, bela ve felaket zamanları olacaktı; ancak nihayet canavar her şeyi yutacak ve insanların artık başka idarecileri ve kanunları olmayacaktı, zorbaları olacaktı. Bu andan itibaren erdem ve ahlak kavramları ortadan kalkacaktı, çünkü *cui ex honesto nula est spes*[7] despotluk, egemen olduğu her yerde başka efendileri kabul etmez; etkisini gösterir göstermez dürüstlük ve sorumluluk değerini kaybeder, kör itaat kölelerin hâlâ sahip olduğu tek özelliktir.

Bu, eşitsizliğin son aşaması, çemberi tamamlayan son nokta ve başlangıca dönüşümüzdür. Burada her insan başlangıçtaki eşitliğe döner, çünkü hiçbir şeydirler. Kölelerin, efendilerinin arzuları dışında kanunları ve efendilerin, kendi tutkularından başka kısıtları olmadığından dolayı, tüm iyilik düşünceleri ve tüm eşitlik prensipleri yeniden yok olur. Bundan sonra güçlünün

---

7 Onurdan hiçbir şey umut etmeyen

koyduğu kanunlara, böylece yola çıktığımız yerden farklı olan yeni doğal duruma ulaşılır. Çünkü biri ilk saflığında bir doğal haldi, ama bu aşırı bozulmuşluğun sonucudur. Diğer açılardan iki hal arasında çok az fark bulunur. Yönetim sözleşmesi despotluk tarafından o kadar yozlaştırılmıştır ki, despot, güçlü olduğu sürece tepededir. Yeri alınabildiği taktirde, şiddete tepki gösterme hakkı yoktur. Ölümle ya da sultanın tahtından alınmasıyla sonuçlanan popüler ayaklanmalar, onun, bir gün önce hayatlarını alması ve mallarını ele geçirmesi kadar yasalara uygundur. Güçle ayakta kaldığı için, onu yerinden eden yine güç olur. Bu yüzden her şey doğal düzenine göre işler; böyle sık ve kısa süreli devrimlerin sonucu ne olursa olsun, hiç kimse bir diğerinin gösterdiği adaletsizlikten değil, kendi talihsizliğine ve düşüncesizliğine yakınabilir.

Eğer okuyucu, insanın ilkel halinden toplum düzenine doğru ilerlediği unutulmuş yolu tekrar gözden geçirirse; burada açıkladığım ara basamaklarla birlikte, zaman kısıtlılığının beni bahsetmeden geçmeye zorladıkları ve aklıma bile gelmeyenleri yeniden oluşturursa, iki hali birbirinden ayıran uzaklığın çarpıcılığından mutlaka etkilenir. Filozofların sonuca bağlayamadığı siyaset ve ahlak sorunlarına çözüm bulacağı yöntem, bu yavaş ilerlemeyi takip etmektir. Farklı çağlarda insanların farklı olduğunu, Diyojen'in bir insan bulamamasının sebebinin çağının insanları arasında eski dönemlere ait insanlar araması olduğunu hissedecektir. Cato'nun Roma ve özgürlükle beraber öldüğünü, çünkü yaşadığı dönemin insanı olmadığını; en güçlü insanların, beş yüz yıl önce yaşamış olsalardı, kesinlikle egemenliği altına almış olacakları dünyayı yalnızca şaşkına çevirmek için uğraş-

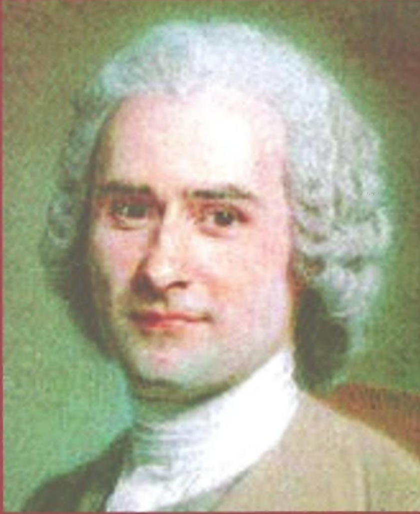
tıklarını görecektir. Özetle, insanların yapısı ve tutkusunun, doğalarını nasıl değiştirdiğini; ihtiyaçlarımızın ve arzularımızın neden yeni amaçlar peşinde olduğunu; zamanla yok olan ilkel insandan sonra ortaya çıkan toplumun, neden yalnızca yapay insanlar topluluğu ve doğala dayalı olmayan yeni ilişkilerin sonucu olan sahte tutkular sunduğunu açıklayacaktır. Bu konuda, gözlemin doğrulamadığı hiçbir şeyi, düşünce bize öğretmemiştir. İlkel ve medeni insan, duyguları bakımından o kadar fazla farklılık gösterir ki, birinin son derece mutlu olmasını sağlayan, diğerini umutsuzluğa sürükler. İlkel insan sadece huzur ve özgürlük içinde yaşar; yalnızca yaşamak ve aşırı çaba harcamamak ister; bir Stoacının sarsılmazlığı bile onun umursamazlığının yanına yaklaşamaz. Diğer yandan medeni insan, sürekli hareket halindedir, ter döker, azimle çalışır ve daha yorucu işler bulmak için beynini zorlar. Yaşamının son anlarına kadar tatsız işlere katlanır ve hayatını kazanabilmek için ölüm tehlikesini göze alır ya da ölümsüzlük kazanabilmek için hayatından vazgeçer. Nefret ettiği güç sahibi insanların ve hor gördüğü varlıklıların gözüne girmeye çalışır; onlara hizmet etme onurunu elde etmek için hiçbir şeyden çekinmez; kendi küçüklüğünden ve onların himayesi altında olmaktan gurur duyar; köleliğinden şeref duyar, bu duyguyu paylaşmayanlardan küçümseyerek bahseder. Avrupalı devlet idarecilerinin şaşırtıcı ve kıskanılan işçileri, bir Caraibe'liye ne kadar da ilginç gelirdi! İyilik yapmanın verdiği keyifle tatlanmayan böyle bir hayatın korkunçluğuna, kim bilir nice acı ölümleri tercih ederdi! Ama bu kadar sorunlu davranışın kökenini anlayabilmesi için, güç ve nam kelimeleri ona bir anlam ifade etmelidir; dünyanın geri kalanının fikirlerine aldırış

gösteren, kendi kanılarından çok başkalarının ifadeleriyle mutlu ve tatmin olan insanlar olduğunu öğrenmelidir. Aslında bütün bu farklılıkların kaynağı, medeni insanın, sadece onu ilgilendiren diğer insanların kararları sonucunda varoluşunun bilincine vardığı için yalnızca diğerlerinin görüşlerine bağlı yaşamayı bilirken ve devamlı kendi kişiliği dışında yaşarken, ilkel insanın kendi içinde yaşamasıdır. Ahlak üzerine birçok başarılı eser olmasına rağmen, bu yapıdan doğan iyilik ve kötülüğe karşı kayıtsızlık üzerinde durmayı ya da her şey görünüşe indirgenince, nasıl şeref, dostluk, erdem ve sahip olmaktan övünmeyi öğrendiğimiz yozlaşmışlıkta bile sahte tavırlar olduğunu; kısaca, sürekli başkalarına nasıl göründüğümüzü sorarak ve kendimize sormaya cesaret edemeyerek, bu kadar çok felsefe, insanlık, medeniyet ve ahlak kuralının ortasında, nasıl olur da kendi kendimize erdem olmadan yalnızca havai ve aldatıcı görüntü ve onur, bilgelik olmadan mantık verebildiğimizi göstermeyi amaç edinmiş değilim. Bunun insanın doğal hali olmadığını, toplumun özü ve ortaya çıkardığı eşitsizlik olduğunu, böylece doğal eğilimlerimizin hepsinin biçim değiştirdiğini kanıtlamış olmam yeterlidir.

Mantık yoluyla insan tabiatına bakarak ve ilahi takdire otoriteye hakim olma hakkı veren kutsal dogmalardan bağımsız olarak anlaşılabildiği ölçüde, eşitsizliğin kaynağına inmeye ve gelişim sürecini takip etmeye, siyasi toplumların oluşumu ve kötüye gidişine değinmeye çalıştım. Bu incelemeden şu çıkarım yapılabilir ki, doğal koşullarda eşitsizlik bulunmadığından dolayı, şimdi hüküm süren eşitsizliklerin tümü, güçlerini ve büyümelerini becerilerimize ve insan aklının gelişimine borçludur, sonunda mülkiyet ve kanunlar sayesinde kalıcı ve meşru hale

gelir. İkinci olarak şu sonuca varırız: Sadece pozitif hukukun izin verdiği ahlaki eşitsizlik, fiziksel eşitsizlikle orantılı olmadığı sürece, doğal haklarla zıtlık teşkil eder. Böyle bir ayrım, bütün medeni ülkelerde hüküm süren eşitsizliğin türleri hakkında ne düşünmemiz gerektiğini yeteri kadar belirler. Çünkü bu ayrım, nasıl tanımlanırsa tanımlansın; çocukların yaşlılara, ahmakların bilge insanlara emirler vermesi ve açlık çeken çoğunluk en basit gereksinimlerinden yoksunken birkaç ayrıcalıklı insanın gereksiz şeyler içinde yüzmesi, doğa kanunlarına açıkça terstir.

İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni

J. JACQUES ROUSSEAU

İnsann sahip olduğu bilgiler arasında en faydalı ve en kusurlu olanı bana, insanoğlu hakkında olanmış gibi görünüyor. Ve Delphi tapınağındaki tek yazıtın, ahlakçıların yazdığı ciltlerce eserden daha önemli ve karmaşık prensipler içerdiğini söylemeyi göze alıyorum. Aşağıdaki söylevin konusunu, felsefenin ortaya atabileceği en ilginç ve maalesef filozofların karşılaşabilecekleri en zor sorulardan biri olarak görüyorum. Çünkü, eğer insanoğlunu öğrenerek başlamazsak insanlar arasındaki eşitsizliğin kökenini nasıl bulabiliriz? Yer ve zaman ardıllığının özgün yapısı üzerinde yarattığı değişimler içinde insan, kendisini doğanın yarattığı biçimde nasıl görmeyi umabilir? Tabiatının altında yatanlar, gösterdiği ilerlemenin ilkel koşullar geliştirmek üzere oluşturduğu değişimler ve eklemeler arasından nasıl ayırt edilebilir?

